

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

δεκαπενθήμερος

Παρασκευή 1 Δεκεμβρίου 1995 • τεύχος 15 • δρχ. 800

Γιά πού νά τό 'βαλε, στά φτερά τῆς ομπρέλας του, τό παιδί ἀπ' τό Σαράγιεβο; Γιά κεί πού βάζουν πάντα πανιά τά παιδιά μέ τά φτερά τῶν ὀνείρων. Ὁ πόλεμος «τέλειωσε» στή Βοσνία. Θά μπορέσει νά ξεχάσει τόν ἐφιάλτη;

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Δεκαπενθήμερος
Παρασκευή 1 Δεκεμβρίου 1995
τεύχος 15, τιμή 800 δραχ.

ΕΞΟΥΣΙΑΝ ΕΠΙ
ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ
ΕΧΕΙ / Η ΕΞΟΥΣΙΑ;

Χρηστος Πικριδης

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα
Έτησια (24 τεύχη): 15.000 δραχ.
Έξαμηνιαία (12 τεύχη): 7.500 δραχ.
Φοιτητική (24 τεύχη): 10.000 δραχ.
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 20.000 δραχ.

Ευρώπη
Έτησια (24 τεύχη): 17.000

Άλλες χώρες
Έτησια (24 τεύχη): 20.000 δραχ.

ΕΚΔΟΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης
Κέκροπος 2, Αθήνα 105 58
Τηλ. 3239645 • FAX 3227706
Εκτύπωση: Αφοί Χρυσσοχού,
Στυμφαλίας 8,
Περιστέρι, τηλ. 5719937

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΑ ΓΥΜΝΟΥ ΟΦΘΑΛΜΟΥ: Γράφουν οι:
Γ. Μαργαρίτης, Α. Έλεφάντης 7

ΚΕΡΜΑΤΑ 12

ΝΙΚΟΣ ΠΡΟΚΟΒΑΣ, «Εθνική προτίμηση»
και διεθνικές ανησυχίες 14
ΝΙΚΟΣ ΠΡΟΚΟΒΑΣ, No pasaran 15

Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Πολυτεχνείο '95:
τότε σήκωναν τή σημαία, τώρα τήν καίνε 16

ΣΠΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΑΤΟΣ, Πανεπιστημιακό
άσυλο: έμεις, οι άλλοι 19

ΛΟΗΣ ΛΑΜΠΡΙΑΝΙΔΗΣ, Περιφερειακά
Πανεπιστήμια: Για μιά νέα
χωροθέτηση 22

ΣΤΑΘΗΣ ΓΟΥΡΓΟΥΡΗΣ, Ναρκωτικά:
ή τάξη τής αγοράς και οι άταξιες
τής κοινωνίας 26

ΖΙΑ ΝΤΕΛΕΖ, Ύστερόγραφο
για τίς κοινωνίες έλέγχου 30

ΒΑΣΙΛΗΣ ΖΟΥΝΑΛΗΣ, Μαξισμός:
μιά απόπειρα επανεκτίμησης 34

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΩΚΟΣ, Ο Μάρξ και ή ιστορία
τής φιλοσοφίας 36

MARY NTIETZ, Ίδιότητα τού πολίτη
και μητρική σκέψη, Β' μέρος 40

ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΓΝΩΡΙΖΩ

ΗΛΙΑΣ ΚΑΝΕΛΛΗΣ, Πίσω από
κάποιους μύθους 44

ΔΗΩ ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ, Τό «Μίσος»
ή μιά ταινία πού διαιρεί 47

ΑΓΓΕΛΟΣ ΕΛΕΦΑΝΤΗΣ, Για τό Λεξιλόγιο
τής Ψυχανάλυσης 48

ΦΥΛΑΚΕΣ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΑ

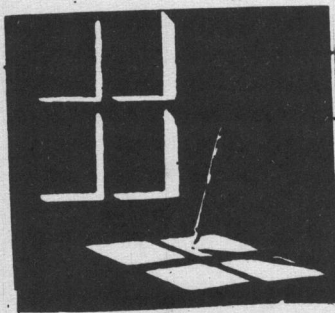
Ἄπό τότε πού ὁ γνωστός ἐβραϊκός νόμος «ὀφθαλμόν ἀντί ὀφθαλμοῦ καί ὀδόντα ἀντί ὀδόντος», δηλαδή ἡ ἀρχή τῆς ἐκδίκησης, ἔπαψε ν' ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ ποινικοῦ νόμου. ἀπό

τότε πού οἱ σύγχρονες ποινικές νομοθεσίες ἔθεσαν ὡς σκοπό τῆς ποινῆς τή γενική καί τήν εἰδική πρόληψη (ἀφ' ἑνός δηλαδή τήν ἀχρήστευση τοῦ ἐγκληματία μέ στερητικές τῆς ἐλευθερίας του ποινές ὡστε νά μήν ἔχει τή δυνατότητα νά ἐπαναλάβει τίς ἀντικοινωνικές του πράξεις καί ἀφ' ἑτέρου τόν παραδειγματισμό ὄλων τῶν ἀτόμων τῆς κοινωνίας, ὡστε νά μήν ὑποπίπτουν σέ ἀδικίες καί ἐγκληματικές πράξεις), ἀπό τότε πού ὀλόκληρο τό σωφρονιστικό σύστημα, ὑποτίθεται, σκοπό ἔχει καί τήν ἠθική καί κοινωνική βελτίωση τοῦ καταδικασμένου παραβάτη, ἀπό τότε πού ὀργανώθηκε τό σύγχρονο σύστημα τοῦ ἐγκλεισμοῦ σέ φυλακές καί σωφρονιστικά ἰδρύματα καί οἰκοδομήθηκε ὁ γνωστός δικαστικοσωφρονιστικός μηχανισμός πού συνεπάγεται φυλακές, δεσμοφυλακές, φρουρούς, μέτρα ἀσφαλείας, ἔλεγχο τῆς ἐπικοινωνίας τοῦ μέσα καί τοῦ ἔξω, ἔλεγχο τοῦ τρόπου διαβίωσης τῶν ἐγκλειστών, κι ἀφοῦ αὐτό τό σύστημα δούλεψε ὅπως δούλεψε (καί μέ τή δέουσα βαναυσότητα πού νομιμοποιήθηκε ὡς ἀπάντηση καί ἀναγκαῖα ἀντίδραση στήν ἠθική καί κοινωνική βαναυσότητα τῶν ἐγκλειστών ἀντικοινωνικῶν στοιχείων), στήν πράξη τείνει νά καταργηθεῖ μιᾶ ἄλλη, βασικότερη ἀρχή τῆς ποινικῆς διαδικασίας: ὅτι ἡ ποινή πρέπει νά εἶναι ἀνάλογη πρός τή βαρύτητα τῆς ἀδικίας πράξης. Τά ἀδικήματα, ἀνάλογα μέ τή βαρύτητά τους, διακρίνονται σέ πταίσματα, πλημμελήματα καί κακουργήματα, μέ ἀνώτερο καί κατώτερο ὄριο προβλεπόμενης ποινῆς γιά τήν κάθε κατηγορία καί τό καθένα ἀδίκημα χωριστά, ὅπως ὁ νόμος προβλέπει. Ἀναφέρομαι σέ στοιχειώδεις ἀρχές τῆς ποινικῆς νομοθεσίας, γνωστές στούς πρωτοετείς φοιτητές τῆς Νομικῆς, ἀλλά καί σέ ὄλους τούς πολίτες, λίγο-πολύ.

Ἡ πραγματικότητα, ὅμως, τῆς σύνολης ποινικοσωφρονιστικῆς πρακτικῆς —τά τραγικά γεγονότα τῆς ἐξέγερσης τῶν κρατουμένων στίς φυλακές Κορυδαλλοῦ μᾶς τό ἔδειξαν καθαρά— δείχνει ὅτι αὐτή ἡ τόσο βασική ἀρχή τῆς ἀναλογικότητας τῆς ποινῆς σέ σχέση μέ τό ἀδίκημα, χωρίς τήν ὁποία ἀναιρεῖται ἡ ἔννοια καί ἡ πραγματικότητα τοῦ κράτους δικαίου, τείνει νά καταργηθεῖ. Τό βαθύτερο νόημα τῆς ἐξέγερσης τῶν κρατουμένων στόν Κορυδαλλό εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ ἔμπρακτη καί δυναμική καταγγελία τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος πού στήν πράξη καταργεῖ τό δικαίωμά τους νά μήν πληρώνουν γιά τά πταίσματά τους παραπάνω ἀπ' ὅσα ὁ νόμος ὀρίζει καί ἡ καταδικαστική ἀπόφαση τοῦ δικαστηρίου ἔχει καταγνώσει. Ἡ κατάργηση στήν πράξη τῆς ἀρχῆς τῆς ἀναλογικότητας εἶναι ἡ οὐσιαστική ἐπιστροφή στόν Μεσαίωνα. Διότι τό κράτος, ἐφαρμόζοντας τούς νόμους, ὅπως ἔχει ὑποχρέωση νά προστατεύει τήν κοινωνία ἀπό τήν παραβατικότητα καί νά τήν καταστέλλει, ἄλλο τόσο ἔχει ὑποχρέωση νά προστατεύει τόν παραβάτη καί νά τοῦ ἐπιβάλλει μόνο ἐκείνους τούς περιορισμούς πού προβλέπονται γιά τήν περίπτωσή του.

Ἄστούσο, κι ὄχι μόνο αὐτή τή στιγμή τῆς ἐκρηξης στόν Κορυδαλλό, ἡ ὀφειλόμενη προστασία στόν κρατούμενο δέν ὑπάρχει. Δέν ὑπάρχει ὅταν:

- σέ φυλακή πού προβλέπεται γιά 500 κρατουμένους στοιβάζονται 1.500 ἄτομα. Ἄγιοι νά ἦταν αὐτοί οἱ ἄνθρωποι, πού δέν εἶναι, μέσα σέ τέτοιες συνθήκες ἡ βία καί οἱ ἐκρήξεις εἶναι μοιραίες·
- ὅταν οἱ συνθήκες διαβίωσης, διατροφῆς, καθαριότητας, ὑγιεινῆς, ψυχαγωγίας, ὅπως καταγγέλλεται ἀπό τούς ἄμεσα ἐνδιαφερομένους, εἶναι ὑποτυπώδεις, ἄν ὄχι μεσαιωνικές·
- ὅταν ἀνήλικοι καί βαρupoινίτες συναγελάζονται·
- ὅταν ἡ διακίνηση τῶν ναρκωτικῶν καί ποτῶν εἶναι τρέχουσα πρακτική, μαζί μέ τούς μοιραίους ἐκβιασμούς, χρηματισμούς, συννοχές καί κυκλώματα πού φθείρουν τήν ὑγεία, τήν ἠθική καί τήν ψυχική ὑπόσταση τῶν κρατουμένων. Οἱ φυλακές γίνονται ἐργαστήρια παραγωγῆς ἐξαρτημένων ἀτόμων καί ψυχικῶν ἐρειπίων, ἐνῶ ἦταν ὑγιεῖς·

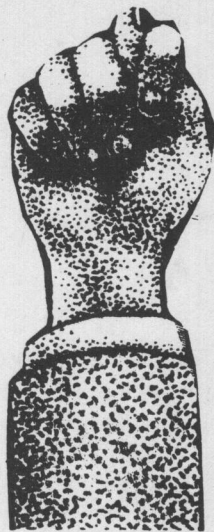

— ὅταν ἄλλοδαποὶ καὶ ἡμεδαποὶ κρατούμενοι, μέ βεβαρημένο ποινικό παρελθόν, βρίσκονται στὸν ἴδιο χῶρο. Εἶναι πραγματικά ξεωφρενικό: κακῶς, βέβαια, ὀλόκληρη ἡ κοινωνία μας ὑποβλέπει, ἂν δὲν ἐχθρεύεται, τὸν ἄλλοδαπό, τὸν Φιλιππινέζο, τὸν Ἀλβανό καὶ μέ ἄπειρους τρόπους τοῦ δείχνει τὴν ἐχθρότητά της. Ἡ λέξη «Ἀλβανός» ἔχει καταντήσει συνώνυμη τοῦ ἐγκληματία, τοῦ βιαστή, τοῦ κλέφτη, τοῦ δολοφόνου. Ἔτσι οἱ ἐγκληματοῦντες ἄλλοδαποὶ κουβαλᾶν στὴν πλάτη τους ὅλη αὐτὴ τὴν ἐχθρα καὶ τὴν ὑποψία. Ὡστόσο, περιμένουμε ὅτι στὴ συνεύρεση μέσα στὴ φυλακὴ ἡμεδαποῦ καὶ ἄλλοδαποῦ ἐγκλειστού θά ἰσχύσουν σχέσεις ἀγγελικές, ὅτι ἐκεῖ μέσα ντόπιοι καὶ ξένοι θά ἀδελφωθοῦν καὶ θά ἀνθήσουν μεταξύ τους ἡ ἀλληλεγγύη, ἡ ἀλληλοὑποστήριξη, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ κατανόηση.

— ὅταν χρεῶστες τοῦ Δημοσίου (ΙΚΑ, Ἐφορία κλπ.) πού, ἐλλείψει χρημάτων, δὲν πλήρωσαν στὸ δικαστήριο, παραπέμφθηκαν στὸν Κορυδαλλό καὶ ἐκτίουν τὴν ποινὴ τους σέ κλίμα βίας, διαφθορᾶς, σεξουαλικῆς παρενόχλησης, χρηματισμοῦ, ναρκωτικῶν καὶ ναρκομανῶν. Ἐπὶ τῆ εὐκαιρία, μιά πολύ διαφωτιστικὴ στατιστικὴ, σύμφωνα μέ τὰ στοιχεῖα τοῦ ὑπουργείου Δικαιοσύνης: Τὸ 1994 ὑπῆρξαν 7.200 καταδίκες γιὰ παράβαση τῶν κανόνων τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητας· 23.049 καταδίκες γιὰ παραβάσεις τῆς περὶ αὐτοκινήτων νομοθεσίας· 11.320 καταδίκες γιὰ ἀκάλυπτες ἐπιταγές· 11.432 καταδίκες γιὰ παραβάσεις τοῦ ἀγορανομικοῦ κώδικα. Ἄναφέρομαι σέ αὐτές τίς καταδίκες — πού ἓνα ποσοστὸ τῶν δραστῶν ὀδηγεῖται στὶς φυλακές· οἱ πολλοί, ἀπλῶς, ἐξαγοράζουν τὴν ποινὴ — διότι οἱ παραβάτες δὲν εἶναι τίποτε χειρότερο καὶ τίποτε τό καλύτερο ἀπ' ὅλους τοὺς ὑπόλοιπους συμπολίτες τους. Εἶναι οἱ συνηθισμένοι συμπολίτες μας, κάποιοι σάν κι ἐμᾶς, οἰκογενειάρχες, ἐπαγγελματίες, γείτονες, φίλοι, παρέα, κάθε ἄλλο παρά πωρωμένοι βαρupoινίτες. Κι ὥστόσο ὁ ἄνθρωπος αὐτός θά ζήσει μέσα στὴ φυλακὴ, χωρὶς προστασία, θά ὑποστεῖ πολὺ περισσότερα δεινά ἀπ' ὅσα ἡ ποινὴ καὶ ὁ νόμος προβλέπουν. Ἡ ἐγκαταβίωση αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸ φθοροποιό καὶ βάνουσο κλίμα τῆς φυλακῆς δὲν εἶναι μιά ἄλλη τιμωρία πού ὁ νόμος δὲν προβλέπει; Μιά τιμωρία πολὺ πιό βαριά ἀπὸ τὴ βαρῦτητα τοῦ ἀδικήματός του; Καὶ πού ὀρισμένες φορές φτάνει ὡς τὴν ἀπειλὴ τῆς σωματικῆς του ἀκεραιότητας;

Ἡ περίπτωση τοῦ ἄτυχου εἰκοσιεπτάχρονου Δημ. Καραμούτη, πού ἐξέτιε ποινὴ 4 μηνῶν γιὰ παράβαση τοῦ Κώδικα Ὀδικῆς Κυκλοφορίας καὶ μικροκλοπές καὶ πού συγχρατούμενοί του δολοφόνησαν, τό δείχνει καθαρά: ὁ νεκρός πιά νέος, ἐπειδὴ τό κράτος δὲν τὸν προστάτευσε ὡς φυλακισμένο, εἶναι σάν νά εἶχε καταδικαστεῖ σέ θάνατο γιὰ ἀσήμαντη ἀφορμὴ.

Καὶ ἰδού, τώρα, ἀπέναντι σέ τέτοιες καταστάσεις ἡ ἀπάντηση, ὄχι πιά τοῦ κράτους ἀλλὰ τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας, ἡ τουλάχιστον ἑνός μέρους της, ὅπως αὐτό ἐκφράστηκε: «Νά φύγουν οἱ φυλακές ἀπὸ τὸν Κορυδαλλό», διεκδικοῦν οἱ δημοτικὲς ἀρχές τοῦ Δήμου Κορυδαλλοῦ καὶ διαδηλώνουν γι' αὐτό. Ὁχι γιὰ ν' ἀλλάξει τό ἀπαράδεκτο καθεστῶς, ἀλλὰ νά «φύγουν» οἱ φυλακές. Μακριὰ ἀπὸ μᾶς κι ἄς εἶναι ὅπου νά 'ναι, παραβλέποντας, βέβαια, ὅτι ἡ μεταφορὰ σέ ἄλλη πόλη — π.χ. στὴ Ριτσώνα πού ἀνήγγειλε ὁ κ. ὑπουργός — θά ἔχει τίς ἴδιες ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν κατοίκων καὶ συνεπῶς τό μόνο μέρος ἐγκατάστασης φυλακῶν πού θά ἀνεχόταν ἡ κοινωνία εἶναι ἡ κορυφὴ τῆς Γκιώνας, ὅπου κανένας δὲν θά «ἐνοχλεῖται», ἢ τὰ Γιούρα. Ἐπιστρέφουμε ἔτσι, μέ ἀνοχὴ καὶ προτροπὴ τῆς ἴδιας τῆς κοινωνίας, στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκδίκησης, στὴν πρακτικὴ τῆς ἐξόντωσης τοῦ παραβάτη, στὴν πρακτικὴ τῆς «φυλακῆς-ἀποθήκη», ὅπως τοῦ «ψυχιατρείου-ἀποθήκη». Ἐκεῖνος ὁ τοῖχος πού χωρίζει τοὺς μέσα ἀπὸ τοὺς ἔξω θέλουμε νά γίνεῖ πανύψηλος, ἀπροσπέλαστος, «λευκὸ κελί», πού θά χωρίζει τό καλὸ ἀπὸ τό κακὸ. Θά ξεχωρίζει τὸν ὑγιή πληθυσμὸ ἀπὸ τὸν λεπριασμένο. Σπιναλόγκα, κάτεργο στὴ Νέα Κεληδονία, ἡ φυλακὴ μακριὰ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἀνθρώπους εἶναι τό ἴδιο πράγμα. Ὁ παραβάτης γι' αὐτὴ τὴν ἔμφοβη καὶ ἠθικολογούσα κοινωνία εἶναι ὁ λεπρός πού πρέπει νά ξεχωρίσει, νά ἐξοντωθεῖ ἀκόμη κι ὅταν εἶναι κάποιος σάν κι ἐμᾶς: χρεώστης τοῦ ΙΚΑ.

Γιὰ τό κράτος, κι αὐτό πού σήμερα ἐξουσιάζει τό ΠΑΣΟΚ καί ἐκεῖνο πού τό ἐξουσίαζαν οἱ προηγούμενες κυβερνήσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ καί τῆς Ν.Δ., δέν ἔχω νά πῶ τίποτε παραπάνω ἀπ' ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ καί καταγγελεῖ. Δυό λόγια μόνο: ἀπό ἰδιοτέλεια καί ἀδιαφορία, ἀπό ἄγνοια καί ἀπό τό φόβο τοῦ πολιτικοῦ κόστους, ἀπό ἕναν ἀβάσταχτο ἐρασιτεχνισμό, ἔδειξε καί στό σημεῖο αὐτό ὅτι δέν εἶναι σέ θέση νά ἀντιμετωπίσει τό πρόβλημα. "Ὅπως καί τόσα ἄλλα, σχεδόν ὅλα. Ἄλλά ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι τό κράτος ἔχει τό «μονοπώλιο τῆς νόμιμης βίας», ἡ ἠθική καί κοινωνική δικαίωση αὐτοῦ τοῦ μονοπωλίου νομιμοποιεῖται μέ τή σειρά του στή συνείδηση τῶν πολιτῶν ἐφόσον τό κράτος εἶναι σέ θέση νά λύνει τά προβλήματα, νά ἐπιβεβαιώνει τή διάσταση τῆς θετικότητας πού ἔχει ἡ κρατική παρέμβαση. Ἄλλως ἀπομένει σκέτη-νέτη, γυμνή ἡ βία, ἀπέναντι στήν ὁποία δέν ὑπάρχει ποτέ συναίνεση. Κι ἔχουμε φτάσει ἀκριβῶς σ' αὐτό τό σημεῖο: ἡ μόνη γλώσσα τοῦ κράτους, ἡ μόνη ἀπάντηση πού ξέρεי νά δίνει στά προβλήματα, εἶναι ἡ γλώσσα τῶν ΜΑΤ. Ἡ ἴδια κατάσταση στό Πολυτεχνεῖο, στή διαδήλωση τῶν συνταξιούχων, τῶν ἀπεργῶν, τῶν ἀγροτῶν.

Τό πρόβλημα ὅμως δέν εἶναι μόνο τό κράτος καί ἡ συγκεκριμένη πολιτική ἐξουσία. Τό βαθύτερο πρόβλημα εἶναι οἱ ἰδεολογίες καί οἱ πρακτικές πού διαπερνοῦν τό κοινωνικό σῶμα, τό μάτι τοῦ κῆτους πού μᾶς κοιτάζει ἀπό τό βάθος τῆς σπηλιάς τῶν ἰδεολογημάτων μας καί μᾶς καθηλώνει στήν ἀδράνεια, στήν κοινωνική ἀναισθησία. Τό πρόβλημα εἶναι, τελικά, ἡ διάλυσή μας, πού ἐπιτρέπει νά βασιλεύουν αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ἀρχιερεῖς.

*

Ρώτησαν οἱ δημοσιογράφοι κάποιον πού ξημεροβραδιαζόταν στήν ταράτσα τοῦ σπιτιοῦ του ἀγναντεύοντας ἀπό κεῖ τό δράμα τοῦ Κορυδαλλοῦ, γιατί τέλος πάντων τό κάνει αὐτό, καί τοῦς ἀπάντησε: «Μά κορόιδο εἶμαι νά κατέβω στό διαμέρισμα ἀφοῦ μπορῶ νά τά βλέπω ζωντανά;» "Ὅλοι εἶδαμε πολλά αὐτές τίς μέρες: τί Δήμητρα, τί Πολυτεχνεῖο, τί Κορυδαλλό, τί φιγούρες στά «παράθυρα» τῶν ΜΜΕ! Εἴμαστε στ' ἀλήθεια ἐνήμεροι πολίτες. Ἄνημερα θεριά τῆς ἐνημέρωσης...

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Σ.τ.σ.: Δημοσιεύτηκε τό πρῶτο στήν Ἐποχή τῆς 19ης Νοεμβρίου 1995. Ἄναδημοσιεύεται ἐδῶ ἀφοῦ ἔπρεπε νά διορθώσω ὀρισμένα ἀφόρητα λάθη πού ἄλλαζαν τό νόημα. Ἐπί τῆ εὐκαιρία, προσέθεσα μερικές σκέψεις ἀκόμα.

ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΕΣ ΑΞΙΕΣ

λεῖ πλέον τόν κοινό νοῦ ἰσχυριζόμενο ὅτι ἄνθρωποι καί ἐμπορεύματα θά πρέπει νά κινηθοῦν νότια καί μετά βόρεια, νά διαβοῦν τήν Κατάρρα καί τό Μαλακάσι, νά ὑποστοῦν δύο φορές τά ἑλληνικά σύνορα καί τελωνεῖα, γιά νά μπορέσουν νά ταξιδέψουν ἀπό τό Δυρράχιο στά Σκόπια ἢ στή Σόφια.

Σέ ἄλλη περίσταση, στήν ἀκριτική Θράκη, ὁ ἀρχηγός τῆς ἀξιωματικῆς ἀντιπολίτευσης δήλωσε ὅτι δέν υπάρχουν «χαμένες πατρίδες», μόνο «ἀλύτρωτες πατρίδες» υπάρχουν. Τήν ἴδια περίπου στιγμή ὁ ὑπουργός Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας βεβαιώνει ἐκπροσώπους τῶν ὁμογενειακῶν ὀργανώσεων ὅτι θά καταθέσει στίς διαπραγματεύσεις γιά τήν ὀνομασία τῆς ΠΓΔ τῆς Μακεδονίας τήν δική τους πρόταση: «Δημοκρατία τῆς Κεντρικῆς Βαλκανικῆς». Πιστοποιώντας ἔτσι καί ἐπίσημα ὅτι ἡ ἑλληνική διπλωματία ἀντιμετωπίζει τό γειτονικό κράτος ὅπως οἱ ἀποικιοκράτες τοῦ περασμένου αἰῶνα τίς κτήσεις τους.

Τά ἐξωτερικά αὐτά δείγματα ἐθνικιστικῆς ἐκτροπῆς τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτικῆς καί ἰδεολογίας θά μπορούσαν ἴσως νά ἐκληφθοῦν ὡς μικροπολιτικές γραφικότητες ἄν δέν σηματοδοτοῦσαν γενικότερες κοινωνικές λειτουργίες. Κάτω ἀπό τή σκέπη ἢ μέ τήν ὑπόθαλψη τοῦ κρατικοῦ ἐθνικισμοῦ, νομιμοποιῶνται καί δοξάζονται πλῆθος κινήσεων —πολιτικῶν, ἰδεολογικῶν, κοινωνικῶν— πού ἔχουν στόχο τήν ἀνάδειξη νέου καθεστῶτος. Καθεστῶτος ὄχι συνταγματικοῦ, βασιλευμένου ἢ προεδρευμένου, ἀλλά κοινωνικά ὀλοκληρωτικοῦ, πού θά ἄπτεται δηλαδή τῶν συμπεριφορῶν καί τῶν ἐπιλογῶν τῶν Ἑλλήνων. Πού θά καθορίζει τί ἐπιτρέπεται καί τί ἀπαγορεύεται μέ μοναδικό κριτήριο τίς ἀξίες τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ εὐαγγελίου.

Τά κρούσματα καί οἱ ἐνδείξεις πληθαίνουν. Ἡ περίπτωση τῆς Ροτόντας, οἱ ξυλοδαρμοί Ἀλβανῶν ἢ ὁμοιαζόντων πρὸς Ἀλβανούς, οἱ «ἀγανακτισμένοι πολίτες» πού ἀποδεικνύονται ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοί, ἡ καταδίωξη «μασόνων», «αἰρετικῶν» κ.ἄ. ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τό κράτος ὁμοῦ, ἡ διάχυτη ἐθνολατρεία πού προκάλεσε πρωτοφανῆ ρίγη ἀγανάκτησης στήν πυρπόληση τῆς σημαίας ἀπό ἀναρχικούς, κλπ., συνθέτουν πλέον ἕνα συγκεκριμένο κλίμα. Κλίμα τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάσχεση γίνεται ὀλοένα καί πιό δύσκολη καθῶς διαχέεται σέ μιά ἀμήχανη καί συχνά ἀποδιαθρωμένη κοινωνία καί τοῦ ὁποίου οἱ προοπτικές ἀποκαλύπτονται —συνέπεια τοῦ προηγούμενου— ἀπρόσμενα ὀλοκληρωτικές.

Στήν Καθημερινή τῆς 19ης Νοεμβρίου, ὁ συντάκτης τῆς σελίδας μέ τόν ψευδώνυμο τίτλο «Ἐκκλησία» ὀριοθετεῖ τούς νέους στόχους. Πρόκειται, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, γιά τήν ἀποκατάσταση συνθημάτων πού στήν πρόσφατη ἱστορία ἔχουν γίνει διάσημα μέ τούς πλέον ἀπεχθεῖς τρόπους καί, φυσικά, τήν ἀνάδειξη τῶν «ἀξιῶν» πού βρίσκονται πίσω ἀπ' αὐτά. Οἱ σημαῖες πού ἀνεμίζει ὁ κ. Καλοκαιρινός, τό «Πατρίς, Θρησκεία, Οἰκογένεια» ἔχουν ἤδη ἀνεμίσει σέ ἀνέμους θελλῶδεις στήν Εὐρώπη τοῦ αἰῶνα μας καί ἔχουν ἤδη προκαλέσει ἀπίστευτα δάκρυα καί πόνο. Ἀπό τήν Πορτογαλία τοῦ Σαλαζάρ στήν Ἰσπανία τοῦ Φράνκο, ἀπό τή χιτλερική Γερμανία ὡς τήν Γαλλία τοῦ Βισύ, ἀπό τόν Γ' Ἑλληνικό Πολιτισμό τοῦ Μεταξᾶ ὡς τούς αὐτόκλητους ὀρθοπαιδικούς συντάγματαρχές, αὐτές οἱ σημαῖες ἔγιναν ἐφιάλτες τῆς ἀνθρωπότητας καί λειτούργησαν στούς καιρούς μας ὅπως ἄλλοτε οἱ μαῦρες παντιέρες μέ τή νεκροκεφαλή καί τά σταυρωτά κόκαλα.

Τίς ἐμπλουτίζει μέ τίς ἐννοιες ὀρθοδοξία καί ἑλληνισμός, τίς ἀναγορεύει σέ ἀλήθειες ἀπόλυτες, διαχρονικές καί, φυσικά, ἀγανακτεῖ ὅταν οἱ ἄνθρωποι διστάζουν νά χρησιμοποιοῦν συνθήματα τόσο θλιβερά διάσημα. Φοβοῦνται, λέει, μήπως τούς χαρακτηρίσουν φασίστες καί ἐθνικιστές... Χαρακτηρισμοί πού ὀφείλονται στή διαστρέβλωση καί στήν παρερμηνεία τῶν ἀνθελλήνων. Οἱ τελευταῖοι μηχανεύονται δεινά σέ βάρος τοῦ ἀμόλυντου ἔθνους καί στήν ὀλόκληρη ἐπιχείρηση μέ στόχο τήν «ἐθνική ἀλλοτρίωσή» (μας). Τελικός τους στόχος, τό νά «ποδηγετήσουν καί νά ἐξαρτήσουν αὐτόν τόν λαό». Ἄν καί δέν διευκρινίζεται τό ἀπό ποιόν θά τόν ἐξαρτή-

σουν, μπορούμε νά υποθέσουμε ὅτι θά τόν υποτάξουν στήν ἀθεΐα, στόν κομμουνισμό, στόν ἐβραϊσμό, στή Δύση καί τέλος πάντων σέ ὅλες τίς μορφές τοῦ Μαμμωνᾶ. Ὡς γνήσιοι καλικαντζαροὶ ροκανίζουν τίς ρίζες τριῶν χιλιάδων χρόνων ἀνώτερης ἱστορίας. Τόσο ἀνώτερης ὥστε νά λάμψει τό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μόλις συναντήθηκε μέ τούς Ἑλληνας, δύο χιλιάδες χρόνια πρίν. Βλέπετε, ὡς τή συνάντηση αὐτή ἦταν ὁ δύσμοιρος ἀναγκασμένος νά συνομιλεῖ μέ κατωτέρους!

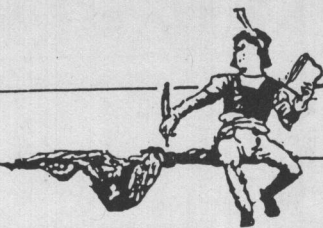
Τί ἐπιτρέπει σ' αὐτούς τούς ἀπαίσιους καλικαντζάρους νά ἀπειλοῦν τήν ἐκλεκτή φυλή τῆς ἱστορίας; Μά ἡ παρακμή τῆς φυλῆς! Ἡ ἀδιαφορία τῆς σέ σχέση μέ τήν ταυτότητά τῆς. « Ἀνιστόρητος » γάρ ὁ Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς μας, χωρίς « οὐσιαστική παιδεία », χωρίς γνώση τοῦ « ἱστορικοῦ γίγνεσθαι », χωρίς « ἐθνικό ὄραμα ». Καί ἐπιπλέον φταίει τό κράτος γι' αὐτό: « ... ἡ εὐθύνη (τοῦ κράτους) εἶναι τεράστια, γιατί κρατάει τό λαό καί εἰδικά τούς νέους σέ ἄγνοια. Ἔτσι, δέν ἔχουν τά πνευματικά καί γλωσσολογικά ἐφόδια γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τήν κάθε εἶδους ὑποπτη ἀνακρίβεια πού τούς σερβίρεται ». Τό συμπέρασμα προκύπτει ἀβίαστα: χρειάζεται κράτος ἱκανό νά διαπαιδαγωγεῖ ἀκόμα καί ἐκείνους πού δέν θέλουν νά διαπαιδαγωγηθοῦν. Καί ἐπειδή ἡ διαπαιδαγώγηση ἐνός λαοῦ εἶναι κατ' ἐξοχήν πολιτική ὑπόθεση, λίγη μόνο φαντασία χρειάζεται γιά νά διακρίνει κανεῖς τό εἶδος τοῦ κράτους — τοῦ πολιτεύματος — πού ὁ x. Καλοκαιρινός ἐπικαλεῖται.

Τά ρεύματα τῶν καιρῶν ἀνεβάζουν στόν ἀφρό κάθε ἐθνικιστικό παραλήρημα. Τό φιλοξενοῦν τά κυριακάτικα φύλλα, σέ συνέχειες μάλιστα, ἡ Ἐκκλησία δανεῖζει τόν μανδύα τῆς, ἴσως καί τίς εὐχές τῆς, οἱ κυβερνῶντες τό υἱοθετοῦν μέ ἰδιαίτερη προθυμία καθῶς κρύβει τήν ἰδεολογική πενία τους, ἀπό τούς διανοομένους οἱ πολλοί ἀποστρέφουν ἀπλῶς τό βλέμμα ἀπό τή γραφικότητα. Πού νά μπλέξεις τώρα μέ φανατικούς πού εἶναι καί στή μόδα! Καί μένουν οἱ ἀρχαιολόγοι, οἱ ἀνιστόρητοι, νά ἐπιμένουν πῶς ἡ Ροτόντα χτίστηκε ὡς ρωμαϊκό εἰδωλοατρικό μνημεῖο. Τί ξέρουν αὐτοί;

Τό 1933, ἀρχές τῆς Ἀνοιξης, στή ναζιστική Γερμανία ξέσπασε τό πρῶτο ὀργανωμένο «μπούκοτάζ» τῶν ἐβραϊκῶν καταστημάτων καί ἐπαγγελμάτων, ἄρχισαν μαζικά οἱ προπηλακισμοί, οἱ ἐκτοπίσεις, οἱ ξυλοδαρμοί τῶν Ἑβραίων. Στό ἄκουσμα τῆς εἰδησης, τό τότε δημοκρατικό ἑλληνικό κράτος ἐπέβαλε καθεστῶς ἀστυνομοκρατίας στή Θεσσαλονίκη καί ἀπαγόρευσε κάθε ἐκδήλωση συμπαραστάσης στούς διωκόμενους τοῦ ναζισμού. Ἔσπευσε μάλιστα νά ἐνισχύσει μέ πλῆθος τρόπους τό «ἀντίπαλο δέος» τοῦ ἐβραϊσμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, τή ναζιστική ὀργάνωση « Ἐθνική Ἐνωσις Ἑλλᾶς » (πιό γνωστή ὡς Τρία Ἐφιλον), γνωστή ἀπό τίς κάθε εἶδους ἐπιθέσεις τῆς στόν ἐβραϊκό πληθυσμό τῆς Θεσσαλονίκης. Τόν Μάιο, τρεῖς χιλιάδες μέλη τῆς κατέβηκαν στήν Ἀθήνα μέ ἔξοδα τῆς κυβέρνησης, φιλοξενήθηκαν στήν πόλη μέ τή φροντίδα τοῦ Δήμου Ἀθηναίων. Οἱ «Χαλυβδόκρανοι» καί οἱ « Ἀλκιμοί » τῆς ὀργάνωσης ὀρκίστηκαν μπροστά στόν Ἄγνωστο Στρατιώτη, παρουσία πλήθους ἐπισήμων, «πίστιν πρός τήν ὀρθόδοξον ἀνατολικήν ἐκκλησίαν, τήν ἐλληνικήν πατρίδα, τάς ἐλληνικάς παραδόσεις...». Οἱ μόνοι πού ἀντιστάθηκαν στόν ἐλληνικό ναζισμό ἦταν οἱ κομμουνιστές, πολλοί ἀπό τούς ὁποίους βρέθηκαν — πάλι — στίς φυλακές καί στά νοσοκομεῖα ἐπειδή ἐπιθυμοῦσαν «νά προπηλακίσουν τούς ἐθνικιστάς». Μιάσματα, ὄργανα τοῦ Μαμμωνᾶ στήν ὑπηρεσία τῶν ξένων πού, «ἐνσυνείδητα ἢ ἀσυνείδητα, προσεπάθησαν νά παρεκκλίνουν τήν ἐλληνικήν ψυχὴν ἐκ τῆς ἱστορικής ὁδοῦ ἣν ἐχάραξεν, ἐθεμελίωσε, διηύρυνε καί ἤρδευσε δι' ἀφθόνου αἵματος ἡ φυλή κατὰ τήν μακρᾶίωνα διαδρομήν τῆς».

Συνέβησαν στίς μέρες τοῦ '33 ὅλ' αὐτά. Λιγότερο ἀπό δέκα χρόνια μετά ὁ ἐβραϊσμός τῆς Θεσσαλονίκης ἔπαιρνε τήν ἄγουσα πρός τήν «Τελική Λύση». Στίς μέρες τοῦ '95 ἡ ἱστορία ξαναγράφεται μέ στόχο νά ξεχάσουν οἱ ἄνθρωποι ὅτι τά συνθήματα τοῦ τύπου «Πατρίς, Θρησκεία, Οἰκογένεια» συνθλίβουν καί σκοτώνουν ὅσους ἄτυχους βρίσκονται ἔξω ἀπό τίς προδιαγραφές τους. Προκειμένου νά ξεχάσουμε, καλύτερα νά μείνουμε ἀνιστόρητοι!

Ὁ φανατικά ἀνιστόρητος
Γιώργος Μαργαρίτης

Η Ελλάδα στην έντατική

Τρίτη βράδυ. Σέ λίγες ώρες το περιοδικό θά τυπώνεται. Όταν θά κυκλοφορεί, τήν Παρασκευή, ή κατάσταση θά είναι τελείως διαφορετική. Ίσως όχι. Ίσως ή υγεία του Άνδρέα Παπανδρέου νά έχει βελτιωθεί, ίσως νά ξεπεράσει και τόν σημερινό σκόπελο. Κάθε άνθρωπος, όσο και νά ξέρει ότι τά όριά του είναι πεπερασμένα, δίνει μέ τόν δικό του τρόπο τήν ύστατη, τήν πιό προσωπική του μάχη. Όλοι όφειλουμε νά στεκόμαστε μέ δέος και σεβασμό άπέναντι στην έσχατη έμπειρία του καθενός, του έπώνυμου και του άνώνυμου, στην πάλη του καθενός νά κερδίσει μία σπιθαμή ζωής άπ' τό θάνατο. Και στέκουμε τότε σιωπηλοί, χαμηλόφωνα και χαμηλότονα, νά μή βεβηλωθεί αυτή ή ώρα από παράφωνα ξεφωνητά.

Όλοι. Όχι όμως τά ΜΜΕ. Στην περίπτωση του Άνδρέα Παπανδρέου και τώρα και τίς προάλλες και πρό διμήνου και πρίν από μερικά χρόνια στό Χέρφιλντ απέδειξαν ότι μπορούν νά έμφορευθουν άκόμη και τό θάνατο του άλλου. Όσο πιό έπιφανής κι έπώνυμος τόσο μεγαλύτερο τό τίμημα, τόσο μεγαλύτερη ή όχλοβοή, τό μελόδρα-

μα, τό άγχώδες κροτάλισμα μηχανών και σαγονιών, τόσο πιό άκριβοπληρωμένη άκόμη κι ή πιό άσήμαντη λεπτομέρεια, πού τό γουρλωμένο μάτι του ρεπόρτερ θά τήν διηγηθεί, ή μάλλον θά τήν γαβγίσει, σά νά ήταν ή συντέλεια του κόσμου. Δέν δείχνει έλεος αυτή ή έμποροπανήγυρις, δέν γνωρίζει τί πάει νά πεί πόνος, όδύνη, χαμός, γιατί δέν γνωρίζει τί πάει νά πεί σιωπή. Και μείς δέν έχουμε καμιά δυνατότητα νά του πούμε νά τό βουλώσει.

Ό Άνδρέας Παπανδρέου ίσως, μακάρι, νά γυρίσει σίτι του καλά. Δέν θά γυρίσει όμως πίσω ως πρωθυπουργός, ως άρχηγός του ΠΑΣΟΚ, αλλά σάν κουρασμένος άνθρωπος πού δέν θά μπορεί ν' άντέξει τήν τύρβη και τήν ένταση τής καθημερινής πολιτικής ζωής. Η χώρα δηλαδή δέν έχει πρωθυπουργό, τό ΠΑΣΟΚ δέν έχει άρχηγό. Άν τό δεύτερο είναι έσωτερική υπόθεση του κόμματος αυτού, ή έλλειψη πρωθυπουργού, κι ως εκ τούτου ή παράλυση τής πολιτικής ήγερσίας τής χώρας, δέν είναι υπόθεση ιδιωτική, συνώνυμη μέ τό δράμα πού παίζεται στό Όνάσειο. Έπιπλέον, ή παράλυση αυτή ύπάρχει

εδώ και καιρό, οι άβεβαιότητες, ή σεναριολογία, ή δελφινολογία ταλανίζουν τόν τόπο εδώ και καιρό.

Έδω πιά δέν ενδιαφέρει τί είναι αυτή ή έξουσία του ΠΑΣΟΚ αλλά τό ζήτημα του θεσμού. Οι Έλληνες δέν ψήφισαν σενάρια ούτε δελφίνους, τό Όνάσειο δέν είναι ή Βουλή των Έλλήνων. Κι αυτό τό ύφιστο στραπατσάρισμα του θεσμού δέν έχει νά κάνει μέ τή μάχη για ζωή ή θάνατο του Άνδρέα Παπανδρέου. Έχει νά κάνει μέ τό νόημα του δημοκρατικού θεσμού. Έν όνόματι του πάσχοντος «πρώην» πρωθυπουργού οι έπιτελείς του ΠΑΣΟΚ δέν έχουν δικαίωμα νά κρατούν τή χώρα εδώ και μήνες στό θάλαμο έντατικής νά ζει μέ διασωλήνωση.

Η Ελλάδα αυτής τής ύστατης στιγμής του ΠΑΣΟΚ-Άνδρέα Παπανδρέου δέν είναι καλύτερη από εκείνην πού παρέλαβε τό 1981, τήν κυβέρνησε επί όκτώ χρόνια και, μετά από τό νεοδημοκρατικό ίντερμέτζο, τήν ξαναπαρέλαβε τό 1992. Άλλά αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα, πού έχει νά κάνει μέ τίς απόψεις και τίς πολιτικές έκτιμήσεις, τήν ιδεολογία του καθενός. Άλλά νά παίρνει ή βιολογία τή θέση τής ιδεολογίας και τής πολιτικής είναι περισσότερο από κατάντημα. Είναι άνυπόφορο.

Άγγελος Έλεφάντης

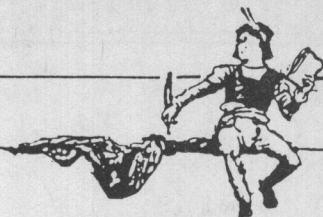
Κυριακή βράδυ, σίτι μας

Πώς νά άπαντήσω τή Δευτέρα τό πρωί σ' ένα μαθητή μου πού «είναι έξυπνο παιδί αλλά δέν διαβάζει» (έτσι, όλο μαζί, σάν μία λέξη) και πού είδε τό προηγούμενο βράδυ στην τηλεόραση Πέτρο Κωστόπουλο, όταν μέ ρωτάει:

«Γιατί νά σκοτωνόμαστε, κύριε, άφού είναι πάρα πολύ άπλό νά γίνεις πλούσιος και διάσημος;» «Γεμίζεις μία σελίδα ενός περιοδικού μέ άνδρικά γεννητικά όργανα, συνεργάζεσαι μέ μερικούς έμπειρους διαφημιστές και στυλίστες,

γράφεις και σ' ένα κόμμα, έτσι για τό άλλοθι τής πολιτικοποίησής σου, και τελείωσε ή υπόθεση».

Μέ τί νά κλείσεις τήν Κυριακή τό βράδυ τ' αυτιά αυτού του παιδιού, όταν άκούγεται από τό διπλανό του προηγούμενου καναλιού (ως προς τό τηλεκοντρόλ τής τηλεόρασης) ότι ό μόνος ύπουργός πού δέν έφαγε τά μήλα των

«παιδιών με ειδικές ανάγκες» του Νταού ήταν ο Γεννηματάς.

Πώς νά πείσεις αυτό τό παιδί ότι αυτή ή κοινωνία, πού άκούει ότι υπάρχει τά βράδια τής Κυριακής, είναι μόνο ένας έφιάλης, ένα φέμα, πώς υπάρχει κόσμος πού ζει με ιδανικά, πώς υπάρχει κόσμος πού δέν άνήκει σ' αυτό τό σκυλοδί πού βλέπουμε κάθε βράδυ (;) στην τηλεόραση, κόσμος πού άγωνίζε-

ται για πράγματα πού άξίζουν, μέσα στην άνωμμία;

Ναί, είναι αυτό τό σκυλοδί πού πήγαινε στον Βέλγο διαιτολόγο-μαϊμού, τό ίδιο πού κάθε νύχτα μπαίνει μέσα στό σπίτι του Έλληνα και του δίνει ήθικές άξίες, στόχους, όνειρα, τόν «μορφώνει» και τόν χρησιμοποιεί για νά αναπαράγεται. Αυτοί πού πραγματικά άξίζει νά μās πούν κάτι, γυρίζουν τό

κεφάλι με ένα εϊρωνικό χαμόγελο και άποχωρούν, άποχωρούν και άφήνουν τόν Ζουράρη νά άλωνίζει. Είναι αυτοί πού πιστεύουν ότι «όσο πίο τενεχές είσαι, τόσο συχνότερα βγαίνεις στην τηλεόραση». Ο Έλληνας βλέπει μόνο τηλεόραση, βλέπει μόνο «τενεκεδούπολη».

Πέτρος Δαμιανός

Νά μήν πιστεύεις τά μάτια σου

Οί ποδηλάτες πού πήραν μέρος στον πρόσφατο γύρο τής Ίσπανίας τεματίσαν κάτω από ένα τεράστιο πανώ πού διαφήμιζε τή μίπρα Άγουίλα, διοργανώτρια τών ποδηλατικών άγώνων.

Έλα, όμως, πού οί άγώνες μεταδίδονταν τηλεοπτικά σε πολλές χώρες του κόσμου, στίς όποιες ή διοργανώτρια μίπρα είναι παντελώς άγνωστη, όποτε ποίον τό διαφημιστικό ένδιαφέρον, σās έρωτώ; Τό λοιπόν, οί διαφημιστές, πού είναι σκεπτόμενα ζώα, κάθισαν και μέτρησαν τούς συμπάρους και τά τρυγόνια και άποφάσισαν νά αλλάξουν τεχνητά τήν αναμεταδιδόμενη εικόνα και νά υποκαταστήσουν τό πανώ «Άγουίλα» με τό πανώ «Άμστελ». Έτσι, χάρη στην τεχνολογία τών συνθετικών εικόνων, όλοι έμειναν εύχαριστημένοι: κι οί τηλεθεατές πού άναγνώριζαν τό διαφημιστικό μήνυμα, κι οί δύο ζυθοποιίες πού έτσι κι άλλιώς άνήκουν στην ίδια εταιρεία, κι οί διαφημιστάδες πού τετραγώνισαν τόν κύκλο.

Έχω κατ' επανάληψη δηλώσει τόν άκρατο κι άκριτο θαυμασμό μου για τήν τεχνολογική πρόοδο. Τώρα πλέον, μετά από αυτή τήν παγκόσμια πρεμιέρα ζωντανής μετάδοσης συνθετικών εικόνων, κατουρήθηκα από τή χαρά μου. Άνεξάντλητοι τρόποι έμεταλλευσης άνοιγονται πλέον μπροστά στην έκπληκτη ανθρωπότητα, τό μέλλον τής όποιας μοιάζει έξασφαλισμένο εκ τών προτέρων. Ουδείς λόγος άνησυχίας ύφίσταται, άρχει νά συγκατανεύσουμε νά πιστεύουμε ό,τι βλέπουμε, έτσι ώστε νά μās δείχνουν ό,τι θέλουμε —ή ό,τι

πρέπει— νά δούμε. Χάρη στίς συνθετικές εικόνες, τό κόμμα μας μπορεί νά κερδίζει πάντα τίς έκλογές, ή ομάδα μας νά συντρίβει τούς αντιπάλους της σε κάθε άναμέτρηση, όλα τά έγκλήματα θά τά διαπράττουν πλέον μαυροί στην Άμερική κι Άλβανοί στην Έλλάδα, οί πρωθυπουργοί μας θά είναι άπέθαντοι κι οί στρατοί μας άτρωτοι, τά παιδιά μας θά μπαίνουν στα πανεπιστήμια, ή Μιμή Ντενίση θά πρωταγωνιστεί δίπλα στον Κλάρκ Γκέιμπλ στό

«Όσα παίρνει ο άνεμος» κι οί Τουρκάλαδες δέν θά πάρουν ποτέ τήν Πόλη. Άσε πού δέν θά μπορεί κανείς πλέον νά κατηγορεί τούς διαφημιστές ότι παραποιούν τήν πραγματικότητα, μιά πού ή πραγματικότητα θά είναι μόνον αυτή πού έπιμελώς θά κατασκευάζουν οί διαφημιστικές εταιρείες «για τά μάτια μας μόνο...».

Νίκος Προκόδας

ΜΙΑ ΠΟΛΥΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Μια Πολυεπιστημονική Θεώρηση της Γλώσσας

ΩΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ, Η ΓΛΩΣΣΑ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΚΑΤ' ΕΞΟΧΗΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΠΟΥ ΕΠΙΖΗΤΕΙ ΚΑΙ ΕΠΙΒΆΛΛΕΙ ΜΙΑ ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ. Η ΒΙΟΛΟΓΙΑ, Η ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ, Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ, Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ, Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ, ΑΛΛΆ ΕΠΙΣΗΣ Η ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΙ ΤΑ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΑ ΕΙΝΑΙ ΜΕΡΙΚΕΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΚΑΤΙ ΝΑ ΠΟΥΝ ΓΙΑ ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ. ΣΕ ΤΟΥΤΟ ΤΟΝ ΤΌΜΟ —ΠΡΟΪΟΝ ΕΝΟΣ ΤΡΗΜΕΡΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΠΟΥ ΟΡΓΑΝΩΘΗΚΕ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΑΤΡΩΝ— ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΑΠ' ΟΛΕΣ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑΘΕΤΟΥΝ ΤΙΣ ΑΠΪΦΕΙΣ ΤΟΥΣ, ΣΥΜΒΆΛΛΟΝΤΑΣ ΕΤΣΙ ΣΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΕΝΟΣ ΠΟΛΥΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ ΠΟΥ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΣΤΟΥΣ ΕΙΔΙΚΟΥΣ ΑΛΛΆ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΜΟΡΦΩΜΕΝΟ ΚΟΙΝΌ.

Με άρθρα τους συμμετέχουν οι: Ηλίας Κούβελας, Μάριος Μαρκίδης, Κ. Δ. Πόρτοδας, Ιωάννης Προμπονάς, Αυγ. Μπαγιόνας, Χρ. Χαραλαμπίδης, Σ. Α. Σκαρτσής, Μ. Γ. Μερακλής, Μαριάννα Κονδύλη, Θανάσης Νάκας, Γιώργος Γραμματικάκης, Ευτύχης Παπαδοπετράκης, Κ. Η. Σύρος, Κ. Α. Δρόσος

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΑΘΗΝΑ: Μάνης 5, Τ.Κ. 106 81 Τηλ. 3818372, Fax: 3301583

ΓΑΛΛΙΑ:

«ΕΘΝΙΚΗ ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ» ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΙΚΕΣ ΑΝΗΣΥΧΙΕΣ

του Νίκου Προκόβα

Στίς τελευταίες δημοτικές εκλογές, τρεις πόλεις της Νότιας Γαλλίας —ή Τουλόν, ή Οράνζ κι ή Μαρινιάν— έπεσαν στα χέρια του Έθνικού Μετώπου του Λέ Πέν. Προσφάτως, ο άρχηγός κάλεσε τους 3 δημάρχους κι αφού τους υπενθύμισε ότι εξέλεγαν χάριν στο κόμμα, απαίτησε ν' αρχίσουν πάραυτα την εφαρμογή του προγράμματος: την επιβολή της «έθνικης προτίμησης» τόσο στις προσλήψεις δημοτικών υπαλλήλων, όσο και στη διανομή των δοθημάτων και γενικότερα την άσκηση κοινωνικής πολιτικής.

Όμως, ή «έθνική προτίμηση» στη Γαλλία δέν είναι μόνο παράνομη, είναι κι αντισυνταγματική. Τί του ήρθε, λοιπόν, του Λέ Πέν κι απαιτεί τή λήψη παράνομων κι αντισυνταγματικών μέτρων; Του ήρθε ότι έχει τό δίκιο μέ τό μέρος του: Έδώ και δέκα τουλάχιστον χρόνια πού τό Έθνικό Μέτωπο έχει αρχίσει νά αποκτά μία σημαντική πολιτική δύναμη, ο Λέ Πέν δέν έπαψε νά ισχυρίζεται ότι για τήν ανεργία, τό έλλειμμα της κοινωνικής ασφάλισης, τά εγκλήματα, τήν υποβάθμιση της ποιότητας ζωής, τήν ανασφάλεια στά προάστια, τό θόρυβο και όλα τ' άλλα φταίνε οί ξένοι. Δέν έπαψε νά υπόσχεται ότι αν εκλεγεί, θά πετάξει όλους τους ξένους έξω κι ότι, επιτέλους, ή Γαλλία θά ανήκει στους Γάλλους. Καί μάλιστα, αυτές τίσ δηλώσεις —κι άλλες τόσες, ακόμα πιο έμετικές— τίσ έχει κάνει δημόσια και μέ τόσο στεντόρεια φωνή πού κανείς δέν δικαιούται νά διατείνεται ότι δέν τίσ έχει ακούσει. Κανείς, στη Γαλλία, δέν μπορεί νά πει ότι άγνοεί τό πρόγραμμα του Έθνικού Μετώπου. Τόσο αυτοί πού τό ψηφίζουν όσο κι αυτοί πού δέν τό ψηφίζουν ενεργούν συνειδητά.

Άρα, όλος ο κόσμος ξέρει ότι τό Έθνικό Μέτωπο προτείνει

ΕΚΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

Κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας
Κύριε ύπουργέ Έσωτερικών

Τό Έθνικό Μέτωπο έρχεται σέ κατάφωρη αντίθεση τουλάχιστον μέ πέντε άρθρα της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Άνθρώπου και του Πολίτη», τά όποια αποτελούν τό προοίμιο του Συντάγματος μέ τό όποιο είναι προικισμένος ο γαλλικός λαός.

αντισυνταγματικές λύσεις και τό ότι δέν τίθεται εκτός νόμου σημαίνει ότι ένα τμήμα του γαλλικού λαού δέν αντιτίθεται στην εφαρμογή του προγράμματός του και, κατά συνέπεια, οί Γάλλοι πολιτικοί δέν αναλαμβάνουν τό πολιτικό κόστος της διάλυσής του. Αντιθέτως, οί θέσεις της επίσημης Δεξιώς γλιστρούν όλοένα και περισσότερο προς τήν άκρα Δεξιά, προκειμένου νά διευρύνουν τήν εκλογική τους βάση, καταξιώνοντας έτσι τήν ιδεολογία του Λέ Πέν πού κερδίζει συνεχώς έδαφος. Κι όπως πάνε τά πράγματα, θά είναι όλοένα και πιο δύσκολο νά ξεχωρίσει κανείς τίσ θέσεις της Δεξιώς από εκείνες της άκρας Δεξιώς. (Όσο για τίσ θέσεις της Αριστεράς, αυτές για νά μωρέσουν νά ξεχωρίσουν, θά πρέπει πρώτα νά εκφραστούν.)

Όταν όμως φτάσει ή ώρα νά δοϋμε τά εύτραφή όπίσθια του Λέ Πέν νά στρογγυλοκάθονται στον πρωθυπουργικό ή στον προεδρικό θώκο, θά είναι πολύ άργά για όποιαδήποτε αντίδραση. Θά είναι πολύ άργά ακόμα και για νά θεθεί εκτός νόμου τό Έθνικό Μέτωπο, γιατί κανείς δέν θά πιστέψει ότι ή ούσιαστική αιτία είναι οί αντισυνταγματικές θέσεις αυτού του κόμματος —μιά ζωή αυτές ήταν— και θά φανεί σάν νά είναι τά ίδια τά άστικά κόμματα πού καταργούν τους όρους της άστικής δημοκρατίας.

Κι όμως, ο μόνος τρόπος προστασίας της άστικής δημοκρατίας από τόν κίνδυνο πού αντιπροσωπεύουν τά άκροδεξιά κόμματα είναι ή κατάργηση της θεσμικής τους άναγνώρισης. Οί ιδέες της άκρας Δεξιώς είναι επικίνδυνες, θανατηφόρες. Όποιος δέν τό πιστεύει, δέν έχει παρά νά ρωτήσει τόν Ζωρές, τό Λαμπράκη, τόν Άλλιέντε, τό Ραμπλίν...

Άρθρο 1: «Οί άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι και ίσοι απέναντι στο νόμο...». Η έννοια της «έθνικης προτίμησης», καθώς θέλει νά καθιερωθεί στη χώρα μας ένα άπαρχάνι, έρχεται σέ πλήρη αντίθεση μέ τήν πρώτη φράση του Συντάγματος μας.

Άρθρο 2: «Σκοπός κάθε πολιτικού συνδέσμου είναι ή διατήρηση των φυσικών και απαράγραπτων δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τά δικαιώματα αυτά είναι ή ελευθερία, ή ιδιοκτησία, ή ασφάλεια και ή αντίσταση στην καταπίεση».

Σέ ό,τι άφορά τους μετανάστες, οί όμολογημένοι σκοποί του Έθνικού Μετώπου είναι άπολύτως αντίθετοι προς τά δικαιώ-

ματα αυτά. Δεν προκειται για κόμμα, όπως τό όρίζει τό Σύνταγμα, αλλά για σύνδεσμο πού σκοπό έχει τήν καταστροφή τής δημοκρατίας.

Άρθρο 4: «*Η έλευθερία συνίσταται στό νά μπορεί ό καθέννας νά πράττει τά πάντα έφόσον δέν βλάπτει τούς άλλους...*». Οί μετανάστες και οί Γάλλοι ξένης καταγωγής, μέ τή ρατσιστική προπαγάνδα τού Έθνικού Μετώπου, βλέπουν τίς συνθήκες τής ζωής τους νά χειροτερεύουν σοβαρά. Τό Έθνικό Μέτωπο δέν τό άρνείται, δεδομένου ότι χρησιμοποιεί άκριβώς αυτή τήν ικανότητά του νά τούς βλάψει για νά κατακτήσει τίς ψήφους τών έκλογών του.

Άρθρο 6: «*Όλοι οί πολίτες, όντες ίσοι άπέναντι στό νόμο, έχουν επίσης πρόσβαση σέ όλα τά δημόσια αξιώματα και λειτουργήματα, χωρίς καμία διάκριση, ανάλογα μέ τήν αξία και τό ταλέντο τους*».

Όστόσο οί βορειοαφρικανικής καταγωγής πολίτες, πού συχνά άναφέρονται από τούς άξιωματούχους τού Ε.Μ. (δλ. για παράδειγμα τή δήλωση στήν τηλεόραση τού Μαρί-Φράνς Συμπούά τό βράδυ τού δεύτερου γύρου τών δημοτικών εκλογών)

είναι Γάλλοι πολίτες. Άκόμη μία φορά ή διάκριση τής «έθνικής προτίμησης» δρίσκεται σέ πλήρη αντίθεση πρós τίς συνταγματικές μας άρχές.

Άρθρο 7: «*...|Όσοι επιβάλλουν τήν εκτέλεση αυθαίρετων διαταγών, χρησιμοποιούν αυθαίρετες διαταγές ή παρακινούν πρós τούτο, τιμωρούνται*».

Τί άλλο υπάρχει στό πρόγραμμα τού Ε.Μ. εκτός από τήν παρακίνηση σέ έπιβολή αυθαίρετων διαταγών και τήν εκτέλεσή τους; Είτε θεωρείται ό ρατσισμός θεμελιώνεται πάνω σέ μία πραγματική άνισότητα τών φυλών και έπομένως πρέπει νά συμμορφωθούν οί πολίτες πρós αυτή τήν άποψη είτε θεωρείται ότι είναι μία αυθαίρετη άποψη από τήν όποία άποροφούν αυθαίρετες διαταγές και έπομένως πρέπει νά καταπολεμηθεί.

*

Τήν πρωτοβουλία για τήν προσυπογραφή τής παραπάνω έκκλησης είχε τό σατιρικό περιοδικό Charli Hebdo. Για τήν ώρα έχουν συγκεντρωθεί 80.000 υπογραφές.

NO PASARAN!

του Νίκου Προκόβα

Μόλις πρίν από λίγες μέρες έκλεισαν είκοσι χρόνια από τόν θάνατο τού «στρατηγότατο» Φράνκο. Άλλη μία επέτειος πού πέρασε σχεδόν άπαρατήρητη και βούλιαξε μέσα στήν άγνοια ή τήν άπάθεια τών νεότερων και στήν άπογοήτευση και τήν άπαισιοδοξία τών παλαιότερων. Κι όμως, ή είκοστή Νοεμβρίου 1975 ήταν για πολλούς Έσπανούς «ή πιό εύτυχισμένη μέρα τής ζωής τους», καθώς τούς απάλλασε από 40 χρόνια βάνανσης στρατιωτικοθησκευτικής δικτατορίας.

Μαζί μέ τούς στρατηγούς Σανχοϋρχο και Μόλα, ό Φράνκο κίνησε πραξικόπημα έναντίον τού Φρέντε Ποπουλάρ (Λαϊκού Μετώπου) τόν Ιούλιο τού 1936. Έπικεφαλής τής χούντας τού Μπούργκος, έφερε στήν Έσπανία τή Λεγεώνα τών Ξένων μαζί μέ Μαροκινούς στρατιώτες (έξ ού και ή έπωνυμία του «Καου-δίγιο», όδηγός) και ξεκίνησε τίς επιχειρήσεις κατάληψης τών ισπανικών πόλεων πού ήρωικά υπεράσπιζαν οί κάτοικοί τους, συσπειρωμένοι γύρω από τή δημοκρατική κυβέρνηση. Άπό διάφορες χώρες, χιλιάδες εργάτες και διανοούμενοι έσπευσαν νά προστατεύσουν τήν ισπανική δημοκρατία από τόν φασιστικό κίνδυνο, τελικά όμως, μέ άνεπαρκή όπλισμό και χωρίς ένιαία στρατιωτική διοίκηση, ή δημοκρατία ήττήθηκε. Η πτώση τής Μαδρίτης, τόν Μάρτιο τού 1939, σφράγισε τήν επικράτηση τού φασισμού κι άλλαξε τήν ιστορία τού 20ού αιώνα. Τά δεινά πού άκολούθησαν — συμπεριλαμβανομένου και τού Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου — θά είχαν ίσως άποφευχθεί άν ό Φράνκο δέν έπνιγε στό αίμα τούς Έσπανούς δημοκράτες.

Όμως, ή ιστορία δέν γράφεται μέ «άν». Οί γαιοκτήμονες, οί μεγαλοαστοί, ή Έκκλησία πλαισίωσαν τόν Φράνκο. Τά χιτλερικά Χάινκελ III και Μέσερσιμ ΒF-109 ίσοπέδωσαν τήν Γκουέρνικα λίγο πρίν καταλάβουν οί φασίστες τό Μπιλμπάιο. Τήν ίδια στιγμή, οί Γάλλοι σοσιαλιστές αποφάσισαν νά κηρύξουν ουδετερότητα κι έκλεισαν τά σύνορα, έμποδίζοντας τά

ρωσικά όπλα νά φτάσουν στό χέρια τών δημοκρατικών. Τόν Γενάρη τού 1939 έπεσε ή ήρωική Βαρκελώνη.

Αυτός ό πόλεμος «άνάμεσα στό θεό και στό διάβολο», όπως έγραφε ό Χεμινγκουαίη, κληροδότησε στήν Έσπανία τήν τρομοκρατία τών εκτελεστικών άποσπασμάτων, τήν παντοδυναμία τού Όπους Ντέι και, κυρίως, τήν πικρή γεύση τής ήττας, τής ταπείνωσης και τής ύποταξης σέ ό,τι θαναυσότερο γέννησε ό άνθρωπος νους: τόν φασισμό. Και κάτι ακόμη: τήν ύπεροψία τών νικητών πού επέβαλαν μονοκρατορικά τή δική τους ιστορία, τή δική τους λογική, τόν δικό τους λόγο, τά δικά τους σύμβολα, τούς δικούς τους ήρωες, μέχρι και τούς δικούς τους άγιους. Ζωντανό παράδειγμα αυτού — ένα ανάμεσα στό τόσα — άποτελεί μία μικρή πόλη τής Άραγωνίας, ή Μπελτσίτε: τά δημοκρατικά στρατεύματα τήν κατέλαβαν, μετά από πολύνεκρες μάχες δύο εβδομάδων, στις 6 Σεπτεμβρίου 1937. Καθώς όμως άποτελοϋσε κόμβο στρατηγικής σημασίας για τήν υπεράσπιση τής Σαραγόσα, έξι μήνες άργότερα οί έθνικιστές άντεπιτέθηκαν βομβαρδίζοντάς τήν άνελέητα και τή μετέτρεψαν σέ συντρίμια, μαζί μέ τούς 3.800 κατοίκους της. Πρós γνώσιν και συμμόρφωσιν, ό Φράνκο αποφάσισε νά αφήσει άνέγγιχτη τήν έρειπωμένη Μπελτσίτε και νά κτίσει παραδίπλα μία νέα Μπελτσίτε, «μεγάλη και μοντέρνα, σύμβολο τού ήρωισμού έναντίον τής κόκκινης τυραννίας», πρós τιμήν όσων άγωνίστηκαν «στήν ύπηρεσία τού Θεού για μία μεγάλη Έσπανία». Βομβαρδισμένη κι άτιμωμένη, ή Μπελτσίτε σήστηχε άπ' τόν χάρτη, τιμωρημένη άπ' τή φασιστική ύπεροψία παραμένει μέχρι σήμερα, μέ τά μισογκρεμισμένα της σπίτια και τίς όδίδες καρφωμένες στους τοίχους, μία πόλη-φάντασμα.

Υπό αυτές τίς συνθήκες, ή λήθη είναι δύσκολη, άδύνατη. Στήν τελευταία ταινία τού Κέν Λόουτς «Γή και Έλευθερία», ή νέα γενιά μαθαίνει για τόν Έσπανικό Έμφύλιο και στέλνει μήνυμα όργής κι έλπίδας στους γεροντότερους. No pasaran!

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ:

ΤΟΤΕ ΣΗΚΩΝΑΝ ΤΗ ΣΗΜΑΙΑ, ΤΩΡΑ ΤΗΝ ΚΑΙΝΕ

του Δαμιανού Παπαδημητρίου

«'Υβριν» αποκάλεσαν οι πολλοί κάθε απόπειρα παραλληλισμού του Πολυτεχνείου '73 με το Πολυτεχνείο '95. Και ήταν συντριπτικά πολλοί: σε κάποια έκπομπή τηλεόρασης, δέν θυμάμαι πού, μετρήθηκαν 98,5% «ναί» στο ερώτημα αν πρέπει «επιτέλους» να μπουν άμεσα μέσα τά ΜΑΤ. Ουδέμία έκπληξη, αφού έχουμε να κάνουμε με εκπροσώπους του αντίπαλου στρατοπέδου. «Ρήξη με τη γυάλινη πλήξη» ήθελαν οι έγκλειστοι, τή γυάλινη πλήξη — και πλύση — πού βέβαια είχαν ύποστει όσοι έσπευδαν να απαντήσουν στο τηλερώτημα.

Όμως, όσο πολλοί και αν ήταν αυτοί πού αντιμετώπισαν τά γεγονότα του Πολυτεχνείου '95 ως ένα ακόμα έπεισόδιο στο σίριαλ τών καταλήψεων, τών μολότωφ, τών καταστροφών και του παιχνιδιού «κλέφτες και αστυνόμοι» πού βλέπουμε κάθε χρόνο τέτοια εποχή γύρω από τό χώρο του Πολυτεχνείου (και ποιός διαφωνεί άλλωστε ότι φαινομενολογικά ακριβώς αυτά είδαμε και φέτος), άλλο τόσο πολλοί — ασυνήθιστα σε σχέση με άλλες χρονιές — υπερασπιστές εμφανίστηκαν τών έγκλειστων στο Πολυτεχνείο. Βέβαια ή εξήγηση γι' αυτό είναι απλή: φέτος ήταν ή πρώτη χρονιά πού είχαμε συλλήψεις, μαζικές συλλήψεις, κατηγορίες, δικαστήρια. Φυσικό είναι, λοιπόν, να έχουμε και υπερασπιστές. Έλα, όμως, πού ασυνήθιστα πολυφέτος όχι μόνο οι υπερασπιστές αλλά και οι συλληφθέντες, τόσο πολλοί πού καταρρίπτουν σίγουρα τό μύθο τών γνωστών-άγνωστων, τουλάχιστον τό σκέλος εκείνο πού χαρακτηρίζει τό φαινόμενο ως γνωστό. Για πρώτη φορά φέτος τό Πολυτεχνείο εξέπεμψε ένα προειδοποιητικό σήμα ότι κάτι τρέχει εδώ, κάτι τό όποιο όφειλουμε να τό γνωρίσουμε πριν τό άγκαλιάσουμε, τό καταδικάσουμε ή τό ξεπεράσουμε.

Νά μείνουμε γιά λίγο ακόμα στή φαινομενολογία: μολότωφ, κατεστραμμένοι χώροι, μαντίλια γιά τά δακρυγόνα, ΜΑΤ, ξύλο και σπασμένες διτρίνες στή Στουρνάρη, τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο απ' όσα έχουμε ήδη ξαναδεί. Άν, όμως, ισχύει τούτη ή φαινομενολογία, τότε ισχύει και εκείνη τής άλλης πλευράς πού συγκρίνει τό '95 με τό '73. Και τότε και τώρα οι κατεστημένες πολιτικές δυνάμεις ήταν εναντίον τών καταλήψεων, μάς λένε, και τότε και τώρα τό κράτος κατέστειλε τήν εξέγερση μπαίνοντας βία στο χώρο του Πολυτεχνείου. Κανείς δέν μπορεί να άγνοήσει αυτές τίς δύο λογικές πού ισχύουν εξίσου. Όπως κανείς δέν μπορεί να άγνοήσει ότι τό Πολυτεχνείο '73 ως εξέγερσιακό πρότυπο έμπνέει ένα (μικρό έστω) τμήμα τής σημερινής νεολαίας, ένα τμήμα πού προσπαθεί να δημιουργήσει τό δικό του Πολυτεχνείο, τή δική του εξέγερση, πού

προσπαθεί όχι να γιορτάσει τό τότε, αλλά να εξέγερθει σάν και τότε.

Άν ή ουσία του Πολυτεχνείου είναι ή εξέγερση, τότε, ναί, τά δύο Πολυτεχνεία σχετίζονται μεταξύ τους. Άν ή ουσία είναι τό πολιτικό μήνυμα, τό συνειδητό πολιτικό μήνυμα τής εξέγερσης, τότε τά δύο Πολυτεχνεία είναι άπολύτως ξένα μεταξύ τους. Τό 1973 οι εξέγερομένοι ζητούσαν να συναντήσουν, να εκφράσουν τήν κοινωνία, πάνω στο αίτημα τής δημοκρατίας (άκόμα κι όταν τά αίτήματα ήταν — και ήταν — πύο προωθημένα, άφορούσαν και πάλι όλη τήν κοινωνία). Τό 1995 ή εξέγερση στρεφόταν εναντίον τής κοινωνίας και τής (ύπαρκτής) δημοκρατίας τής. Τότε ήταν μαζί με τό λαό, τώρα ενάντια στο λαό. Συμβολικά: τότε σήκωναν τή σημαία, τώρα έκαψαν τή σημαία.

Ποιός άραγε πιστεύει ότι τό 1995 δέν υπάρχουν λόγοι να εξέγερται κανείς, να άρνείται, να έπιζητεί τή ρήξη με όσα βλέπει γύρω του; Και ποιός μπορεί να άρνηθεί σε μία γενιά ανθρώπων τό δικαίωμα να θέλει να δημιουργήσει, έμπρακτα, τίς δικές τής προϋποθέσεις, τίς αξίες, τά λάβαρα, με τά όποια θά μπει στή ζωή;

Θά τό πώ εϋθύς έξαρχής: θεωρώ τόν έναντό μου πολύ τυχερό πού άνήκει στή λεγόμενη γενιά του Πολυτεχνείου, όπως τυχερές ήταν (άπό μία όρισμένη πλευρά βέβαια) και όλες οι παλιότερες γενιές. Τότε ή κριτική, ή άρνηση, ή ρήξη με τήν πραγματικότητα, ακόμα και, γιατί όχι, ή νεανική καταστροφικότητα, τό αίτημα να μπουμε στή ζωή δημιουργώντας, ως ομάδα, ως γενιά, γεγονότα πού καθορίζουν εξελίξεις, τότε λοιπόν επί χούντας όλ' αυτά μπορούσαν να άποκτήσουν ένα θετικό περιεχόμενο, να μην παραμείνουν δηλαδή στο επίπεδο τής άρνησης, συνδεόμενα με τό αίτημα τής δημοκρατίας. Πάνω σ' αυτό τό αίτημα ή νεανική άρνηση μπορούσε να συναντήσει τίς ανάγκες τής και να τίς εκφράσει, ή άρνηση μπορούσε να γίνει θέση.

Έχω πλήρη συνείδηση ότι με όσα λέω παραπάνω διαχωρίζω τήν εξέγερση του Πολυτεχνείου π.χ. άπό τήν κατάργηση τής δημοκρατίας, δέν θεωρώ δηλαδή ως αίτια τής εξέγερσης τήν έλλειψη επί χούντας τής δημοκρατίας, αλλά αντίθετα εντοπίζω τό κινούν αίτιο σε ένα προϋπάρχον εξέγερσιακό δυναμικό, με άρνητικό πρόσημο, άπό τό όποιο έμφορείται ένα μέρος τής (κάθε) νεολαίας. Άς μην άνοιξουμε εδώ αυτή τή συζήτηση, αφού πρόθεσή μου δέν ήταν να αναγάγω τήν εξέγερση σε άντικείμενο πού πραγματεύεται ή κοινωνική ψυχολογία, αλλά να

πῶ κάτι πῶ ἀπλό: ὅτι δηλαδή οἱ τριβές ἢ καί οἱ σεισμοί πού συμβαίνουν σέ ἕνα νεαρό ἄτομο τή στιγμή πού συναντιέται καί ἀρχίζει νά γνωρίζει τήν πραγματική πραγματικότητα γύρω του ἢ ὅποια δέν ἀντιστοιχεῖ ἢ καί συγκρούεται μέ τήν εἰκονική πραγματικότητα καί τό σύστημα ἀξιών πού ἔχει διαμορφώσει ἀπό τήν ἐκπαίδευση καί τήν οἰκογένειά του, οἱ σεισμοί λοιπόν αὐτοί δέν εἶναι οὔτε πάντοτε ἔλλογοι, οὔτε μποροῦν κατευθεῖαν νά ἀναχθοῦν σέ ἕνα κεντρικό (καί μέ μιά ἔννοια ἀφηρημένο) ζητούμενο, ὅπως εἶναι π.χ. ἡ δημοκρατία. Ἡ ἄρνηση, ἡ σύγκρουση, εἶναι κατ' ἀρχήν μέ τά πολλά, μικρά ἢ μεγάλα, καθημερινά πράγματα πού συναντᾶμε μπροστά μας ὅταν ἐρχόμαστε σέ ἐπικοινωνία καί σέ συναλλαγῆ μέ τό (ὅποιο) περιβάλλον, καί μέ μιά ἔννοια λοιπόν ἡ προσαρμοστικότητα ἢ ὅποια ἔχει νά κάνει καί μέ ἑμᾶς καί μέ τό περιβάλλον, μέ τό κατά πόσο προσαρμοστικοί εἴμαστε ἑμεῖς ἀλλά καί πόσο προσαρμοστικό εἶναι τό περιβάλλον.

Δέν μπορεῖ λοιπόν κανεῖς νά ταυτίσει τά αἷτια μέ τό αἶτημα τῆς ἐξέγερσης τοῦ Πολυτεχνείου. Τά αἷτια εἶναι πολλά καί εἶναι αὐτά πού συγκροτοῦν ὅλη τήν περίπλοκη καθημερινότητα πού διώνουμε (διώναμε), τό αἷτημα, τό συμπτωκνωμένο αἷτημα πού προέκυψε ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τῆς δημοκρατίας. Μέσω αὐτοῦ τοῦ αἷτηματος ἡ ἄρνηση μετατρέπεται σέ θέση, μέσω αὐτοῦ τοῦ αἷτηματος ἐγινε ἡ πολιτικοποίηση μιᾶς γενιάς, ἡ συνάντησή της μέ τίς προηγούμενες γενιές πού κι ἐκεῖνες εἶχαν παλέψει μέ ἀντίστοιχο τρόπο γιά παρόμοια πράγματα, ἡ ἔνταξή τους τελικά στήν ἔλλογη ἄρνηση καί τελικά τῆ νέα θέση πού ἦταν τό κίνημα τῆς Ἀριστερᾶς. Ἀλήθεια, ἡ Ἀριστερά: νά ἕνας ἄλλος λόγος πού ἑμεῖς ἤμασταν τυχεροί, ἀφοῦ εἶ-

χαμε τουλάχιστον πῶ νά ἐνταχθοῦμε, τί νά δραματιστοῦμε.

Τά πράγματα εἶναι πῶ δύσκολα σήμερα, τόσο πῶ ἡ ἀμφισβήτηση καταντάει ἄσκηση γιά ὀλίγους. Ἀλήθεια, θά μπορούσε κανεῖς μέ τό χέρι στήν καρδιά νά πιστοποιήσει ὅτι σήμερα ὑπάρχουν γύρω μας λιγότερες αἷτιες γιά νά ἐξεγείρεται ἕνας νέος (καί γιατί ἄραγε μόνο ἕνας νέος;) ἀπ' ὅσες ὑπῆρχαν τό 1973; Θά μπορούσα ἐδῶ νά παραθέσω ἕναν ἀτελείωτο, γλαφυρό κατάλογο αἷτιῶν, ὅμως δέν θά εἶχε νόημα, ἀφοῦ ὁ λόγος δέν γίνεται γιά τήν ἐξέγερση τῆ δική μου ἀλλά γιά τήν ἐξέγερση τῶν νέων, ἀρμόδιοι γιά τήν ὅποια εἶναι οἱ ἴδιοι νά μιλήσουν, μέ ὅσα αὐτοί αἰσθάνονται καί καταλαβαίνουν: ζήτησαν «ρήξη μέ τή γυάλινη πλήξη», μέ τήν κοινωνία «πού προωθεῖ τή ρουφιανιά, τό γλείψιμο καί τήν ὑποταγή», μέ μιά κοινωνία σήψης καί παρακμῆς πού δέν ἐπιφυλάσσει παρά μόνο «τή λύση τοῦ θανάτου». Τά συνθήματά τους μαρτυροῦν ὅτι νιώθουν γύρω τους τήν ἀσφυξία, ὅπως κάποτε νιώθαμε γύρω μας τόν αὐταρχισμό.

Ἀλλά αὐτή ἡ γενιά εἶναι ἄτυχη, δυστυχημένη. Ἄν ἑμεῖς παλιότερα εἶχαμε τήν τύχη νά μᾶς φταίει ἡ κοινωνία τοῦ αὐταρχισμοῦ, τῆς χούντας, τήν τύχη νά ἐναποθέτουμε τήν ἐλπίδα μας στή δημοκρατία, τήν εὐτυχία νά μποροῦμε ἀκόμα νά πιστεύουμε στό λαό, ἡ σημερινή ἀμφισβήτηση δέν μπορεῖ νά ἔχει αὐτή τήν πολυτέλεια. Σήμερα ἡ κοινωνία εἶναι δημοκρατική, ἂν κάποιος εἶναι ἐναντίον αὐτῆς τῆς κοινωνίας, εἶναι καί ἐναντίον τῆς δημοκρατίας της, καί ἐπομένως ἐναντίον καί τοῦ λαοῦ της. Κανένας ἰδεατός λαός δέν μπορεῖ νά πάρει τή θέση τοῦ πραγματικοῦ λαοῦ πού ἀσκεῖ τή δεδομένη δημοκρατία, ἀναδεικνύει τούς δεδομένους πολιτικούς, καταξιώνει τούς «ἄλητες, ρουφιάνους δημοσιογράφους», χαρίζει δημοκρατικότη-

τα (δηλαδή διά της άρχής της πλειοψηφίας), άκροαματικότητες στους τηλεεπιχειρηματίες κατασκευάζοντας τή γυάλινη πλήξη κ.ο.κ.

Σήμερα έχουμε μιάν ολοκληρωμένη σέ όλα τά επίπεδα κοινωνία, χωρίς, κατά τό δυνατόν, πολλές έσωτερικές άσυνέπειες και άντιφάσεις, ή όποία δέν αφήνει παρά μόνο τήν άσφυκτική έπιλογή της ένταξης ή της άρνησης.

Σήμερα, όμως, ή άρνηση, και μιλάμε για τήν ολοκληρωτική άρνηση, τή συνεπή άρνηση, εκείνη πού κάποτε θά κατέλυγε στά μου-λου, είναι καταδικασμένη νά άρνεϊται και τή δημοκρατία και τήν κοινωνία και τό λαό, και έπομένως νά γίνεται περιθωριακή, νά κινείται δηλαδή έξ όρισμού στό περιθώριο. Τό κίνημα αυτό, άρνούμενο τήν (ύπαρκτή) δημοκρατία (είναι χαρακτηριστικός έδώ ό παραλληλισμός πού μπορεί νά γίνει μέ τόν ύπαρκτό, τόν κατεστημένο κομμουνισμό και τόν τρόπο πού οί πολίτες τών ανατολικών χωρών άντιλαμβάνονταν τόν κομμουνισμό όχι πλέον ως αίτημα αλλά ως κατάσταση), άρνεϊται λογικά τήν πολιτικοποίησή του, παραμένει έπομένως στό επίπεδο της άρνησης και όχι της θέσης, κινούμενο στήν καλύτερη περίπτωση στόν ιδεολογικό χώρο τού άναρχισμού. Θά έπαναλάβω, για νά δώσω έμφαση: ή άρνηση, ή άμφισβήτηση σέ συνθήκες πλήρους δημοκρατίας, είναι καταδικασμένες ιδιαίτερα όταν θέλουν νά είναι συνεπείς και έμπρακτες, νά καταλήξουν στό περιθώριο και δυστυχώς στόν φαύλο κύκλο της καταστροφής και της αυτοκαταστροφής.

Έδώ και μερικά χρόνια γνωρίζαμε λοιπόν τούς πενήντα-έκατό κατά δήλωση άναρχικούς τών Έξαρχείων, τούς «γνωστούς-άγνωστους» πού κάθε χρόνο τέτοια έποχή συνήθιζαν νά τά σπάνε και νά δημιουργούν φασαρίες. Φέτος οί πενήντα άποδείχτηκαν πεντακόσιοι, ήρθαν δηλαδή και ένισχύσεις από τή γενιά τών σχολικών καταλήψεων. Αυτό πού μέχρι πέρυσι έδειχνε ως μιá έννοια και στατική ρουτίνα, και μάλιστα ρουτίνα καταστροφής, φέτος μοιάζει νά τείνει νά διαμορφωθεί σέ κίνημα. Τούς έκατό «γνωστούς-άγνωστους» άκολούθησαν (άκολουθήσαν μέ τήν έννοια ότι και οί δύο έκαναν τά ίδια ή περίπου τά ίδια πράγματα) πεντακόσιοι από τούς πιο ευαίσθητους της γενιάς τών σχολικών καταλήψεων, από εκείνους δηλαδή τούς νέους πού δοκίμασαν και κατάλαβαν τή δύναμη της όμάδας, τή δυνατότητα της όμάδας νά δημιουργεί γεγονότα, νά καθορίζει ή έστω νά παίζει ρόλο στίς εξέλιξεις. Πεντακόσιοι νέοι πού θέλησαν, έκινώντας από τίσ πιο άκραίες θέσεις, και συγκεκριμένα από θέσεις πλήρους άρνησης, άκόμα και καταστροφής, νά μπουν στήν πολιτική, νά δημιουργήσουν πολιτικά γεγονότα. Δίπλα σέ αυτούς τούς πεντακόσιους στέκονται άλλα πέντε χιλιάδες παιδιά πού συμπαρίστανται, άγωνιούν, επισκέπτονται φίλους στήν Ασφάλεια, τηλεφωνούν, διαδηλώνουν, γενικώς είναι και αισθάνονται μαζί τους, όμως δέν κλείστηκαν στό Πολυτεχνείο. Δέν κλείστηκαν γιατί δέν έτυχε, ή, κυρίως, γιατί δέν θέλησαν ή δέν άντεξαν νά κάνουν τό δήμα πού θά τούς περνούσε από τήν άρνηση στήν καταστροφή και τήν αυτοκαταστροφή. Δέν θέλησαν: γιατί δέν άρκούνται, ή αισθάνονται άβολα μέ τήν άπλή καταστροφή, γιατί ψάχνουν κάτι πιο σύνθετο, πιο πολιτικό, άσχετα αν δέν τό βρίσκουν. Άλλά και δέν άντεξαν: δέν άντεξαν τόν δύσκολο δρόμο τού περιθωρίου, τών δακτυλικών άποτυπωμάτων, τού «φακέλου» της άπομόνωσης, της αυτοκαταστροφής. Είπαμε, είναι δύσκολη ή έμπρακτη άσκηση της άμφισβήτησης σήμερα έξω από τά θεσμικώς παραδεκτά πλαίσια, τό στοιχειώδες ένστικτο κοινωνικής αυτοπροστασίας έμποδίζει τήν πλειοψηφία τών σημερινών νέων νά ακολουθήσει αυτό τόν δρόμο.

Άλλά έστω κι έτσι, φέτος στίς 18 Νοεμβρίου ή μισή Άθήνα άνακάλυψε ότι δέν είχε «γνωστούς-άγνωστους» αλλά άγνωστους γνωστούς στά κρατητήρια της ασφάλειας. Άλλος διαπίστωσε ότι τά ίδια του τά παιδιά ήταν άνάμεσα στους συλληφθέντες, άλλος ότι τά δικά του παιδιά μόλις πού πρόλαβαν νά φύγουν ή μετάνιωσαν τήν τελευταία στιγμή και δέν μπήκαν, πολλοί άνακαλύπτουν φίλους τών παιδιών τους άνάμεσα στους συλληφθέντες. Γονείς πού συγκαταλέγονται στή γενιά τού Πολυτεχνείου βλέπουν τά παιδιά νά κρατάνε μυστικά από αυτούς, νά κάνουν τηλέφωνα, νά είναι συνοφρωμένα, έκνευρισμένα, πολυάσχολα, νά κινούνται. Η γενιά τού Πολυτεχνείου '95 —πολύ πιο λίγοι βέβαια από τήν προηγούμενη γενιά— έμπνέεται από τό έπαναστατικό πρότυπο τού Πολυτεχνείου '73 αλλά όχι βέβαια και από τό πολιτικό του μήνυμα, τό όποίο της είναι παντελώς άχρηστο. Άλλωστε γνωρίζουμε τώρα όσοι γίναμε σοφότεροι και αισθανόμαστε οί πιο ευαίσθητοι ότι στό μέσο βρίσκεται τό μήνυμα, στήν έπανάσταση, ή, πιο σωστά, κατά τό κατηγορητήριο στή «στάση», βρίσκεται ή άπαρχή της αντίστασης, ή άπαρχή μιáς άλλης όργάνωσης της ζωής τών νέων αυτών ανθρώπων, τά σπάργματα μιáς θέσης, της πολιτικής τους θέσης. Αν αυτά τά παιδιά άσφυκτιούν μπροστά στή γυάλινη πλήξη, είναι καλό πού δέν περιέφεραν τήν άσφυξία τους στά διάφορα τόκ σόου, αλλά τή διασκέδασαν έμπρακτα όργανώνοντας τόν δικό τους κόσμο, τό δικό τους κίνημα, τή δική τους κοινωνία.

Μπορεί τά φαινόμενα νά είναι τά ίδια, όπως τίσ άλλες χρονιές, φέτος όμως μου φαίνεται ότι ήταν άνάγκη νά κάνουμε διάκριση άνάμεσα στους 50-100 γνωστούς πασοδοτρίνες τών Έξαρχείων και τούς πολύ περισσότερους πού θέλησαν κι αυτοί νά κλειστούν στό Πολυτεχνείο, πού θέλησαν κι αυτοί άκόμα και νά καταστρέψουν και νά τά δάλουν μέ τήν άστυνομία και τό κράτος, πού θέλησαν νά προκαλέσουν προκειμένου νά εκφράσουν τήν άρνησή τους. Τοίτοι οί τελευταίοι ούτε είναι μόνοι τους, ούτε είναι παροδικοί. Είναι κομμάτι μιáς γενιάς τήν όποία θά τήν ξαναδούμε μπροστά μας σέ πρώτη ευκαιρία, νά διαδηλώνει (πιο μαζικά αυτή τή φορά) για τά συγγράμματά και τή δωρεάν παιδεία, νά καταλαμβάνει σχολές και σχολεία, νά συγκρούεται μέ-τά ΜΑΤ στό Πολυτεχνείο '96.

Θά τήν ξαναδούμε πολλές φορές, αλλά ίσως δέν θά τή γνωρίσουμε ποτέ έμεις οί παλιότεροι. Ούτε έμεις θέλουμε νά τή συναντήσουμε, ούτε αυτή αισθάνεται τήν άνάγκη νά μάς συναντήσει, γιατί στήν πραγματικότητα δέν έχει τί νά μάς ρωτήσει, ούτε έχουμε τί νά της πούμε. Όσα μάς δίδαξαν οί παλιότεροι πήγαν χαμένα, τό μήνυμα πού μάς μετέφεραν ξεθώριασε. Και πώς νά συμβουλέψεις ότι προορισμός μας είναι τελικά τό ταξίδι, αυτούς πού δέν μπορούν πιά νά ξεχωρίσουν τρέ ταξίδι από τόν προορισμό;

Από αυτούς πού συγκροτούν τό Πολυτεχνείο '95 κάποιοι λίγοι, από τούς 500 πού είχαν και τήν άτυχία νά συλληφθούν, θά πολιτογραφηθούν στά Έξάρχεια έμπλουτίζοντας τό ρεπερτόριο της κρατικής Ασφάλειας. Κάποιοι άλλοι θά άποφασίσουν ότι άντί νά ύφίστανται τή γυάλινη πλήξη, είναι λιγότερο πληκτικό νά τή δημιουργούν. Κάποιοι τρίτοι, τέλος, άφου πεισθούν ότι δέν μπορούν νά αλλάξουν τά πράγματα, ίσως ζητήσουν, όπως έμεις, καταφύγιο στήν καλλιέργεια τού λόγου. Άρκεϊ τουλάχιστον νά μήν αυτονομηθούν και τόσο πολύ από τά πράγματα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΑΣΥΛΟ: ΕΜΕΙΣ, ΟΙ ΑΛΛΟΙ

του Σπύρου Γεωργάτου

Τώρα που αρχίζει να πιάνει κάποιος τόπο ή συζήτηση για τὰ συγγράμματα και τή «δωρεάν παιδεία», ήρθε ίσως ή ώρα νά ασχοληθούμε και μέ ένα άλλο κεφαλαϊώδες πρόβλημα του ακαδημαϊκού χώρου: τό πανεπιστημιακό άσυλο. Τό πρόβλημα του άσυλου συζητιέται συνήθως ψιθυριστά και off the record, γιατί άπ' όπου και νά τό πιάσει κανείς κινδυνεύει νά καεί. Τά στερεότυπα είναι γνωστά. Οί μέν υποστηρίζουν ότι ό ακαδημαϊκός χώρος άποτελεί μιάν άπόλυτα αυτοδιοικούμενη μονάδα. Ός εκ τούτου, παρέμβαση κρατικών δυνάμεων καταστολής είναι άδιανόητη. Οί δέ πρεσβεύουν πώς τό πανεπιστήμιο είναι άναπόσπαστο τμήμα του Δημοσίου και ότι, ως εκ τούτου, ή πανεπιστημιακή περιουσία πρέπει νά προστατεύεται άυστηρά και μέ τήν (τελική) εϋθύνη του κράτους.

Τό θέμα του άσυλου τό υπενθύμισαν τήν περασμένη έβδομάδα, εκτός των άλλων, δύο καθ' όλα «είρηνικά» γεγονότα: ή επίσκεψη του οικουμενικού πατριάρχη Βαρθολομαίου και τής κας Έ. Αρβελέρ στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και ή ταυτόχρονα εξελισσόμενη κατάληψη των κτιρίων του Ίατρικού Τμήματος στο Ήράκλειο από φοιτητές που διαμαρτύρονταν για όρισμένες δυσλειτουργίες στο πρόγραμμα σπουδών τους. Σημειώστε ότι ή πανεπιστημιακή κοινότητα τής Κρήτης είναι πολύ ευαίσθητοποιημένη γύρω από τό θέμα τής ασφάλειας στο χώρο εργασίας, λόγω των τραγικών γεγονότων του Φυσικού που συνέβησαν τό 1990 και που στοίχησαν ανθρώπινες ζωές. Αν λοιπόν αυτό τό προηγούμενο νομιμοποιεί μιά φορά τή συζήτηση για τήν περιφρούρηση του πανεπιστημίου, ή παρουσία ξένων επισήμων δημιουργεί ένα πρόβλημα άστυνόμευσης στο πολλαπλάσιο. Όσο, όμως, δικαιολογημένη και αν φαίνεται ή παρουσία τής άστυνομίας, ή αλήθεια είναι ότι ή εικόνα ενός πανεπιστημίου γεμάτου ΜΕΑ, ασφάλεια ύψηλων προσώπων και βαθμοφόρους τής άστυνομίας δέν ακούγεται ιδιαίτερα ευχάριστη.

Ο άποκλεισμός εργαστηριακών εγκαταστάσεων από φοιτητές γεννά όμως και ένα άλλο πρόβλημα ασφάλειας: αυτής που έχει νά κάνει μέ τήν παρακολούθηση ευαίσθητων όργάνων (για νά μή γίνουν άτυχήματα ή χαθούν πολύτιμα υλικά) και τήν όμαλή εξέλιξη έρευνητικών εργασιών που έχουν ήδη ξεκινήσει (για νά μήν καταστραφούν εν μι ά νυκτί δεδομένα που έχουν άποκτηθεί μέ κόπους ετών). Όπότε, σε αυτή τήν περίπτωση, πώς αντιμετωπίζει κανείς τήν κατάσταση χωρίς νά καταφύγει σε μέσα που συνεπάγονται φυσική βία;

Τέλος, οί καταλήψεις για φύλλου πήδημα δέν μπορεί παρά νά φέρουν μιά πικρή γεύση στο στόμα αυτών που αγωνίστηκαν στη δεκαετία του '70 για τήν κατοχύρωση τής φοιτητικής συμμετοχής. Όσο κι αν έχουν αλλάξει τά πράγματα, όταν σκέφτεται κανείς ότι οί μεγάλες καταλήψεις σχολών πριν και μετά από τήν πτώση τής δικτατορίας έγιναν μέ κίνδυνο τής ζωής των όργανωτών τους και πάντα σε συνδυασμό μέ βασικής σημασίας πολιτικές διεκδικήσεις, ή παρούσα κατάσταση φαντάζει σαν παραφθαρμένη άπομίμηση και γελοιογραφία.

Δυό λοιπόν τά προβλήματα:

- Πανεπιστημιακό άσυλο και ακαδημαϊκές έλευθερίες.
- Πανεπιστημιακό άσυλο και ασφάλεια στο χώρο εργασίας.

Η άπαλλοτρίωση ακαδημαϊκού χώρου από τούς φοιτητές είναι, βέβαια, πράξη καταναγκαστική. Η βία που συνεπάγεται είναι παρωδία «επαναστατικού δικαίου» γιατί δέν εκφράζει τό σύνολο των εργαζομένων στο πανεπιστήμιο, δέν έχει συναποφασισθεί και, τίς περισσότερες φορές, δέν άφορά τίποτα παραπάνω από στενά συνεχιακά αίτήματα (π.χ. έξεταστικές διευκολύνσεις). Όταν λοιπόν σε μιά τέτοια συντεχνιακή βάση ή πρόσβαση στις βιβλιοθήκες άπαγορεύεται, ή επικοινωνία καταργείται και ό διάλογος αντικαθίσταται από αυθαίρετες συμπεριφορές, τό άσυλο παύει πιά νά προστατεύει τόν πανεπιστημιακό χώρο από έξωτερικές έπεμβάσεις και αρχίζει νά έξυτηρείται πονηρά συμφέροντα.

Υπάρχει, όμως, και άλλη άποψη. Σύμφωνα μ' αυτή, οί φοιτητές άποτελούν μιά «όργανωμένη» κοινωνική κατηγορία, τίς περισσότερες φορές εν πλήρη συγχύσει. Είναι όργανισμένοι γιατί ξέρουν καλά τί τούς περιμένει όταν μέ τό καλό τελειώσουν και βρίσκονται σε άπόλυτη σύγχυση λόγω των πολλαπλών πιέσεων που ύφίστανται μέ τή μονοκρατορία του «ένός συγγράμματος», τό συστηματικό ψάρωμα και τή χρήση «έξυπνου» operant conditioning εκ μέρους των διδασκόντων. Έπομένως, οί παρεκτροπές και οί βίαιοι τρόποι εκτόνωσής τους, όσο και νά φαίνονται υπερβολικοί, έχουν πάντα αντικειμενική βάση και άποτελούν τά παραπροϊόντα τής διαδικασίας άναπαραγωγής τής κυρίαρχης ιδεολογίας.

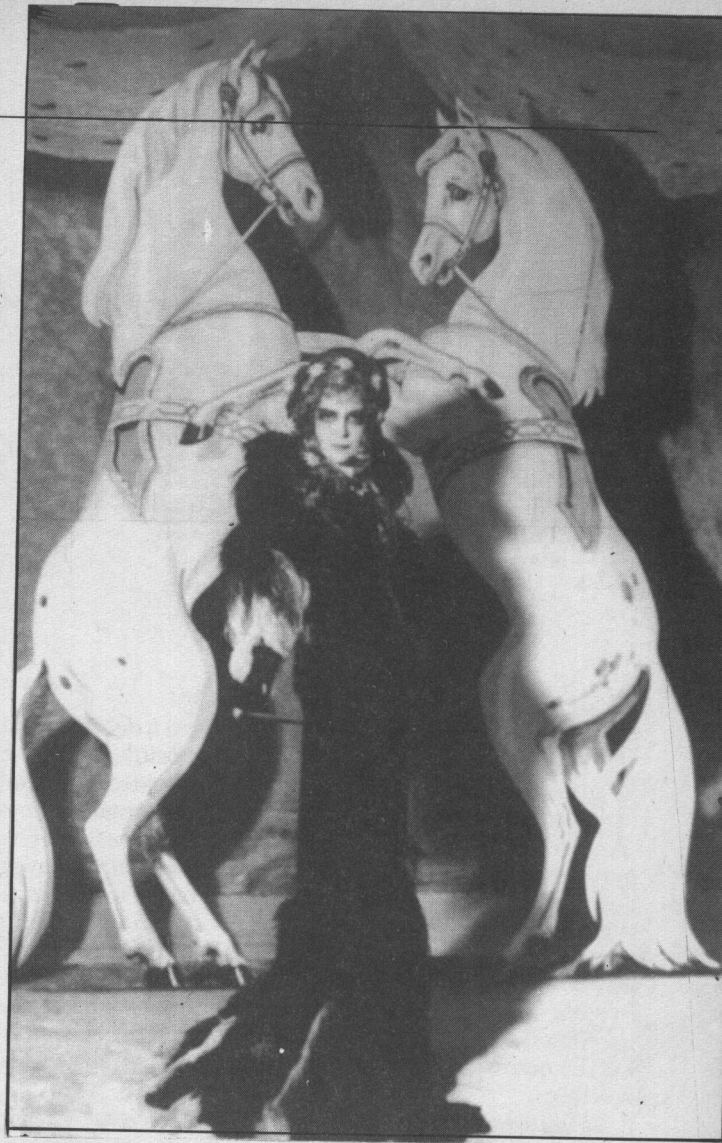
Τέλος, ύπάρχει και μιά κοινωνιοβιολογική-άνθρωπολογική θεώρηση: κατ' ουσίαν, οί φοιτητές είναι άπλώς άνώριμα παιδιά. Οί αναρχοπαρόκ εκδηλώσεις τους έχουν σημειολογική

σημασία και δέν άπειλούν τίποτα και κανένα. Άρα, ουδέν πρόβλημα.

Οί έρμηνείες αυτές, άν και άληθοφανεύς, δέν έχουν σχέση με τήν πραγματικότητα. Για νά προσεγγίσουμε όρθολογικά τό θέμα του άσυλου πρέπει πρώτα άπ' όλα νά ξεκινήσουμε άπό μερικές όδυνηρές διαπιστώσεις. Σημείο πρώτο, λοιπόν: οί πολιτικοί συσχετίσμοι μέσα στο πανεπιστήμιο έχουν αλλάξει ριζικά άπό τότε πού πέρασε ό νόμος 1268/82. Όραματικοί στόχοι δέν υπάρχουν. Η Άριστερά (και ιδιαίτερα ή «άλλη Άριστερά») δέν είναι πιά ήγεμονική δύναμη. Τό συνδικαλιστικό κίνημα έχει φθαρεί. Η ΕΦΕΕ ύπολειτουργεί. Οί πολιτικοί πάτρωνες έχουν εισβάλει στο πανεπιστήμιο με τήν επίσημη στολή τους και άξιοποιούν τό χώρο αυτό για νά κάνουν τήν καριέρα τους. Σ' αυτή τή συγκυρία, ή φοιτητική συμμετοχή πού θεσπίστηκε με τό νόμο-πλαίσιο σπάνια άξιοποιείται για νά άμφισβητηθούν ξεπερασμένοι θεσμοί και πολύ συχνότερα για νά επιτευχθούν άμοιβαία συμφέροντες τακτοποιήσεις μεταξύ διαφόρων ομάδων διδασκόντων και διδασκομένων. Σημείο δεύτερο: ή άπόλυτη έξάρτηση του πανεπιστημίου άπό τό κράτος όχι μόνο δέν τό προστατεύει, αλλά και λειτουργεί σάν τροχόπέδη σε κάθε προσπάθεια συγκρότησης ενός αυτόνομου πολιτισμικού χώρου. Με αυτούς τούς όρους, ή διεκδίκηση κλαδικών αίτημάτων καταλήγει νά είναι μιά περιθωριακή ενέργεια, χωρίς κοινωνικές άναφορές, χωρίς πολιτικό βάθος. Αυτό πού μένει όταν κοπάζουν οί διάφορες διαμάχες στα πανεπιστήμια είναι μιά άφόρητα συντεχνιακή νοοτροπία πού συνεχίζει νά τρέφει άγρους άντιπαράθετους. Σημείο τρίτο και κυριότερο: ή μόνη δύναμη πού στοιχειωδώς άντιστέκεται σε αυτή τή γενική πτώση είναι μιά μειοψηφία ανθρώπων, εύτυχώς σε όλες τές βαθμίδες και τές τάξεις τής πανεπιστημιακής ήραρχίας, πού επιμένουν νά εργάζονται σιωπηλά και με άξιοπρέπεια, νά οργανώνουν ποιοτικούς πυρήνες, νά συγκροτούν κριτικές μάζες για νά γίνει τό άδύνατο δυνατό. Στην Κρήτη (όπου ύπηρετώ), τέτοια παραδείγματα και στάσεις ζωής είναι πασίγνωστα στην κοινότητα και άποτελούν τό μόνο ήθικό έρεισμα για νά ξεφύγει κανείς άπό τήν έμφυτη ροπή τής επανάστασης και του στενωώς έννοούμενου επαγγελματικού του συμφέροντος.

Όστόσο, για νά ξεπεράσουμε τέτοια έκφυλιστικά φαινόμενα δέν άρκεί ό πατριωτισμός μιάς μειοψηφίας. Χρειάζεται όλόκληρη ή ακαδημαϊκή οικογένεια νά συνειδητοποιήσει τό άδιέξοδο στο όποιο όδηγείται νά μπει ξανά στον κόπο νά μäs ούσιαστικής άναζήτησης. Χρειάζεται νά επαναπροσδιοριστούν θεσμοί, μέτρα και στόχοι. Τί είναι τό δημόσιο πανεπιστήμιο στον είκοστό πρώτο αιώνα; Ποιός είναι ό στόχος του; Πώς όρίζονται ή αυτοδιοίκηση, τό άσυλο, ή εκπαίδευση, ή έρευνα, σε συνθήκες βαθιάς πολιτικής και κοινωνικής κρίσης; Άπ' όσο μπορώ νά δώ, τίποτα άπ' όλ' αυτά δέν είναι αυτόνομο.

Άς πάμε όμως σε κάτι πιο πρακτικό και ίσως πιο έπείγον. Υπάρχει σήμερα πρόβλημα άσφαλείας στο πανεπιστήμιο; Η γνώμη μου είναι ότι υπάρχει. Μπορεί νά μήν έχουμε δει ακόμα διασμούς, ληστείες ή επίλυση λογαριασμών άνάμεσα σε συμμορίες μέσα στα πάρκινγκ και τούς κήπους των πανεπιστημιούπολεων, αυτό όμως κατά τή γνώμη μου είναι θέμα χρόνου και δέν θά άργήσει νά συμβεί. Κάποτε τον χώρο προστατεύαν τό ύψηλό φρόνημα των φοιτητών, ή αίσθηση εύθύνης του προσωπικού, τό γενικότερο πολιτικό κλίμα και όρισμένοι άγραφοί νόμοι. Τώρα, εν μέσω μιάς γενικευμένης άδιαφορίας για τά κοινά και τά δημόσια, ποιός θά περιφρουρήσει τές πανεπιστημιούπολεις;

Βέβαια, ό ισχύων νόμος προβλέπει ότι επέμβαση τής άστυνομίας στο πανεπιστήμιο επιτρέπεται έφόσον διαπράττονται αυτόφωρα έγκλήματα ή κακοεργήματα. Δώρο άδωρο, όμως: όταν έχουν ήδη διαπραχθεί τέτοιες πράξεις, έπειδή άκριβώς ό χώρος ήταν άφύλακτος, τί νά κάνουμε τότε τήν άστυνομία και τόν ιατροδικαστή; Έπειτα, όπως είπαμε παραπάνω, ποιά άστυνομία θά προστατεύσει τούς χώρους διδασκαλίας, τά μηχανήματα, τές βιβλιοθήκες, άπό τή δίκαιη ή άδικη όργή μιάς διαμαρτυρόμενης ομάδας;

Άν λοιπόν έτσι (ή κάπως έτσι) έχουν τά δεδομένα, πώς θά μπορούσαμε νά μορφοποιήσουμε μιάν άποψη για τό άσυλο πού και νά ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και νά είναι σε άρμονία με τές αρχές τής ακαδημαϊκής έλευθερίας; Θα ήθελα νά είμαι σαφής σε αυτό τό σημείο: άλλο άσυλο, άλλο χάος και παράλυση. Τό πανεπιστήμιο (έμεις όλοι δηλαδή) έχει τήν ύποχρέωση νά προστατεύσει τή ζωή των μελών του, τούς πνευματικούς τους κόπους και τό συλλογικό βίος. Αυτό, όμως, δέν μπορεί νά γίνεται με τήν άποσπασματική παρέμβαση τής κυβέρνησης ή τής συγκλήτου σε περιόδους κρίσης και με τή ρητή ή άρρητη επίκληση τής άστυνομίας. Άντίθετα, ό έλεγχος του χώρου πρέπει νά είναι έσωτερικός και νά βασίζεται σε πάγιους κανονισμούς πού νά είναι άπόλυτα προσαρμοσμένοι στο τοπικό περιβάλλον (στην Κρήτη πολλοί όπλοφορούν!). Έπιτυγχάνοντας ένα consensus στα άρμόδια όργανα, τό κάθε πανε-

πιστήμιο θά μπορούσε νά ἀσκειῖ αὐτο-ἀστυνόμευση σάν ἓνα ὀργανικό μέρος τῆς αὐτοδιοίκησῆς του, σάν κομμάτι τῆς δικῆς του «δημοκρατίας». Ἐνα σωστά αὐτοδιοικούμενο ἴδρυμα θά πρέπει νά ἐγγυᾶται τήν ἀσφάλεια τοῦ προσωπικοῦ, τήν ἀκεραιότητα τοῦ ἐργαστηριακοῦ ἐξοπλισμοῦ καί τῶν βιβλιοθηκῶν, τή συντήρηση πειραματόζωων, τήν καθαριότητα τῶν κοινόχρηστων χώρων, τόν ἀνεφοδιασμό σέ καύσιμα καί τήν ἐλεύθερη πρόσβαση ὅλων στά μέσα ἐπικοινωνίας, ἀκόμα καί ὅταν οἱ βασικές διδακτικές/ἐρευνητικές λειτουργίες ἔχουν ἀνασταλεῖ λόγω κάποιας ἐκδήλωσης διαμαρτυρίας.

Καλά, θά μπορούσε νά ἀντιτείνει κανεῖς, εἶναι ὁμως αὐτές οἱ ἰδέες ἐφαρμοσμένες; Θά συμφωνοῦσαν ποτέ οἱ διάφορες ὁμάδες, διδάσκοντες καί διδασκόμενοι, σέ κάποια κοινή βάση; Θά ἐπέτρεπε ἡ κυβέρνηση στό πανεπιστήμιο νά αὐτορρυθμίζεται καί μάλιστα μέ ἓναν ὄχι ἀπαραίτητα ἐνιαῖο τρόπο στήν ἐλληνική ἐπικράτεια;

Ἡ εὐθύνη τῆς πολιτείας εἶναι τεράστια. Οἱ διανοούμενοι καί ὁ καθόλου «πνευματικός κόσμος» ἔχουν ἐπίσης σοβαρό ρόλο νά παίξουν στά τεχαινόμενα. Ὅμως, ἄς μή γελιομάστε: τό μεγάλο βᾶρος πεφτει, ὡς συνήθως, στήν Ἀριστερά. Εἶναι αὐτό τό πολιτικό καί πολιτιστικό περιβάλλον πού μέσες-ἄκρες καταλαβαίνει τό τί ἀντιπροσωπεύει ἡ δημόσια ἐκπαίδευση καί πού ἔχει πλούσιον κληρονομιά στούς ἀγῶνες γιά τήν παιδεία.

Χωρίς ὑπερβολή, ἡ Ἀριστερά καί μόνο αὐτή μπορεῖ λοιπόν νά ἐγγυηθεῖ ἓνα καθεστῶς αὐστηρῆς φύλαξης τοῦ πανεπιστημίου πού νά μήν ἐκτρέπεται στήν ἀστυνομοκρατία καί τόν αὐταρχισμό. Ἀρκεῖ νά δεῖ τήν πραγματικότητα κατάματα, νά ἐπισημάνει τίς συντεχνιακές λογικές στούς κόλπους τῆς καί νά ξεπεράσει πρώτ' ἀπ' ὅλα τόν δικό τῆς «ἀρχαιο-ἀριστερό» συντηρητισμό.

Πρακτικό συμπέρασμα λοιπόν: ὅσοι ἀπό μᾶς ἐννοοῦν αὐτά πού ἐννοῶ, ἄς μή διστάσουν νά θέσουν ξανά καί ξανά σέ δημόσια συζήτηση τό θέμα τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοδιοίκησης καί τοῦ ἀσύλου. Τό ἐπαναλαμβάνω, τίποτα δέν εἶναι δεδομένο καί αὐτονόητο. Ἄς ἀπαλλαγοῦμε ἀπό τίς ἐνοχές τῆς ἡλικίας μας. Ὁ συντηρητισμός στό πανεπιστήμιο δέν ἐκκρίνεται μόνο ἀπό τή γηράσκουσα γενιά τοῦ Πολυτεχνείου, ἀλλά καί ἀπό τά παντοιοτρόπως βολεμένα «νιάτα». Ἄς ὑπερασπιστοῦμε τή θέση ὅτι ἡ ἀμφισβήτηση τῶν καθιερωμένων ἰδεολογικῶν καί κοινωνικῶν προτύπων συνδέεται στενά μέ τήν ἐρευνα καί τήν ἐδραίωση ἐπιστημονικῆς παράδοσης στή χώρα μας. Ἄς ἀναβαθμίσουμε τίς εκπαιδευτικές καί ἐρευνητικές λειτουργίες δίνοντάς τους ζόρι καί σπαργή καί ἀφαιρώντας κάθε δυνατότητα συνδιαλλαγῆς κάτω ἀπό τό τραπέζι. Ἄς ἀρθρώσουμε ξανά ἓναν λόγο ἴσιο, κοφτερό, ἀνατρεπτικό γιά ν' ἀντιμετωπίσουμε τόσο τίς γιάπικες συμπεριφορές ὅσο καί τόν κρατικό πατερναλισμό πού μᾶς ταλαιπωροῦν καί μᾶς ὑποβαθμίζουν.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΑ ΧΩΡΟΘΕΤΗΣΗ

του Λόν Λαμπριανιδή

Η Γ.Σ. του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πατρών, στο Άργινο, με συναίσθηση ευθύνης απέναντι στους φοιτητές και την κοινωνία αποφάσισε ότι το Τμήμα πρέπει να μεταφερθεί στην έδρα του Πανεπιστημίου στην Πάτρα (13.4.95), άποψη που έγινε αποδεκτή από τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου.

Η αντίδραση της τοπικής κοινωνίας (τοπικών παραγόντων, εφημερίδων — μαύρα πρωτοσέλιδα κλπ. — υπήρξε άμεση και έντονη. Είναι ίσως χαρακτηριστικό το ψήφισμα των εκπροσώπων των Δήμων και Κοινοτήτων Τριωνίδας (16.5.95): «Δηλώνουμε ότι το Τμήμα [σ.σ. Οικονομικών Επιστημών στο Άργινο] ανήκει στο λαό της Αίτωλοακαρνανίας και της Τριωνίδας ειδικότερα και όχι στη γνωστή ομάδα των πανεπιστημιακών που μεθοδεύουν το κλείσιμό του και τη μεταφορά του στην Πάτρα» και στη συνέχεια οι πανεπιστημιακοί καταγγέλλονται για «υπονομευτική δράση», ως «μετριότητες», ως «ασπάλακες που διαβρώνουν το θεμέλιο της Σχολής» κλπ.

Αντίστοιχες «κραυγές» άγωνίας είχαμε από το Τμήμα Μαθηματικών (Καρλόδοσι και Βαθύ) Σάμου τό καλοκαίρι.

Πιστεύω, λοιπόν, ότι υπάρχει επιτακτική αναγκαιότητα αναθεώρησης της πολιτικής χωρικής κατανομής των πανεπιστημίων.

Η πολιτική ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων¹ ξεκίνησε στη δεκαετία του 1950 και συνεχίστηκε αδιάλειπτα έκτοτε. Έτσι, εκτός από τα πανεπιστήμια της Αθήνας (τό πρώτο ιδρύθηκε τό 1836) και της Θεσσαλονίκης (1925), στη δεκαετία του '60 ιδρύονται τα Πανεπιστήμια Πατρών και Ίωαννίνων στίς αντίστοιχες πόλεις. Όμως, από τη δεκαετία του '70, ή πολιτική ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων παίρνει σημαντικές διαστάσεις. Τά πανεπιστήμια δέν ονομάζονται πιά μέ τό όνομα της πόλης όπου εγκαθίστανται αλλά μ' αυτό της περιφέρειας (Κρήτης, Αιγαίου, Ίονίου και Θεσσαλίας). Τό γεγονός αυτό υπήρξε άπόρροια και, στη συνέχεια, τροφοδότης όλων των τοπικιστικών πιέσεων που εκδηλώνονται για διεκδίκηση τμημάτων του πανεπιστημίου απ' όλες σχεδόν τίς πόλεις, σέ καθεμία από αυτές τίς περιφέρειες. Έτσι, σήμερα υπάρχουν πανεπιστήμια σέ 24 πόλεις (Χάρτης 1).

Τό πανεπιστήμιο άποτελεί μία από τίς κύριες πηγές εισοδήματος κι έναν βασικό καταναλωτή για την τοπική οικονομία. Υπάρχει μία άναμφίβολη συμβολή του στην αύξηση της ενεργού ζήτησης στην περιοχή, που εξαρτάται κυρίως από τό μέγεθος του πανεπιστημίου σέ σχέση μέ τόν πληθυσμό της πόλης όπου εγκαταστάθηκε. Οί άμεσες επιπτώσεις στην τοπική οικονομία επικεντρώνονται στόν τομέα των υπηρεσιών (ένοικια κατοικιών, έστιατόρια, μπάρ, σουπερ μάρκετ κλπ.). Τό βασικό άποτέλεσμα από τη λειτουργία του πανεπιστημίου στην τοπική οικονομία προέρχεται από τίς δαπάνες του κράτους στην περιοχή (για αγορά ακινήτων, λειτουργικές δαπάνες του πανεπιστημίου, μισθούς κλπ.), όπως επίσης και από τίς δαπάνες των φοιτητών.

1. Εντούτοις, οί οικονομικές συνέπειες στην τοπική οικονομία από τη λειτουργία του πανεπιστημίου δέν είναι τόσο σημαντικές όσο θα άνέμενε κανείς, μέ βάση τη διεθνή έμπειρία. Αυτό όφείλεται: α) Στην περιορισμένη τοπική άγορά, εξαιτίας της όποίας ένα σημαντικό μέρος των δαπανών του πανεπιστημίου (για όργανα, έπιπλα κλπ.), όπως επίσης και των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας (για συσκευές, ένδυση και διαρκή καταναλωτικά άγαθά) δέν πραγματοποιείται στην περιοχή. β) Στό ότι ή τοπική οικονομία πολύ σπάνια μπορεί νά εκμεταλλευτεί τά συγκριτικά πλεονεκτήματα που δημιουργούνται εξαιτίας της λειτουργίας μιάς πανεπιστημιακής μονάδας στην περιοχή της (π.χ. την ύπαρξη ύψηλά ειδικευμένου προσωπικού, διδασκόντων και φοιτητών). γ) Στη μεγάλη κινητικότητα τόσο των διδασκόντων όσο και των φοιτητών καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, και κυρίως στό ότι ή έδρα των περισσότερων διδασκόντων είναι ή Αθήνα και άπλως μένουν στην πόλη όπου είναι τό πανεπιστήμιο για 1-2 ήμέρες. Έτσι ένα σημαντικό ποσοστό του συνόλου των δαπανών τους οδηγείται έξω από την τοπική οικονομία. δ) Στό ότι ένα μέρος των χρημάτων που καταναλώνεται στην περιοχή από τά μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας κερδίζεται στην περιοχή από την άπασχόλησή τους σέ δουλειά πέραν αυτής του πανεπιστημίου. Άρα δέν άποτελεί καθαρή εισοδή στην περιοχή λόγω της λειτουργίας του πανεπιστημίου.

2. Τό περιφερειακό πανεπιστήμιο εξάλλου μπορεί να συντελέσει στην ανάσχεση της ερήμωσης ή ακόμα και στην έλξη πληθυσμού σε όρισμένες περιοχές, γεγονός που —εκτός των άλλων— συμβάλλει με τη σειρά του στην άμυντική «θωράκισή» τους (όπως τό ΔΠΘ, τό ΠΑ και τό παράρτημα του ΑΠΘ στη Φλώρινα). Εξάλλου, αναβαθμίζει τό ανθρώπινο δυναμικό που ζει στην περιοχή τόσο μέσω της προσφοράς υψηλά ειδικευμένου προσωπικού (διδασκόντων και φοιτητών) όσο και μέσω της πολιτισμικής αναβάθμισης των περιοχών.

Η συμβολή στην πολιτισμική ανάπτυξη των περιοχών όπου εγκαταστάθηκαν έννοείται κυρίως ως μία έμμεση (αυτοματη) παρέμβαση λόγω της ύπαρξης των φοιτητών και των πανεπιστημιακών δασκάλων στην περιοχή, οι όποιοι συντελούν στη διαμόρφωση ενός διαφορετικού πολιτισμικού «κλίματος». Αυτό όφείλεται τόσο στα χαρακτηριστικά αυτών των κοινωνικών ομάδων όσο και στο γεγονός ότι προέρχονται από διάφορες περιοχές της χώρας, γεγονός που συντελεί σ' έναν βαθμό στην «άλλαγή» της τοπικής πολιτισμικής φυσιογνωμίας. «Μπολιάζουν», κατά κάποιο τρόπο, στην περιοχή τις πολιτισμικές τους ιδιομορφίες λόγω τοπικής προέλευσης (άλλα και ταξικής θέσης), κυρίως όταν αποτελούν αξιόλογο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού (όταν συνιστούν μία «κρίσιμη μάζα»), συντελώντας έτσι στη δημιουργία πολιτισμικών όσμών. Στις περιοχές όπου δημιουργήθηκε ή «κρίσιμη μάζα» ή έμμεση παρέμβαση του πανεπιστημίου ήταν καταλυτική (π.χ. Ίωάννινα). Εξάλλου, η ίδρυση πανεπιστημίου σε μία περιοχή έχει επιπτώσεις και στο συμβολικό επίπεδο, συμβάλλοντας σε κάποιον βαθμό στην ανάδειξη της πολιτισμικής και τοπικής της ταυτότητας.

3. Συχνά ύποστηρίζεται ότι η δημιουργία των περιφερειακών πανεπιστημίων αυξάνει την κοινωνική δικαιοσύνη στο χώρο, όσον αφορά τή δικαιότερη κατανομή των ευκαιριών που παρέχονται για την πρόσβαση των νέων των διαφόρων περιοχών στη φοίτηση στο πανεπιστήμιο. Θά μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η πολιτική αυτή τελικά είχε τά άκριδώς αντίστροφα αποτελέσματα. Οί φοιτητές, δηλαδή, που προέρχονται από «μή προνομιούχα» κοινωνικά στρώματα τείνουν να φοιτούν σε «μή προνομιούχα» πανεπιστήμια (βλ. περιφερειακά).

Οί σχετικά περιορισμένες θετικές συνέπειες των περιφερειακών πανεπιστημίων στις τοπικές κοινωνίες όπου εγκαταστάθηκαν καθώς και μία σειρά από προβλήματα που δημιουργούνται όφείλονται όχι τόσο σε δομικά χαρακτηριστικά όσο στη συγκυρία, στον τρόπο δηλαδή με τον όποιο εφαρμόστηκε η πολιτική ίδρυσής τους.

Όφείλονται δηλαδή: α) Στην τελείως άπρογραμματιστή — κυρίως με μικροπολιτικά κριτήρια — ανάπτυξη τους. Σε όρισμένες μάλιστα από αυτές τις πόλεις ήταν προσδοκώμενο ότι θά ήταν εξαιρετικά δύσκολο να δημιουργηθούν οι κατάλληλες εκείνες συνθήκες για την ανάπτυξη του πανεπιστημίου. Τά προβλήματα πολλαπλασιάστηκαν από τή διασπορά καθενός από τά περιφερειακά πανεπιστήμια σε πολλές πόλεις. β) Στο ότι οι περισσότερες τοπικές οικονομίες δέν μπόρεσαν να «εμεταλλευτούν» τήν παρουσία του πανεπιστημίου, που όδήγησε τόσο σε άπλοτη άνοδο της ζήτησης όσο και σε προσφορά εξειδικευμένου προσωπικού. γ) Στην έλλειψη μιάς αισθητά εννοϊκότερης μεταχείρισης από τήν πλευρά της πολιτείας ύπέρ των περιφερειακών πανεπιστημίων, κάτι που αποτελούσε και προϋπόθεση για τήν ανάπτυξη τους, μία που έπρεπε να ξεπεραστούν τά τεράστια προβλήματα των συνηθών λειτουργιών τους. Πολλές φορές, μάλιστα, συνέβη άκριδώς τό αντίθετο, με τήν έννοια ότι σχολές των περιφερειακών πανεπιστημίων δρέθησαν συχνά σε σύγκρουση συμφερόντων με τις αντίστοιχες των

κεντρικών πανεπιστημίων (ως προς τις προτεραιότητες από τήν πλευρά της κυβέρνησης στην κατανομή κονδυλίων, τήν έπιλογή πανεπιστημίου όπου θά άρχιζε κάποιο μεταπτυχιακό τμήμα κλπ.). Σύγκρουση που σχεδόν πάντοτε χάθηκε ύπέρ του «κατεστημένου» των κεντρικών πανεπιστημίων.

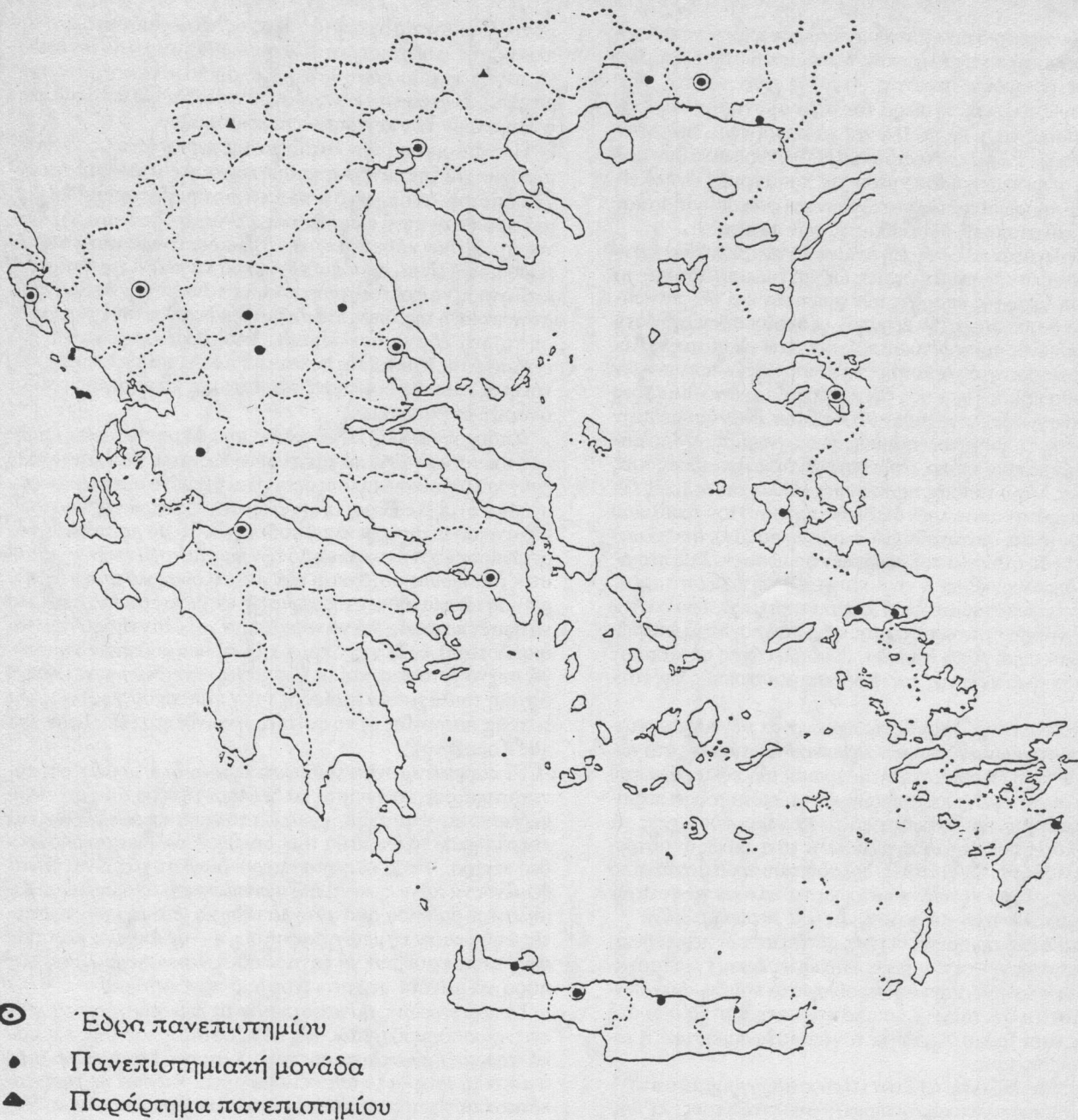
Η συμπεριφορά των κατοίκων της περιοχής προς τό πανεπιστήμιο και τήν πανεπιστημιακή κοινότητα ύπαγορεύεται συχνά από τήν αντίληψη ότι τό πανεπιστήμιο άποτελεί κυρίως μία πρόσθετη πηγή εισοδήματος. Σ' αυτό όφείλεται τό γεγονός ότι σχεδόν κάθε πόλη στην Ελλάδα, ανεξάρτητα από τό πόσο μικρή είναι, προσπαθεί σκληρά να πείσει τήν έκαστοτε κυβέρνηση να εγκαταστήσει κάποια πανεπιστημιακή μονάδα στην περιοχή της, όπως παλιότερα διεκδικούσε τήν εγκατάσταση στρατοπέδων νεοσυλλέκτων. Έτσι, δημιουργούνται συχνά έντάσεις στις σχέσεις της πανεπιστημιακής και της τοπικής κοινότητας, που σε όρισμένες περιπτώσεις καταλήγουν και σε άνοικτη σύγκρουση.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι για τήν πρόκληση έντάσεων, όπως: α) η τοπική κοινωνία περιμένει συνήθως πάρα πολλά και πολύ γρήγορα (σε οικονομικούς όρους και όχι μόνο) από τό πανεπιστήμιο, β) οι ελεύθεροι επαγγελματίες της περιοχής (γιατροί, μηχανικοί, δικηγόροι κλπ.) φοβούνται ότι θά πρέπει να αντιμετώπισουν τον ανταγωνισμό των πανεπιστημιακών, γ) τό κόστος διαβίωσης αυξάνεται και γίνεται δυσκολότερη ή έξυτηρέτηση των κατοίκων της περιοχής (π.χ. γίνεται πιο δύσκολο να θρούν κατοικία για να νοικιάσουν και όταν τή θρούν, είναι άκριδότερη). δ) Τέλος, ό τρόπος ζωής των φοιτητών δημιουργεί συχνά έντάσεις, και σε όρισμένες «κλειστές» κοινωνίες ή άρχική τουλάχιστον περίοδος ήταν γεμάτη συγκρούσεις της τοπικής κοινωνίας με τή φοιτητική κοινότητα (βλ. Ίωάννινα και Κομοτηνή).

Τά παραπάνω συντελούν ώστε σχεδόν όλα τά μέλη της πανεπιστημιακής κοινότητας να βλέπουν τή θέση τους στο περιφερειακό πανεπιστήμιο ως μία μεταβατική κατάσταση, ως ένα «έφαλτήριο» τό όποιο θά τους βοηθήσει να «μεταπηδήσουν» στο κέντρο. Έτσι, οι περισσότεροι διδάσκοντες είναι διατεθειμένοι να πάνε σε κεντρικό πανεπιστήμιο άκόμη και σε χαμηλότερη βαθμίδα από αυτή που ήδη κατέχουν, ενώ οι φοιτητές επιδιώκουν τή μετεγγραφή τους ή —σε άκραίες περιπτώσεις— αποφασίζουν να ξαναδώσουν εισαγωγικές έξετάσεις, παρά να μείνουν στο περιφερειακό πανεπιστήμιο.

Τά περιφερειακά πανεπιστήμια στις περισσότερες περιπτώσεις «προσαρμόζονται» στις αντίξοότητες που τούς επιβάλλει η περιοχή εγκατάστασής τους. Κάτι που δέν συντελεί στην ανάπτυξη τους — τό αντίθετο μάλιστα. Κανένα περιφερειακό πανεπιστήμιο δέν πρόκειται να κλείσει, όρισμένα, όμως, από αυτά θά μετατραπούν σε «επαρχιώτικα» πανεπιστήμια, όπου σπουδάζουν «επαρχιώτικα» με «επαρχιώτες» διδάσκοντες. Κινδυνεύουν, λοιπόν, να μετατραπούν από πανεπιστήμια που είναι εγκατεστημένα στην περιφέρεια σε πανεπιστήμια περιφερειακής (τοπικής) έμβλειας.

Τελικά τά περιφερειακά πανεπιστήμια ύπήρξαν άκόμη ένας τομέας που χρησιμοποιήθηκε από τό ελληνικό κράτος, στο πλαίσιο ενός άδασάνιστου λαϊκισμού, ως μέσο για τήν έπίτευξη άλλων στόχων, δηλαδή τή διατήρηση-αύξηση της έκλογικής πελατείας τους. Στην πορεία ίδρυσης των περιφερειακών πανεπιστημίων όλα τά πολιτικά κόμματα στήριζαν, άν δέν πρωτοστατούσαν, τις τοπικές διεκδικήσεις, ύποστηρίζοντας μάλιστα συχνά αντικρουόμενες άπόψεις στις διάφορες περιοχές (π.χ. οι Νομαρχιακές Έπιτροπές των κομμάτων στους Νομούς Λαρίσης, Τρικάλων και Καρδίτσας τάσσονταν ύπέρ της διάσπασης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ενώ αυτές του Νομού

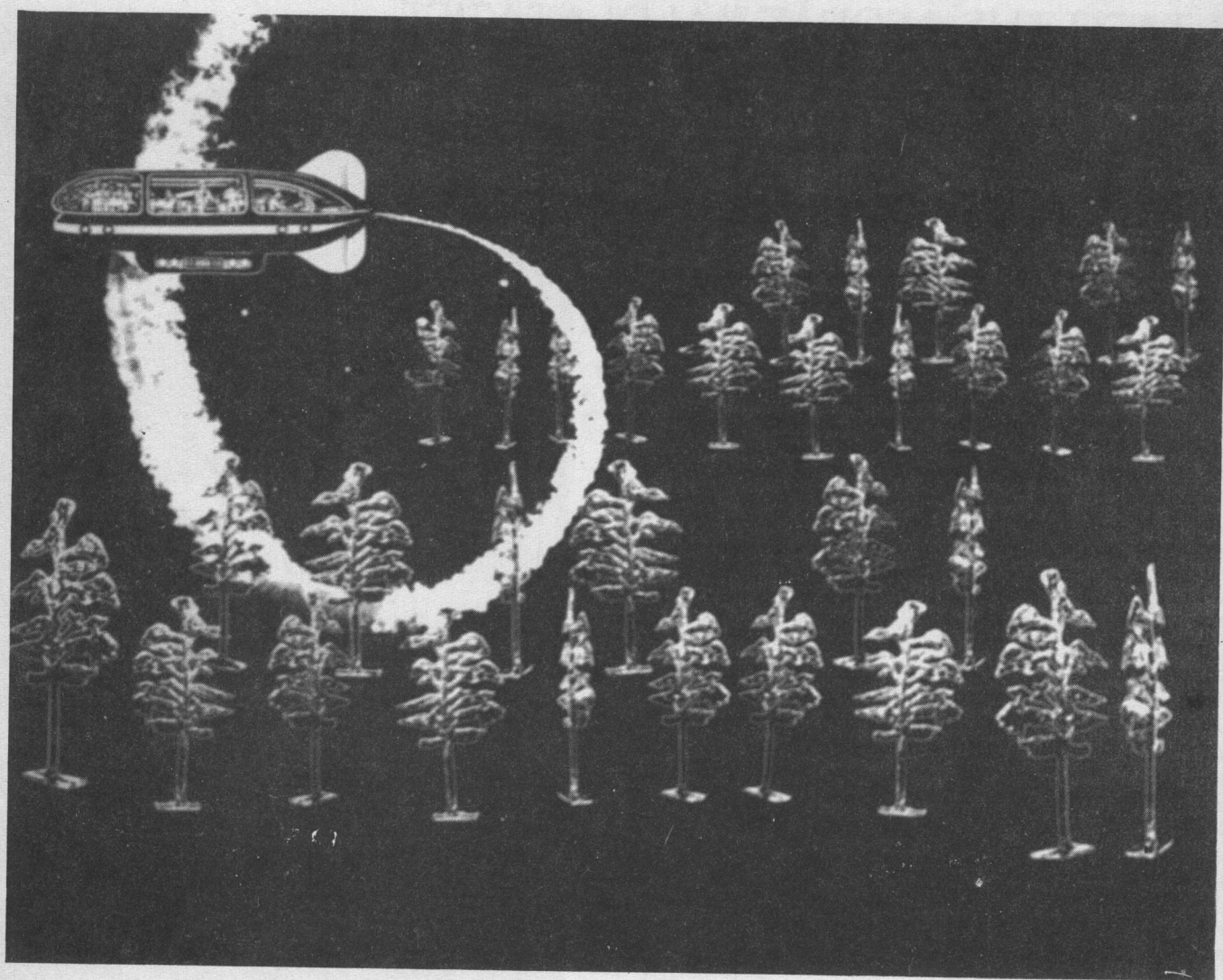
Μαγνησίας τάσσονταν κατά).

Τό κείμενο αυτό δέν αποτελεί σέ καμία περίπτωση «μανιφέστο» κατά τής ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων γενικά. Αντίθετα, μάλιστα, υποστηρίζουμε ότι κάτω από όρισμένες προϋποθέσεις — όπως εγκατάσταση σέ επιλεγμένες πόλεις, ύπαρξη «κρίσιμης μάζας» φοιτητών και διδασκόντων, ύψηλης ποιότητας διδακτικό προσωπικό, γενναία χρηματοδότηση κλπ. — είναι δυνατόν νά υπάρξουν επιτυχημένες περιπτώσεις περιφερειακών πανεπιστημίων.

Οί σκέψεις πού διατυπώθηκαν σέ αυτό τό κείμενο πιστεύω ότι έδειξαν, πρώτον, ότι ή θεωρούμενη ως αυτόνομη συμβο-

λή τών περιφερειακών πανεπιστημίων στήν οικονομική, πολιτισμική κλπ. αναβάθμιση τής τοπικής κοινωνίας όπου εγκαθίστανται ούτε τόσο τεράστια είναι ούτε χωρίς κόστος γιά τήν υπόλοιπη κοινωνία.

Δεύτερον, ότι υπάρχει ανάγκαιότητα νά επανεξεταστεί συστηματικά ή πολιτική τής ίδρυσης περιφερειακών πανεπιστημίων. Ο σκοπός τού πανεπιστημίου είναι εκπαιδευτικός και έρευνητικός. Έτσι, μπορεί νά συντελέσει στήν ανάπτυξη τής κάθε επί μέρους περιοχής μέσω τής συνολικής πνευματικής και επιστημονικής ανάπτυξης τής χώρας. Δέν θά πρέπει λοιπόν τό πανεπιστήμιο νά χρησιμοποιείται μέ αλόγιστο τρόπο ως έρ-

γαλείο περιφερειακής πολιτικής. Υπάρχουν πολλά άλλα μέτρα με τα οποία μία κυβέρνηση θα μπορούσε να ασκήσει περιφερειακή πολιτική, όπως κίνητρα για τις βιομηχανικές και τουριστικές μονάδες που εγκαθίστανται στην περιφέρεια, μεταφορά πολυπρόσωπων οργανισμών του Δημοσίου (νοσοκομεία, στρατόπεδα νεοσυλλέκτων κλπ.) και εγκατάσταση επιχειρήσεων του Δημοσίου στην περιφέρεια, πριν καταλήξει στή χρησιμοποίηση του πανεπιστημίου. Όχι γιατί κάθε περιφερειακό πανεπιστήμιο είναι ξεραχής καταδικασμένο να αποτύχει αλλά κυρίως γιατί τό κόστος για τήν εξασφάλιση τών κατάλληλων συνθηκών που θά αναιρέσουν τά δυσμενή χαρακτηριστικά τών τοπικών κοινωνιών είναι πολύ μεγάλο.

Η κυβέρνηση θά πρέπει νά θέσει τέρμα μέ κατηγορηματικό τρόπο στίς διεκδικήσεις για ίδρυση πανεπιστημίου και σέ άλλες

λες περιοχές (π.χ. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας μέ έδρα τή Φλώρινα, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου μέ έδρα τήν Τρίπολη, δημιουργία τμημάτων του Παν/μίου Αιγαίου στίς Σύρο, Κω, Λήμνο, περαιτέρω διασπορά του ΔΠΘ κλπ.). Έξάλλου, υπάρχει επιτακτική ανάγκη αναδίπλωσης κάποιων περιφερειακών πανεπιστημίων μέ τή μεταφορά τους από κάποιες πόλεις (Καρλόβασι και Βαθύ Σάμου, Άργίριο, Τρίκαλα, Καρδίτσα, Φλώρινα και Σέρρες). Τέλος, υπάρχει ανάγκη «αναδίπλωσης» του Πανεπιστημίου Αιγαίου σέ 1-2 νησιά.

1. Α. Λαμπριανίδης, *Περιφερειακά πανεπιστήμια στην Ελλάδα. Από τό αίτημα για στρατόπεδα νεοσυλλέκτων στό αίτημα για περιφερειακά πανεπιστήμια*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993.

ΝΑΡΚΩΤΙΚΑ Η ΤΑΞΗ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΑΤΑΞΙΕΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

του Στάθη Γουργουρή

Δέν είμαι λάτρης τῶν ἀριθμῶν καί οὔτε κατά διάνοια λογιστής τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι, ἀλλά θά τολμοῦσα νά συνρψίσω τόν τρέχοντα ρυθμό ἀνάπτυξης τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας μέ μιά κλασικά ψυχρή φράση ἀπό τό λεξιόγιο τῆς στατιστικῆς: κάθε δεύτερη μέρα πεθαίνει κι ἓνας. Ὅχι ἔτσι γενικά — ὁ μέσος ὄρος στή ροή τῶν θανάτων (ὡπως καί τῶν γεννήσεων) ἀλλά πολύ συγκεκριμένα. Κάθε δεύτερη μέρα κάποιος πεθαίνει ἀπό ὑπερβολική δόση ἡρωίνης. Κι ὄχι μόνον ὡς μέσος ὄρος, ἀλλά πραγματικά, καθώς τά ἀνακοινωθέντα θανάτων φαίνεται νά τηροῦν τά τακτικά διαστήματα τῆς στατιστικῆς ἀντίληψης μέ πρωτοφανή συνέπεια: τήν τραγική συνέπεια μιᾶς κοινωνίας πού ἐν ἀγνοία της, σάν παλιά βρύση πού στάζει, φαίνεται νά τηρεῖ τό χρόνο μιᾶς αὐτοαφαίμαξης.

Πρόκειται, θεβαίως, γιά διεθνές φαινόμενο, τό θανατικό τῶν «προηγμένων», καθώς λέγονται, χωρῶν. Ὅπερ σημαίνει, ἡ χώρα μας ἔχει ἀρχίσει νά ἀπολαμβάνει τά προνόμια τῆς προόδου. Μακάβριο χιούμορ; Ὅχι ἀκριδῶς, γιατί πίσω ἀπό τή φρικαλέα εἰρωνεία τῆς προόδου ὡς θανατηφόρου κατάστασης ὑπάρχουν κάποιες ἀλήθειες πού ζητοῦν ἀνταπόκριση. Ὅπως καί ἡ συζήτηση γιά τούς Ἄλβανούς καί ἄλλους ξένους πού ἀπειλοῦν, λένε, νά μολύνουν τήν ἐθνική ἀριότητα τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, ἔτσι καί ἡ τηλεπλαθόμενη ἐμμονή στή «μάστιγα τῶν ναρκωτικῶν» στή χώρα μας δέν εἶναι παρά μιά ὑποσυνείδητη παραδοχή αὐτῆς τῆς ἐξασφάλισης τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ὑποσυνείδητη παραδοχή, γιατί ἡ ἐνσυνείδητη πραγματικότητα τρομάζει. Καί τρομάζει ὄχι δυστυχῶς γιατί ἐλλοχεῖ πίσω τῆς κάποιος στοχασμός γιά τήν ἐγκληματική ψευδαίσθηση τῆς «προόδου». Τρομάζει γιατί ἀφ' ἑνός παραπέμπει στήν ἱκανοποίηση ἑνός πόθου, μιᾶς ἐπιθυμίας — τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ — καί ἀφ' ἑτέρου γιατί ἀφαιρεῖ διά παντός (στό ὑποσυνείδητο) τό ἄλλοθι τῆς ὑπανάπτυκτῆς Ἑλλαδίτσας.

Δυστυχῶς (ἀλλά δικαιολογημένα), ὁ τρόμος αὐτός δέν ἔχει ἐπιτρέψει στήν ἐλληνική κοινωνία νά διακρίνει στό πρόβλημα τῶν ναρκωτικῶν τά ἴχνη τῆς δικῆς τῆς ἀνασύνθεσης, τά νέα χαρακτηριστικά τῆς ὡς «προηγμένης» κοινωνίας. Καί ὁμως, ἐάν ἡ συζήτηση γιά τό πρόβλημα τῶν ναρκωτικῶν ἔχει κάποιο βαθύτερο νόημα — πού πιθανόν νά ἀγγίζει τό βαθύτατο δράμα μερικῶν ἀνθρώπων — πέρα ἀπό τούς τηλεοπτικούς κώδωνες κινδύνου (πού εἶναι ἐπίσης φανοστάτες μιᾶς κοινωνικῆς ἀπενεχοποίησης), αὐτό τό νόημα τό ἔχει ὡς προβληματισμός γιά τίς περιπλοκές συνθήκες ἀσκησης ἐξουσίας στίς λεγόμενες σύγχρονες κοινωνίες.

Ἀφήνω, λοιπόν, τά στενώς ἐννοούμενα δικά μας μέ σκοπὸ νά τά διαθλάσω μέσα ἀπό τό πρίσμα ἑνός φαινομένου ἐμφυτου πλέον στίς μεταβολές/μεταστάσεις τῆς ἐποχῆς μας.

Ξεκινῶ ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ ὀλοένα αὐξάνουσα σοβαρότητα τῆς ἐπιδημίας τοῦ AIDS καί ἡ ἀντίστοιχη ἐπείγουσα πλέον σημασία μιᾶς γενικῆς νοοτροπίας πρόληψης ἐπαναθέτουν τό θέμα τῆς κατάχρησης τῶν ναρκωτικῶν καί ἐξάρτησης σέ νέες δάσεις. Προσοχή, δέν λέω χρήση ἀπλῶς ἀλλά κατάχρηση, ἀκριδῶς γιατί θέλω νά προβληματισθοῦμε πάνω στόν γενικότερο λόγο περὶ χρήσεως. Ἡ συζήτηση γύρω ἀπό αὐτό τό θέμα ἀφορᾷ κυρίως τό ἐπίπεδο κρατικῶν ἀποφάσεων μιᾶς γενικῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἀκριδῶς γιατί ἡ χρήση ναρκωτικῶν ἔχει πάψει νά θεωρεῖται ἰατρικό ζήτημα (ἓνα πρόβλημα ὑγείας) — ὡπως σίγουρα ἔχει πάψει νά θεωρεῖται κἀν μιά συγκεκριμένη πολιτιστικῆ πρακτικῆ (δηλαδή ἓνας τρόπος ζωῆς) — καί λογι-

κά θεωρείται ένα κοινωνικό πρόβλημα. Μάλιστα, θά'ελεγα ότι τό πράγμα πάει ακόμη πιό μακριά. Γιατί εάν κάποια στιγμή τό φαινόμενο των ναρκωτικών δημιούργησε έναν λόγο γύρω από τήν ασθένεια του κοινωνικού σώματος, τώρα έχει περάσει πλέον, ως Λόγος, στους διαδρόμους των δικαστηρίων και των αστυνομικών τμημάτων, στις πυκνές κι άμέτρητες σελίδες των νομικών βιβλίων και των δικαστικών πρακτικών.

Η εικόνα πού δημιουργείται είναι πλέον καφκική. Εάν ή εξάρτηση από τά ναρκωτικά σημαίνει νόσημα τής κοινωνίας, τότε οι υποτιθέμενες θεραπευτικές μέθοδοι τής κοινωνίας αποκαλύπτουν τήν πλήρη άναπηρία του νόμου. Τό δικό μου συμ-

πέρασμα είναι ότι ή νομοθεσία νοσεί κι αυτό γιατί από τή μία πλευρά ή διακίνηση των ναρκωτικών υποστηρίζεται από ισχυρότατες δυνάμεις τής αγοράς και από τήν άλλη ή θεμελιακή ήθική δόμηση των σύγχρονων κοινωνιών (στις βάσεις του Διαφωτισμού αλλά και ενός υπολείποντος χριστιανισμού) δέν επιτρέπουν τήν κοινωνική και πολιτική κατανόηση του φαινομένου.

Γνωρίζουμε ότι οι πρώτοι τοξικομανείς στις λεγόμενες σύγχρονες κοινωνίες σχετίζονται άμεσα μέ τήν εισαγωγή ουσιών στο κοινωνικό σώμα μέ τίς όποιες δέν προϋπήρχε καμία εξοικείωση — ούτε όσον άφορά τή χρήση τους (τελετουργική ή μή), ούτε όσον άφορά τίς ιδιότητές τους (φαρμακευτικές αλλά και ψυχοτροπικές). Ο κύριος άξονας αυτής τής εισβολής είναι δεδαιώς ο νόμος τής αγοράς, ο κατ' έξοχήν κινητήριος άξονας τής σύγχρονης κοινωνίας. Οι συνιστώσες του έμπορίου του όπιου στον 19ο αιώνα είναι γνωστές: θεμελιώδες στοιχείο τής οικονομικής αλλά και συμβολικής επένδυσης στήν άποικιοκρατία. Οι όπιομανείς και μορφινομανείς στήν Εύρώπη και στήν Αμερική πληθύνονται, έως ότου μιά γνωστή γερμανική εταιρεία τό 1898 θά βγάλει στήν αγορά μιά καθαρότερη ουσία ή όποία υποτίθεται θά θεραπεύσει τό νόσημα. Η εταιρεία λέγεται Bayer και ή ουσία, ως υπέρτατη άσπιρίνη, λέγεται ήρωίνη. Η συνέχεια είναι γνωστή. Είκοσι χρόνια μετά ή άμερικανική κυβέρνηση θά κηρύξει τήν ήρωίνη παράνομη ουσία και τό σύγχρονο οικοδόμημα του προβλήματος των ναρκωτικών θά περατωθεί.

Εάν ή τελετουργική χρήση ψυχοτροπικών ουσιών στή σύγχρονη κοινωνία συνετέλεσε στή συγκρότηση μικρο-κοινωνιών πού άπέριπταν τόν κυρίαρχο τρόπο ζωής, ή μαζική εξάρτηση (ή όποία συχνά έχει συγκεκριμένο ταξικό ή πολιτιστικό χαρακτήρα) μαρτυρεί τήν έπιβολή περιθωριοποίησης ενός μέρους τής κοινωνίας από τόν κυρίαρχο Λόγο εν όνόματι τής πιό έξεζητημένης άξίας του, τής άξίας του έμπορίου και του κέρδους. Έδώ δέν πρόκειται για άφελείς μαρξιστοειδείς ιδέες. Στις ΗΠΑ τουλάχιστον — μιά κοινωνία πού διακρίνεται καθ' όλη τή διάρκεια του 20ού αιώνα για τό υψηλότερο ποσοστό τοξικομανών — είναι γνωστό ότι τεράστιες ποσότητες ήρωίνης (και πιό πρόσφατα άποκρυσταλλωμένης κοκαΐνης — τό λεγόμενο κράκ) μεθοδεύτηκαν υπό τήν πλήρη άνοχή του κρατικού και άστυνομικού μηχανισμού στά γκέτο των μαύρων, όπου τό έδαφος είναι πρόσφορο και προσοδοφόρο και ο πληθυσμός ήδη θεωρούμενος νοσηρός όσον άφορά τήν αρτιότητα του κοινωνικού σώματος. (Μόλις τούς τελευταίους μήνες ένα κύμα έξυγίανσης των άστυνομικών τμημάτων από καθαρά τοπικές πρωτοβουλίες έχει φέρει στήν έπιφάνεια άπίστευτα όργανωμένα δίκτυα έμπορίου ναρκωτικών από άστυνομικούς, συνοδευόμενα μάλιστα μέ πλαστογραφημένες συλλήψεις και καταδίκες πολλών νεαρών μαύρων χρηστών και ψευτοεμπόρων για νά διευκολυνθεί ή αγορά!) Είναι επίσης γνωστό ότι πολλές φορές τά πτώματα Αμερικανών στρατιωτών στον πόλεμο του Βιετνάμ «μετέφεραν» στά πάτρια έδάφη — στους σάκους τους δηλαδή — σημαντικές ποσότητες ήρωίνης πού διοχετεύονταν στο έμπόριο. Μιά κοινωνική έξουσία, δηλαδή, ή όποία βασίζεται θεσμικά στήν άρχή του έμπορίου δέν έμπορεύεται τό θάνατο μόνο μεταφορικά, δυνάμει, αλλά και στήν πιό ώμή κυριολεξία του.

Θά μου πείτε βέβαια και δικαιολογημένα ότι οι θεσμοί τής σύγχρονης κοινωνίας δέν έξαντλούνται στήν άπαράβατη κυριαρχία του έμπορίου και τής αγοράς. Συνίστανται επίσης και σε κάποια ανθρώπινα δικαιώματα: τής έλευθερίας του άτομου, τής εϋθύνης του κοινωνικού σώματος άπέναντι στα μέλη

του, του σεβασμού προς την ιδιαιτερότητα του άλλου και ούτω καθεξής. Σ' αυτήν, λοιπόν, ακριβώς τή διάσταση στην ιδεολογία της σύγχρονης κοινωνίας (στην ιδεολογία του μοντέρνου (άνθρώπου) έγκειται και όλη ή αντίφατική παράσταση γύρω από τό λεγόμενο πρόβλημα τών ναρκωτικών. Δηλαδή, από τή μία πλευρά ή δημιουργία ιδρυμάτων και πρακτικών διάσωσης τών τοξικομανών κλπ., και από τήν άλλη ή διαρκής υπονόμηση τους από τήν ίδια τή λογική του κέρδους, τής αγοράς και τής έξουσίας. Μέσα στό χώρο πού τούτη ή διάσταση οριοθετεί θά τοποθετούσα επίσης και τίς διάφορες μελέτες έπιστημόνων και στοχαστών πού υπερασπίζονται ανάλογως τά συμφέροντα τής μιάς ή τής άλλης πλευράς. Έχουμε δέ νά κάνουμε μέ σύγκλιση πολλών και διαφόρων έπιστημονικών λόγων (ιατρική, ψυχολογία και ψυχιατρική, έγκληματολογία και νομικά, κοινωνιολογία κλπ., αλλά κι αυτό πού στόν άγγλόφωνο χώρο όνομάζεται πολιτισμικές σπουδές — Cultural Studies). Γι' αυτό βλέπουμε όλο και περισσότερο διεπιστημονικές προσεγγίσεις.

Προτρέχουμε, όμως. Θά άξιζε ίσως νά βάλουμε τό όλο θέμα σέ κάποιο ιστορικό πλαίσιο, έστω και συνοπτικό. Πρώτα άπ' όλα πρέπει νά διαχωρίσουμε τήν πρακτική τής χρήσης τών ναρκωτικών ουσιών στή σύγχρονη κοινωνία από αυτήν πού ύπήρχε άνέκαθεν, από τή στιγμή πού έμφανίστηκε ανθρώπινη κοινωνία στόν πλανήτη. Υπάρχουν άκόμη σήμερα Ίνδιάνοι στό άρεινά τής Κεντρικής και Νότιας Άμερικής πού κάνουν χρήση φυτικών παραισθησιογόνων στό πλαίσιο μιάς πανάρχαιας τελετουργικής παράδοσης, στόχος τής όποίας είναι ρητά ή άυτογνωσία και σέ κάποιες περιπτώσεις ή έπικοινωνία μέ θείες δυνάμεις. Δέν νομίζω ότι θά είχε νόημα νά διαφωνήσει κανείς ότι μία αντίστοιχη τέτοια πρακτική ήταν οι δαρκινές γιορτές στήν άρχαία Ελλάδα, από ό,τι τουλάχιστον ξερούμε, ή τό θεϊκό παραλήρημα τής Πυθίας, όπως εύκολα ύποψιαζόμαστε. Γνωρίζουμε επίσης ότι στήν ουσία τίποτε δέν χωρίζει τίς ίερείες τών άρχαίων μαντείων από τίς λεγόμενες μάγισσες του Μεσαίωνα, εκτός από τό ότι οι πρώτες απολάμβαναν τήν άσυλία του ιερού χώρου ενώ οι δεύτερες τήν πυρά τής Ίεράς Έξέτασης. Οι γυναίκες αυτές, βέβαια, λειτουργούσαν στόν Μεσαίωνα έντελώς έξω από τά όρια του ιερού χώρου —οί γνώσεις τους (και ήταν πολλές, κυρίως σέ θέματα βοτανικής και ύγιεινής) θεωρήθηκαν, ίσως δικαιολογημένα, άπειλητικές γιά τήν κρατούσα θρησκεία γιατί μετέφεραν ζωντανό άκόμη τόν ιό— άν μου επιτρέπεται τό παίγνιο— μιάς παγανιστικής αντίληψης. Θά ισχυριζόμουν μάλιστα, ριψοκινδυνεύοντας τή γενίκευση, ότι ή ήθική άπόρριψη τής χρήσης ναρκωτικών στή σύγχρονη κοινωνία (στήν όποία, σημειωτέον, ένέχεται και ή ιδέα τής νοσοσύνης κοινωνίας) όφείλεται στή βαθειά φοβία ένώπιον μιάς παγανιστικής αντίληψης τής ζωής. Έξ ου και ή άποδοκιμασία τέτοιων πρακτικών ως πρωτογόνων αντίληψων στίς λεγόμενες ύπανάπτυκτες κοινωνίες τής Άφρικής, τής Άσίας, τής Καραϊβικής κλπ.

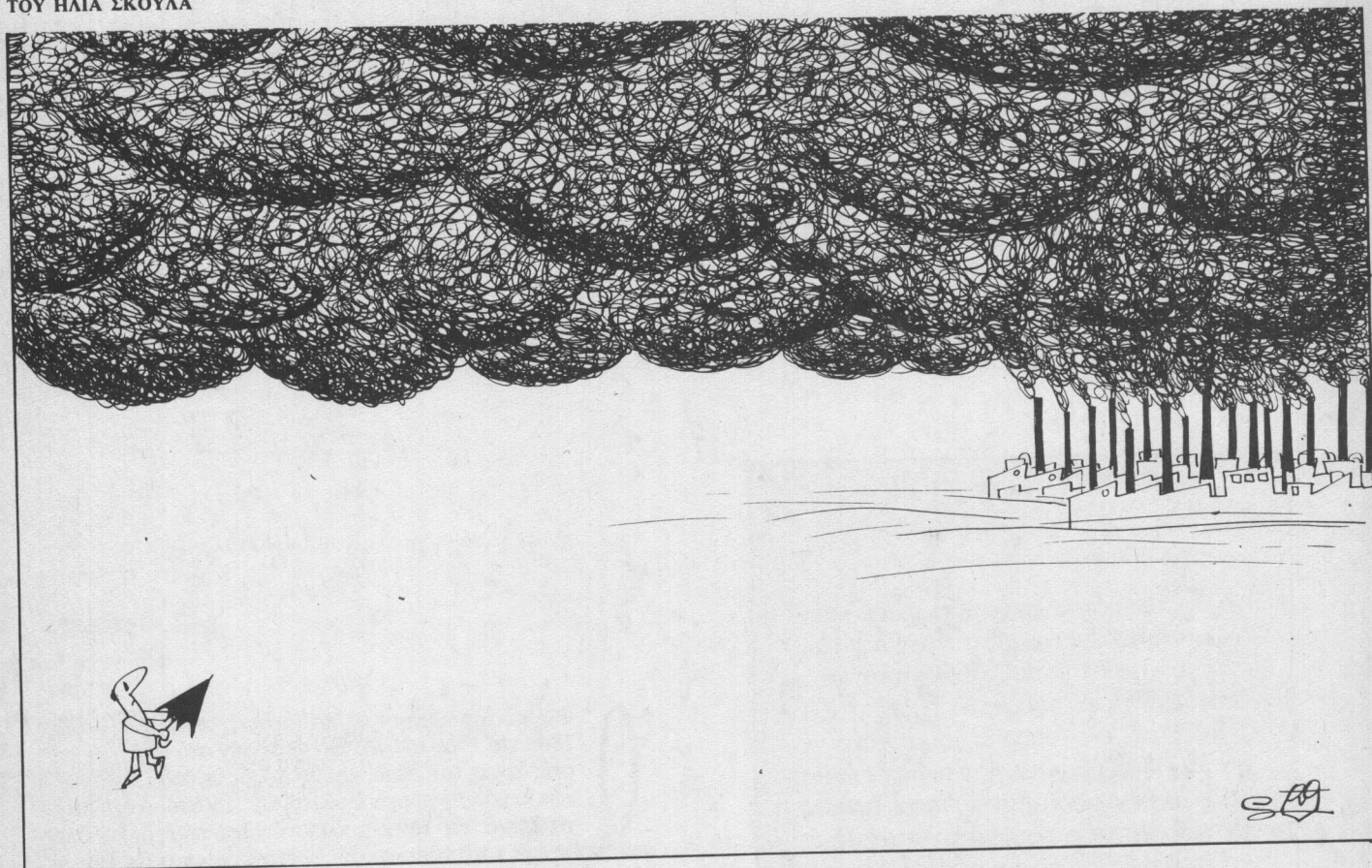
Υπάρχει λοιπόν μία τομή μεταξύ τών άρχαίων αντίληψεων περί φύσεως κυρίως (και συνεπώς περί σώματος, περί θείου και ιερού) και αυτών πού δημιουργούν τελικά τή σύγχρονη κοινωνία. Στή σύγχρονη κοινωνία οι πρακτικές πού έπηρεάζουν ή και μεταμορφώνουν τόν ψυχισμό του άνθρώπου θά περάσουν κάτω από τό φάσμα του Λόγου, περί έλευθεριών του άτόμου, ό όποίος συμβαδίζει βέβαια μέ τόν Λόγο περί τής τάξεως του κοινωνικού σώματος. Δηλαδή, από τή μία πλευρά έξατομίκευση, όπου διακυβέυεται ό χώρος τής έλευθερίας, και από τήν άλλη μία άφαίρεση του κοινωνικού, μία έξύψωση του στην ιδιό-

τητα, άν μή του θείου, τότε του άπαράβατου. Γι' αυτό πλέον στίς ευρωπαϊκές κοινωνίες από τόν 18ο αιώνα και μετά ή χρήση τών λεγόμενων ναρκωτικών ουσιών θά άποτελέσει περιθωριακό φαινόμενο —δηλαδή χρήση από όρισμένες ομάδες ανθρώπων πού σέ μερικές περιπτώσεις πλησιάζουν τήν τελετουργική άυτογνωσία τών άρχαίων κοινωνιών, σέ άλλες δέ κάτι έντελώς διαφορετικό, στό όποιο θά επανέλθω. Έδώ, γενικεύοντας πάλι, θά έλεγα ότι ή χρήση χασίς και όπίου από τούς ρομαντικούς ή συμβολιστές ποιητές και στοχαστές στό Λονδίνο και στό Παρίσι στόν 19ο αιώνα είναι άνάλογο φαινόμενο μέ τά κοινόδια τών χίπιδων τής Καλιφόρνιας ή τής Δανίας ή μέ τόν χώρο τής τζάζ στή μεταπολεμική Νέα Υόρκη, ή τούς ρεμπέτες στό προσφυγικά τής Άθήνας και του Πειραιά. Σέ κάθε περίπτωση βέβαια ύπάρχουν ιδιαίτερες συνιστώσες, ιστορικές και πολιτιστικές, αλλά στήν ουσία — όσον άφορά τό κοινωνικό σώμα δηλαδή— έχουμε τήν ίδια δυναμική. Περιθωριοποίηση, περιφρόνηση και βεβαίως παρανομία από τήν πλευρά τής κατεστημένης κοινωνικής αντίληψης και άυτοσυγκρότηση, άδιαφορία γιά τούς θεσμούς και, γιατί όχι, αντίσταση, από τήν πλευρά τών χρηστών.

Μέχρι στιγμής, βεβαίως, άναφέρομαι στή χρήση ή όχι στήν έξάρτηση. Η διαφορά δέν είναι μόνο διαφορά βαθμού ή ένδεχομένως θέμα χρήσης ήθιστικής ή μη ήθιστικής ουσίας. Η έξάρτηση έχει κι αυτή τήν ιστορία τής κι αντίθετα μέ τήν τεράστια και πολυσχιδή ιστορία τής χρήσης, ή ιστορία τής έξάρτησης είναι σύντομη γιατί είναι πρόσφατη, είναι όμοιογενής γιατί είναι σύγχρονη. Η έξάρτηση είναι σήμα κατατεθέν τής σύγχρονης κοινωνίας. Όποτε μπαίνουμε σέ μία διαφορετική συζήτηση.

Πολλά και άξιόλογα έχουν γραφεί λοιπόν γιά τήν ψυχολογική κατάσταση πού προσφέρεται στήν έξάρτηση (κατάθλιψη, αίσθηση κενότητας, τραυματισμένος ψυχισμός, άνία κλπ.), ψυχολογία ή όποία άπάντοτε φαίνεται νά συνάπτεται μιάς κοινωνιολογικής άξιολόγησης μέ συνήθως άναφερόμενα αίτια τή διάρρηξη τής οικογενειακής δομής, τή φτώχεια και έλλειψη μελλοντικού όράματος, τίς περιθωριοποιημένες συνθήκες διαβίωσης, τή χρεοκοπία τών ιδανικών στή νεολαία κλπ. Γνωστά και σωστά, ως επί τό πλείστον. Σ' αυτά, όμως, θά ήθελα νά προσθέσω τόν άντικατοπτρισμό τής έξουσίας τής ίδιας. Η έξάρτηση συνεπάγεται τρόπον τινά τό άρνητικό είδωλο τής έξουσίας τής σύγχρονης κοινωνίας (μέ όλο αυτό τό σύμπλεγμα ήθικών και καταναλωτικών άξιών πού τή στηρίζουν). Μέ ποιά έννοια; Μέ τή ριζική παραίτηση κάποιων μελών τής κοινωνίας από τά θεμελιακά τής αίτήματα. "Όλοι όσοι έχουμε έρευνήσει ή στοχαστεί τό θέμα γνωρίζουμε ότι ό τοξικομανής άποποιείται παντελώς τήν ίδια τήν έννοια του μέλλοντος χρόνου χωρίς τόν όποιο καμία κοινωνία δέν μπορεί νά επιδιώσει. Γιά τόν τοξικομανή, ή κοινωνία είναι αυτή πού ήδη νοσει, πού δέν ύποφέρεται, πού δέν έχει μέλλον. Η άσθένειά του —έν όντως πρόκειται περί τέτοιας— δέν είναι παρά ή ένόχη συνείδηση αυτής τής κοινωνίας. (Σέ αυτό όφείλεται, πιστεύω, ή άνεξέλεγκτη έπιθυμία τών όργάνων τής τάξης —του έκτελεστικού τής έξουσίας— νά έξοντώσουν τούς τοξικομανείς, νά τούς άφανίσουν).

Από αυτή λοιπόν τήν πλευρά, τό ψυχικό κενό πού συνεπάγεται ή έξάρτηση διέπεται όντως από μία άντιεξουσιαστική δύναμη. Πλήν όμως, ένα τέτοιο σκεπτικό από μόνο του άποτυγχάνει γιατί προσκορδίζει σέ μία πράγματι φριχτή είρωνεία: στό ότι ή έξάρτηση ύπάγεται στους πιο σκληρούς κανόνες άγοραπωλησίας και καταναλωτισμού, όπου τό ίδιο τό άνθρώπινο σώμα γίνεται ό κύριος φορέας, τό έμπορεύσιμο άντικείμενο,

μέχρι πλήρους καταστροφής του. Συνεπώς, ή συνενοχή έξουσίας και εξάρτησης, είτε ως άρνητικός αντικατοπτρισμός είτε ως λογική επέκταση, είναι πλήρης.

Γι' αυτό λοιπόν, για να μη μιλάμε ουτοπικά, θρυσκόμαστε σε δύσκολη θέση. Έννοείται ότι δάσει αυτής της ανάλυσης ή ολοκληρωτική αποποινικοποίηση των ναρκωτικών θα πρέπει να θεωρηθεί στοιχειώδης στην οποιαδήποτε σοβαρή αντιμετώπιση του προβλήματος από μία κοινωνία που ενδιαφέρεται να τό λύσει. Η αποποινικοποίηση θα σήμαινε αναγνώριση της χρήσης ως κοινωνική πρακτική ενδεδειγμένη μέσα στα όρια της ατομικής ελευθερίας. Θα σήμαινε επίσης αναγνώριση της εξάρτησης ως ιατρικό ζήτημα (συμπεριλαμβανομένου και του ψυχιατρικού) πάλι μέσα στα όρια του ελεύθερου ατόμου. Δηλαδή, δέν αναγάγω τόσο εύκολα τό θέμα της εξάρτησης —ιατρικά δεδομένο— σε θέμα-πρόβλημα δημόσιας υγείας. (Αυτό είναι αρκετά περίπλοκο κι αν θέλουμε να τό συζητήσουμε θα έπρεπε να ξεκινήσουμε θέτοντας επί τάπητος τό πρόβλημα υγείας

μίας κοινωνίας πολιτών που έχει ήδη καλλιεργήσει μία συλλογική άνοσία στην πολιτική.) Από τήν άλλη πλευρά, αποποινικοποίηση θα σήμαινε αναγνώριση του κυκλώματος των ναρκωτικών ως καταναλωτικό σύμπλεγμα, μέρος γενικώς της αγοράς όπως ότιδήποτε άλλο. Έτσι, ή παρανομία του εμπορίου δέν θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μέσα από τή λογική της αγοράς. Η αποποινικοποίηση σίγουρα θα οδηγούσε στην εξάρθρωση των φρικαλέων αυτών εμπορικών κυκλωμάτων.

Από εκεί και πέρα, θα μπορούσε ή σύγχρονη κοινωνία να τολμήσει να κοιταχτεί στά μάτια των τοξικομανών της και να αποκομίσει κάποια γνώση για τή ριζική της θεσμική ανεπάρκεια. Κι όχι να συνεχίζει να στέλνει στη φυλακή έναν άπεξαρτημένο —ό οποίος εργάζεται για τήν άπεξάρτηση άλλων, δηλαδή άποτελεί πρότυπο πολίτη— για μικροκλοπές κατά τή διάρκεια του ταλαίπωρου παρελθόντος του, πιστεύοντας πώς έτσι εξασκεί, ως κοινωνία, τή νομοτελή της ύπευθυνότητα.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ

του Ζιλ Ντελέζ

Στό προηγούμενο τεύχος δημοσιεύσαμε ένα κείμενο του Ροζέ-Πώλ Ντρουά, «Ζιλ Ντελέζ, ή εξέγερση και ή διάνοια ενός φιλοσόφου». Έπειδή ο Ζιλ Ντελέζ, παρά τό θόρυβο πού γινόταν γύρω από τό όνομά του, πού τώρα μέ τό θάνατό του πήρε ακόμη μεγαλύτερη έκταση, είναι ελάχιστα γνωστός στή χώρα μας, άν κρίνει κανείς από τό γεγονός ότι ελάχιστα από τά έργα του έχουν μεταφρασθεί, γι' αυτό θεωρήσαμε αναγκαίο νά δημοσιεύσουμε εδώ τό κείμενο πού ακολουθεί. Έδώ ό Γάλλος φιλόσοφος εκθέτει μέ συνοπτικό τρόπο τίς έπεξεργασίες του για τίς «κοινωνίες έλέγχου» πού αποτελούν μιά μεγάλη συνεισφορά στήν κατανόηση τής εποχής μας και τών ανέκδοτων διαφορών της μέ τίς «κοινωνίες πειθαρχίας» πού προοδευτικά ή μέ ταχύτετους ρυθμούς αφήνουμε πίσω μας. "Ας υπενθυμίσουμε πάντως ότι στά έλληνικά από τά περίπου τριάντα έργα του Ντελέζ, κυκλοφορούν μόνο ό *Αντιοιδίποδας* (σε συνεργασία μέ τόν Φελίξ Γκουαταρί), έκδ. Ράππα, και *Ο Προύσι και τά σημεία*, έκδ. Ήριδανός.

I. Ιστορικό

Ο Φουκώ τοποθέτησε τίς πειθαρχικές κοινωνίες μεταξύ 18ου και 19ου αιώνα. Θά φτάσουν στό απόγειό τους στίς αρχές του 20ού, και θά προδούν στήν όργάνωση τών μεγάλων χώρων έγκλεισμού. Τό άτομο δέν παύει νά περνά από τόν ένα κλειστό χώρο στόν άλλο, όπου ό καθένας έχει τούς νόμους του: ή οικογένεια κατ' αρχήν, μετά τό σχολείο («δέν είσαι πιά στό σπίτι»), ύστερα ό στρατώνας («δέν είσαι πιά στό σχολείο»), στή συνέχεια τό εργοστάσιο, από καιρό σε καιρό τό νοσοκομείο, ένδεχομένως ή φυλακή, ό κατ' έξοχήν χώρος έγκλεισμού. Ή φυλακή θά χρησιμεύσει ως αναλογικό μοντέλο: ή ήρωίδα τής *Ευρώπης '51*, βλέποντας για πρώτη φορά εργάτες, θά αναφωνήσει: «Νόμισα ότι είδα κατάδικους». Ο Φουκώ ανέλυσε πολύ ώραία τή ιδανική σχέδιο έγκλεισμού, ιδιαίτερα όρατό στήν περίπτωση του εργοστασίου: νά συγκεντρωθεί, νά κατανεμηθεί στό χώρο, νά διαταχθεί στό χρόνο, νά συντεθεί στό χωρόχρονο μιά παραγωγική δύναμη τής όποίας ή δραστηκότητα πρέπει νά είναι ύψηλότερη από τό άθροισμα τών στοιχειωδών δυνάμεων πού τήν αποτελούν. Άλλά ό Φουκώ γνώριζε επίσης τήν προσωρινότητα αυτού του μοντέλου: διαδέχτηκε τίς κοινωνίες *ιεραρχίας*, τών όποιων ό σκοπός και οι λειτουργίες ήταν τελείως διαφορετικές: (νά αποσπά από τήν παραγωγή παρά νά τήν όργανώνει, νά αποφασίσει για τό θάνατο παρά νά διαχειρισθεί τή ζωή). Ή μετάδοση συντελέστηκε προοδευτικά, και ό Ναπολέοντας φαίνεται ότι πραγματοποίησε τή μεγάλη μετατροπή τής μιάς κοινωνίας στήν άλλη. Άλλά οι τρόποι πειθάρχησης μέ τή σειρά τους θά γνωρίσουν κρίση και θά αναδειχθούν νέες δυνάμεις πού θά τεθούν σε ενέργεια, δυνάμεις πού ή εμφάνισή τους θά επιταχυνθεί μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο: οι πειθαρχικές κοινωνίες ήταν αυτό πού δέν είμαστε πιά, αυτό πού είχαμε πάψει νά είμαστε.

Σήμερα θρυσκόμαστε μπροστά σε μία γενικευμένη κρίση όλων των χώρων εγκλεισμού: φυλακής, νοσοκομείου, εργοστασίου, σχολείου, οικογένειας. Η οικογένεια είναι ένα «έσωτερικό», σε κρίση όπως κάθε έσωτερικό, σχολικό, εκπαιδευτικό κλπ. Οι αρμόδιοι ύπουργοί δέν σταμάτησαν νά αναγγέλλουν μεταρρυθμίσεις, αναγκαίες ύποτίθεται. Νά μεταρρυθμιστεί τό σχολείο, νά μεταρρυθμιστεί ή διομηχανία, τό νοσοκομείο, ό στρατός, ή φυλακή. Ό καθένας, όμως, ξέρει ότι όλοι αύτοί οί θεσμοί μακροπρόθεσμα είναι ξεφλημένοι. Τώρα τό ζήτημα είναι ή διαχείριση τής άγωνίας τους και τής άπασχόλησης των ανθρώπων, μέχρι νά εγκαθιδρυθούν οί νέες δυνάμεις πού χτυπούν τήν πόρτα. Οί κοινωνίες έλέγχον θά αντικαταστήσουν τίσ κοινωνίες πειθαρχίας. «Έλεγχος» είναι τό όνομα πού ό Μπάροου προτείνει για νά έπισημανθεί τό νέο τέρας και πού ό Φουκώ παρουσιάζει ως τό άμεσο μέλλον μας. Ό Πώλ Βιούλιο έπίσης δέν σταμάτησε νά αναλύει τίσ δυνάμεις έλέγχου πού εκδιπλώνονται ύπερταχύτατα και πού αντικαθιστούν τίσ παλιές μορφές πειθαρχησης. Δέν χρειάζεται νά ύπενθυμίσει κανείς τή φανταστική φαρμακευτική παραγωγή, τίσ πυρηνικές κατασκευές, τή γενετική, πού παρεμβάινουν στίς νέες διαδικασίες. Κι ούτε έχει νόημα νά αναρωτιέται κανείς ποιά είναι τό πιό σκληρό καθεστώς ή τό πιό άνανεωτικό, γιατί στό καθένα άπ' αύτά έρχονται άντιμέτωπες διαφορετικές δυνάμεις άπελευθέρωσης και ύποδούλωσης. Για παράδειγμα, στήν κρίση του νοσοκομείου ως χώρου εγκλεισμού νέοι θεσμοί, όπως τά νοσοκομεία ήμέρας, ή κατ' οίκον νοσηλεία, ή άποκέντρωση, δημιούργησαν νέες έλευθερίες, αλλά, συνάμα, συνέβαλαν στήν άνάδειξη μηχανισμών έλέγχου πού συναγωνίζονται τά πιό σκληρά συστήματα εγκλεισμού. Τό ζήτημα δέν είναι ούτε νά έλπίζει ούτε νά φοβάται κανείς, αλλά νά αναζητᾶ νέα όπλα.

II. Λογική

Οί διάφοροι θεσμοί περιορισμού ή εγκλεισμού άπ' τούς όποιους περνά τό άτομο είναι άνεξάρτητες μεταδλητές. Έτσι κάθε φορά είμαστε ύποχρεωμένοι νά ξεκινήσουμε άπό τήν άρχή. Η κοινή γλώσσα όλων αύτών των χώρων ύπάρχει αλλά είναι άναλογική. Ένώ τά διάφορα συστήματα έλέγχου είναι άξεδιάλυτες παραλλαγές, είναι συστήματα μεταδλητής γεωμετρίας έφοδιασμένα μέ γλώσσα άριθμητική (πράγμα πού δέν σημαίνει άναναγκαστικά δυαδική). Οί εγκλεισμοί είναι καλούπια, διακριτά έκμαγεία, ενώ, άντίθετα, οί έλεγχοί είναι μία μετάπλαση, ένα είδος μήτρας άυτοπαραμορφωτικής, πού αλλάζει συνεχώς άπό τή μία στιγμή στήν άλλη, σάν κρισάρα πού οί τρύπες της παραλλάζουν άπό τό ένα σημείο στό άλλο. Τό βλέπουμε καθαρά αύτό στό ζήτημα των ήμερομισθίων: τό εργοστάσιο ήταν ένα σώμα πού διατηρούσε τίσ έσωτερικές του δυνάμεις σε μία κατάσταση ισορροπίας, τήν πιό ύψηλή για τήν παραγωγή, τήν πιό χαμηλή για τά ήμερομίσθια. Άλλά στήν κοινωνία έλέγχου ή έπιχείρηση όμως είναι ψυχή, πνεύμα. Άναμφίβολα τό εργοστάσιο γνώριζε ήδη τό σύστημα των πρίμ αλλά ή έπιχείρηση πασχίζει νά έπιβάλλει μία έλαστικότητα σε κάθε ήμερομίσθιο, σε καταστάσεις συνεχούς μετασταθερότητας πού περνούν μέσα άπό άνταγωνισμούς, διαγωνισμούς, εκπαιδευτικά σεμινάρια έξαιρετικά κομικά. Άν τά πιό ήλίθια τηλεοπτικά χνίδια έχουν τέτοια έπιτυχία είναι γιατί εκφράζουν πιστά τήν κατάσταση στήν έπιχείρηση. Τό εργοστάσιο συγκροτούσε τά άτομα σε σώμα, μέ διπλή ως εκ τούτου ώφέλεια: τής εργοδοσίας πού έπιτηρούσε τό κάθε στοιχείο μέσα στή μάζα, και των συνδικάτων πού κινητοποιούσαν μία μάζα άντίστασης. Άλλά ή έπιχείρηση δέν σταματά νά εισάγει μία άνελέγη άντιπαλότητα παρουσιάζοντάς την ως ύγιή άμιλλα, έξοχη δικαιολό-

γηση πού φέρνει σε σύγκρουση τά άτομα μεταξύ τους, διαπερνά τό καθένα και τό διαιρεί. Η έλαστική άρχή του «μισθού άνάλογα μέ τήν άξία» δάξει πειρασμούς άκόμη και στήν ίδια τή δημόσια εκπαίδευση. Πραγματικά, όπως ή έπιχείρηση άντικαθιστά τό εργοστάσιο, ή διαρκής κατάρτιση τείνει νά αντικαταστήσει τό σχολείο και ό συνεχής έλεγχος νά αντικαταστήσει τίσ έξετάσεις. Πράγμα πού είναι τό πιό σίγουρο μέσον νά παραδοθεί τό σχολείο στήν έπιχείρηση.

Στίς κοινωνίες πειθαρχίας ύπήρχε μία συνεχής έπιστροφή στο πρώτο ξεκίνημα (άπό τό σχολείο στον στρατώνα, άπό τον στρατώνα στο εργοστάσιο), ενώ στίς κοινωνίες έλέγχου ποτέ δέν ξεμπερδεύει κανείς μέ τίποτε, δεδομένου ότι ή έπιχείρηση, ή κατάρτιση, ή ύπηρεσία είναι καταστάσεις μετασταθερές και συνυπάρχουσες στο ίδιο διαμόρφωμα, σάν σ' έναν οικουμενικό μηχανισμό παραμόρφωσης. Ό Κάφκα, πού δρέθηκε στο μεταίχμιο των δύο τύπων κοινωνίας, περιέγραψε στή Δίκη τίσ πιό φοδερές νομικές μορφές: ή φαινομενική άθώωση των κοινωνιών πειθαρχίας (άνάμεσα σε δύο εγκλεισμούς), ή άπεριορίστη άναθλητικότητα των κοινωνιών έλέγχου (σε συνεχή παράλλαξη) είναι δύο νομικοί τρόποι ζωής πολύ διαφορετικοί. Άν τό ισχύον δίκαιο είναι διστακτικό, σε κρίση και τό ίδιο, αύτό συμβαίνει διότι εγκαταλείπουμε τον ένα τύπο κοινωνίας για νά εισέλθουμε στον άλλο. Οί κοινωνίες πειθαρχίας κινούνται σε δύο πόλους: τήν ύπογραφή πού ύποδεικνύει τό άτομο και τον άριθμό μητρώου πού ύποδεικνύει τή θέση του άτόμου μέσα σε μία μάζα. Αυτό σημαίνει ότι οί διάφορες μορφές πειθαρχησης δέν είδαν ποτέ κάτι τό άσυμβίβαστο άνάμεσα στα δύο και ότι, ταυτόχρονα, ή έξουσία μαζοποιεί και έξατομικεύει, δηλαδή συγκροτεί σε σώμα εκείνους πάνω στους όποιους έξασκείται, ενώ ταυτόχρονα καλουπώνει τήν άτομικότητα κάθε μέλους του σώματος (ό Φουκώ έβλεπε τήν καταγωγή αύτής τής διπλής μέριμνας στήν εκκλησιαστική έξουσία του ιερέα — τό κοπάδι και τό καθένα άπό τά ζώα του χωριστά. Ωστόσο, ή πολιτική έξουσία μέ τή σειρά της έγινε «κοσμικός» ιερέας μέ διαφορετικά μέσα).

Στίς κοινωνίες έλέγχου, άντίθετα, τό ουσιαστικό δέν εγκείται πιά στήν ύπογραφή ούτε στον άριθμό μητρώου αλλά στο ψηφίο: τό ψηφίο είναι ένα παρασύνθημα, ενώ οί κοινωνίες πειθαρχίας οργανώνονται μέ βάση τά συνθήματα (τόσο άπό τήν άποψη των διαδικασιών ένσωμάτωσης όσο και άπό τήν άποψη τής άντίστασης). Η άριθμητική γλώσσα του έλέγχου είναι καμωμένη άπό ψηφία πού σημαδεύουν τήν πρόσβαση στήν πληροφορία ή τήν άπόρριψη. Δέν θρυσκόμασε πιά μπροστά στο ζεύγος μάζα-άτομο. Τά άτομα έχουν γίνει «τημητά» και οί μάζες έμφαίνονται ως δείγματα, ως δεδομένα των άγορών ή των «τραπεζών». Είναι ίσως τό χρέμα πού εκφράζει καλύτερα τή διάκριση μεταξύ αυτών των δύο τύπων κοινωνιών, δεδομένου ότι ή πειθαρχία αναφέρεται πάντοτε σε νομίσματα πού περιέχουν χρυσό ως άριθμό-ρήτρα ενώ ό έλεγχος παρέμπει σε κυμαινόμενες συναλλαγές, σε διαμορφώσεις πού ύποχρεώνουν νά παρεμβαίνει ως ψηφίο ένα ποσοστό άπό διάφορα νομισματικά δείγματα. Ό παλιός νομισματικός τυφλοπόντικας είναι τό ζώο των χώρων εγκλεισμού, ενώ στίς κοινωνίες πειθαρχίας τό ζώο τους είναι τό έρπετο. Περάσαμε άπό τό ένα ζώο στο άλλο, άπ' τον τυφλοπόντικα στο έρπετο, τόσο στο καθεστώς μέσα στο όποιο ζούμε αλλά έπίσης στον τρόπο πού ζούμε και στίς σχέσεις μέ τούς άλλους. Ό άνθρωπος των πειθαρχιών ήταν ένας άσυνεχής παραγωγός ένέργειας, αλλά ό άνθρωπος του έλέγχου είναι μάλλον κυματοειδής, κινούμενος σε τροχιά, πάνω σε μία συνεχή δέση. Παντού τό σέρφ άντικατέστησε τά παλιά άθλήματα.

Είναι εύκολο νά άντιστοιχίσει κανείς σε κάθε κοινωνία τό

πους μηχανών, όχι γιατί οι μηχανές είναι καθοριστικές, αλλά διότι εκφράζουν τις κατάλληλες κοινωνικές μορφές που θα τους δώσουν ζωή και θα τις χρησιμοποιήσουν. Οι παλιές κοινωνίες κυριαρχίας χειρίζονταν άπλες μηχανές, μοχλούς, βαρούλκα, ρολόγια. Οι πρόσφατες κοινωνίες πειθαρχίας ήταν εξοπλισμένες με ενεργειακές μηχανές, με τόν παθητικό κίνδυνο της έντροπίας και τόν ενεργητικό του σαμποτάζ. Οι κοινωνίες ελέγχου εργάζονται με μηχανές τρίτου τύπου, μηχανές πληροφορικής και ηλεκτρονικούς υπολογιστές, των οποίων ο παθητικός κίνδυνος είναι τό βραχυκύκλωμα, ο ενεργητικός ή πειρατεία και ή εισαγωγή του ιού. Ωστόσο, δεν υπάρχει τεχνολογική εξέλιξη χωρίς να συνοδεύεται από μιά μεταλλαγή του καπιταλισμού. Πρόκειται για μιά μεταλλαγή ήδη άρκετά γνωστή, που θα μπορούσε να συνοψισθεί ως εξής: ο καπιταλισμός στόν 19ο αιώνα σήμαινε συγκεντροποίηση για τήν παραγωγή και τήν ιδιοκτησία. Ήρθωσε, λοιπόν, τό εργοστάσιο ως χώρο εγκλεισμού ενώ ο κεφαλαιοκράτης ήταν ο ιδιοκτήτης τών μέσων παραγωγής, αλλά, ένδεχομένως, κατ' αναλογία, ιδιοκτήτης κι άλλων χώρων (οικογενειακός οίκος του εργάτη, σχολείο). Όσο δέ για τήν αγορά, αυτή θά κατακτηθεί τότε με τήν εξειδίκευση, τότε με τόν άποικισμό και τότε με τήν πίστωση τού κόστους παραγωγής. Άλλά στήν παρούσα κατάσταση ο καπιταλισμός δεν εργάζεται πιά για τήν παραγωγή, τήν όποία συχνά εξωθεί προς τήν περιφέρεια τού Τρίτου Κόσμου, άκόμη και στίς πίο περίπλοκες μορφές τής διομηχανίας του ένδύματος, τής μεταλλουργίας ή τού πετρελαίου. Είναι καπιταλισμός τής υπερπαραγωγής. Δεν αγοράζει πιά πρώτες ύλες και δεν πουλά πιά έτοιμα προϊόντα: αγοράζει έτοιμα προϊόντα ή συναρμολογεί εξαρτήματα. Θέλει νά πουλήσει, κυρίως, υπηρεσίες και θέλει νά αγοράσει μετοχές. Δεν είναι πιά καπιταλισμός για τήν παραγωγή αλλά για τό προϊόν, δηλαδή για τήν πώληση ή τήν αγορά. Είναι επίσης διάχυτος, τό εργοστάσιο έδωσε τή θέση του στήν επιχείρηση.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ 32

Ή οικογένεια, τό σχολείο, ο στρατός, τό εργοστάσιο δεν είναι πιά χώροι αναλογικοί, διακριτοί, που συγκλίνουν προς έναν ιδιοκτήτη, κράτος ή ιδιωτική δύναμη, αλλά μορφές ψηφιακές, παραμορφώσιμες και μεταμορφώσιμες, μέσα στήν ίδια επιχείρηση που δεν έχει παρά διαχειριστές. Άκόμη και ή τέχνη εγκατέλειψε τούς κλειστούς χώρους για νά εισέλθει στά άνοιχτά κυκλώματα τής τράπεζας. Οι άγορές θά κατακτηθούν με τήν άπόκτηση τού έλέγχου κι όχι πιά με τή διαμόρφωση πειθαρχικών συστημάτων. Ένδιαφέρει περισσότερο ο έλεγχος τών χρηματιστηρίων παρά ή μείωση τού κόστους, ο μετασχηματισμός τών προϊόντων παρά ή εξειδίκευση τής παραγωγής. Ή διαφθορά, στό σύστημα αυτό, άποκτά νέα ισχύ, ενώ ή ύπηρεσία πωλήσεων θά άποβεί τό κέντρο ή ή «ψυχή» τής επιχείρησης. Μας μαθαίνουν ότι οι επιχειρήσεις έχουν ψυχή, πράγμα που άποτελεί τήν πίο τρομοκρατική είδηση τού κόσμου. Στή σημερινή εποχή τό μάρκετινγκ είναι τό εργαλείο τού κοινωνικού έλέγχου, τό εργαλείο που διαμορφώνει τή ράτσα τών άιθηντών μας. Ο έλεγχος συντελείται στή μικρή διάρκεια και μέ ταχύτατη κυκλοφορία, είναι όμως συνεχής και άπεριόριστος ενώ ή πειθαρχία λειτουργούσε στή μακρά διάρκεια, ήταν άσυνεχής και άόριστη. Ο άνθρωπος δεν είναι πιά ο εγκλειστος άνθρωπος αλλά ο χρεωμένος άνθρωπος. Είναι άλήθεια ότι ο καπιταλισμός επεφύλαξε ως σταθερά ζωής τήν άκροαία έξαθλίωση τών δύο τρίτων τής ανθρωπότητας, πολύ φτώχης ώστόσο για ν' άντέξει τό χρέος, αλλά και υπερβολικά μεγάλης για νά μπορεί νά εγκλεισθεί.

III. Πρόγραμμα

Δέν υπάρχει λόγος νά προσφύγει κανείς στήν έπιστημονική φαντασία για νά κατανοήσει μηχανισμούς έλέγχου που έντο-

πίζουν σέ κάθε στιγμή τή θέση ενός στοιχείου μέσα στόν άνοιχτό χώρο, ενός ζώου μέσα στό θηριοτροφείο, ενός ανθρώπου μέσα στην επιχείρηση (μέ ηλεκτρονική κάρτα, γιά παράδειγμα). Ο Φελίξ Γκουαταρί φανταζόταν μιά πόλη όπου ο καθένας μπορούσε νά αφήσει τό διαμέρισμά του, τό δρόμο του, τή γειτονιά του, χάρη στην ηλεκτρονική κάρτα μέ τήν όποία θά μπορούσε νά ξεπεράσει τόν άλφα ή τόν δήτα φραγμό. Η κάρτα όμως μπορούσε νά άκυρωθεί τήν τάδε μέρα ή ανάμεσα στις δείνα ώρες. Έκείνο πού μετράει είναι όχι ο φραγμός αλλά ο ύπολογιστής πού έντοπίζει τή θέση του καθενός, νόμιμη ή παράνομη, και πραγματοποιεί μιά παγκόσμια διαμόρφωση.

Η κοινωνιοτεχνική μελέτη των μηχανισμών έλέγχου δέν μπορεί παρά νά είναι κατηγοριακή, νά περιγράφει αυτό πού σέ κάθε στιγμή πάει νά εγκατασταθεί στην θέση των πειθαρχικών έγκλεισμών, των όποιων όλος ο κόσμος αναγγέλλει τήν κρίση. Είναι πιθανόν επίσης παλαιά μέσα τής έποχής των αρχαίων κοινωνιών κυριαρχίας νά επανέλθουν μέ τίς αναγκαίες προσαρμογές. Έκείνο πού μετράει είναι ότι δορισκόμαστε στην αρχή κάποιου νέου πράγματος. Δηλαδή:

Στό καθεστώς των φυλακών: άναζητούνται ποινές «ύποκατάστασης», τουλάχιστον γιά τήν μικροεγκληματικότητα, και χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά περιβραχιόνια πού επιβάλλουν στόν κατάδικο νά μένει σπίτι του όρισμένες ώρες.

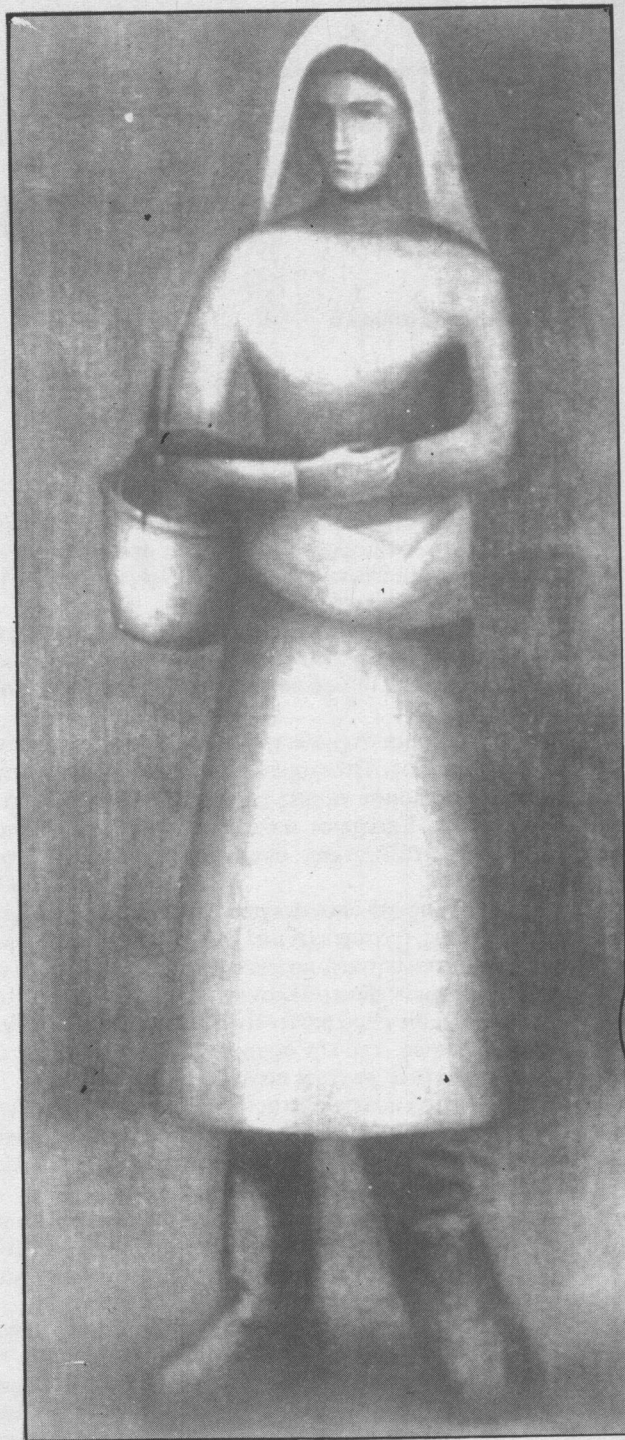
Στό καθεστώς των σχολείων: δοκιμάζονται μορφές συνεχούς έλέγχου και ή πρακτική τής συνεχούς κατάρτισης στό σχολείο, εγκαταλείπεται άντιστοίχως ή έρευνα στό πανεπιστήμιο, ή «έπιχείρηση» εισβάλλει σέ όλα τά επίπεδα τής εκπαίδευσης.

Στό καθεστώς των νοσοκομείων: εμφανίζεται ή νέα ιατρική «χωρίς γιάτρο και χωρίς άρρωστο», πού ξεφορτώνεται τους ένδεχόμενους άσθενείς και τά άτομα ύψηλου κινδύνου, πράγμα πού καθόλου δέν συνηγορεί γιά μιά πρόοδο προς τήν ατομικότητα, όπως λέγεται. Αντίθετα, στό άτομικό ή άριθμητικό σώμα ύποκαθίσταται τό ψηφίο μιάς έλέγξιμης «διαιετηής» ύλης.

Στό καθεστώς τής επιχείρησης: κυριαρχούν νέες χρηματιστικές συναλλαγές, ή νέα αντιμετώπιση των προϊόντων και των ανθρώπων, πού δέν περνούν πλέον μέσα από τήν άπαρχαιωμένη μορφή-έργοστάσιο.

Είναι παραδείγματα έλάχιστα αλλά επιτρέπουν νά γίνει κατανοητό καλύτερα τί έννοούμε όταν λέμε κρίση των θεσμών, δηλαδή τήν προοδευτική εγκατάσταση ενός νέου καθεστώτος κυριαρχίας. Ένα από τά πιό σημαντικά ζητήματα σ' αυτή τήν προοπτική άφορά τήν άκαταλληλότητα των συνδικάτων. Τά συνδικάτα, συνδεδεμένα καθώς ήταν σέ όλη τους τήν ιστορία μέ τόν άγώνα ενάντιον των πειθαρχιών και καθώς δρούσαν μέσα σέ χώρους έγκλεισμού, θά μπορούσαν άραγε νά προσαρμοσθούν ή νά αφήσουν θέση γιά νέες μορφές αντίστασης ενάντια στις κοινωνίες έλέγχου; Είμαστε σέ θέση νά άνιχνεύσουμε τό πρωτοφανέριωμα αυτών των μορφών, ίκανών νά προσβάλλουν τίς χάρες του μάρκετινγκ;

Πολλοί νέοι, παραδόξως, διεκδικούν νά «επανεξετασθούν», έπιζητούν έπιμορφωτικά μαθήματα και συνεχή κατάρτιση. Έναπόκειται σ' αυτούς τους ίδιους νά ανακαλύψουν σέ τί τους υποβάλλουν, όπως οι παλαιότεροι ανακάλυψαν, όχι χωρίς κόπο, τους σκοπούς των πειθαρχιών. Οι φολίδες του έρπετου είναι πολύ πιό σύνθετες από τήν τρύπα του άρουραίου.

Δημοσιεύτηκε γιά πρώτη φορά στό περιοδικό *L' autre journal*, αριθμ. 1, Μάιος 1990. Περιέχεται στην συλλογή κειμένων και συνεντεύξεων του Gilles Deleuze, *Pourparlers*, 1972-1990, εκδ. Editions de Minuit, 1990. Μετάφραση: Άγγελος Έλεφάντης

ΜΑΡΞΙΣΜΟΣ: ΜΙΑ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΗΣΗΣ

του Βασίλη Ζουναλή

Στό προηγούμενο τεύχος του *Δεκαπενθήμερου Πολίτη* ο Γιώργος Φαράκλας μάς ξενάγησε στο συμπόσιο «Μαρξισμός: μιά επανεκτίμηση» (3-4 Νοεμβρίου 1995) με ζηλευτή επιμέλεια και δξυδέρκεια.

Επανερχομαι, έντουτοις, γιά νά ρίξω μιά πετριά, τήν ίδια πετριά πολλές φορές, στό σοφό κεφάλι του κάθε φιλοσόφου που θά επιχειρούσε μιά φιλοσοφική (επανα)θεμελίωση του μαρξισμού.

Δέν ισχυρίζομαι ότι κάθε νέα παρόμοια απόπειρα είναι κενή ένδιαφέροντος. Ένδεχομένως, μιά φιλοσοφική επαναθεώρηση του μαρξισμού νά μάς χαρίσει πλούσια δώρα, άνεύρετες έπινοήσεις. Έπειγομαι, άπλως, νά πω πώς κάθε τέτοια απόπειρα είναι *άτελέσφορη*, όσον άφορᾶ τή θεμελίωση του μαρξισμού.

Ο μαρξισμός δέν άντιστοιχεί σ' ένα οικοδόμημα που χρήζει θεμελίωσης, άντιστοιχεί μάλλον σέ έννοικο φιλοσοφικών ή άλλου τύπου θεωρητικών κατασκευών. Δέν άντιστοιχεί σέ πλεούμενο, σέ όχημα: είναι μάλλον *επιβάτης* που επιλέγει τό πρόσφορο μέσο κάθε φορά (τό άν είναι ή όχι πρόσφορο δέν έξαρτάται, δυστυχώς, από τήν άρχική και μόνον έπιλογή: ό δρόμος είναι πάντοτε γεμάτος παγίδες).

Αυτή ή πετριά κατευθύνεται έναντίον όλων μας, όχι μόνον των φιλοσόφων και των φιλοσοφούντων, αλλά και έναντίον εκείνων που άναμένουν τήν έλευση μιάς τέτοιας θεμελίωσης, δαπάναις άλλων.

Αφορμής δοθείσης από τό έν λόγω συμπόσιο, από τό κείμενο του Γιώργου Φαράκλα και κάποιες σχετικές συζητήσεις, ή όποια επανεκτίμηση επιχειρήθηκε συμπυκνώνεται, κατά τή γνώμη μου, στό ακόλουθο:

Κληρονομιά τής «ίστορικά τελειωμένης» μαρξιστικής σκοπιᾶς είναι μιά μαρξιστική σκοπιᾶ χωρίς τελειωμό.

Γράφοντας: σκοπιᾶ τελειωμένη, σκοπιᾶ χωρίς τελειωμό, δέν παραδοξολογῶ. Άρχει νά υπενθυμίσω ότι αυτό που κυρίως δέν ξεπεράστηκε στόν μαρξισμό του Μάρξ, είναι ή έπιστημονικού χαρακτήρα αποκάλυψη του γιά τόν τρόπο λειτουργίας του καπιταλισμού. Αυτό τό έπίτευγμα του παρείχε και μάς παρέχει τή δυνατότητα κατάληψης μιάς καιρίας θέσης μέσα στή φιλοσοφία, μάς έξασφαλίζει μιά μαρξιστική σκοπιᾶ μέσα στό πεδίο τής φιλοσοφικής μάχης «υπέρο ή κατά τής τάδε ή δείνα υπάρχουσας φιλοσοφικής θέσης» (δείτε «Μαρξιστική φιλοσοφία ή υλισμός του άστάθμητου», συζήτηση του Λουί Άλτουσέρ με τή Φερνάντα Ναβάρο, *Δεκαπενθήμερος Πολίτης*, τεύχος 2/1995).

Αυτή άκριβώς ή θέση ή σκοπιᾶ είναι χωρίς τελειωμό, όχι μόνον στό πεδίο τής φιλοσοφικής μάχης αλλά και στα πεδία των λοιπών μαχών: Ο μαρξισμός ως ολοκληρωμένο σύστημα, ως οικοδόμημα φιλοσοφικού ή άλλου τύπου, ως κλειστή όλότητα μέσα στήν όποια έχουν όρισθεί τά πάντα εκ των προτέρων, ως δομή όπου ή όποιαδήποτε επί μέρους αποδόμηση μπορεί νά καταστει ό νεκροθάφτης του συστήματος συνιστά τήν «ίστορικά τελειωμένη» μαρξιστική σκοπιᾶ: ό μαρξιστής έννοικος δέν παραμένει έσαεί έγκλειστος στό πρώτο βολικό οικοδόμημα, αλλάζει οικοδόμημα, αλλάζει τόπο, όταν νέα οικοδομήματα του κρύβουν τή θέα. Γιατί, άλλιως, παύει νά είναι μαρξιστής, παύει νά διακονεί τήν *επαναστατική σκέψη και πράξη*.

Πώς νά τό διατυπώσει κανείς καλύτερα, ώστε νά αποφύγει τή διαλεκτική δογματισμού/άντιδογματισμού; Δέν είμαι έτοιμος αυτή τή στιγμή νά τό επιχειρήσω, άπλως τό καταθέτω. Η μαρξιστική θέση ή σκοπιᾶ δέν είναι ούτε δογματική μήτε άντιδογματική. Είναι μιά κριτική σκέψη που διακονεί τήν επαναστατική πολιτική με τά μέσα που κάθε φορά διαθέτει και θεωρεί πρόσφορα. Δέν διδάσκειται αυτή καθ' έαυτή, παρά μόνον ή ιστορία τής. Διακονεί, πάντως, τήν επαναστατική πολιτική, με τρόπο άντάξιο αυτής τής πολιτικής, όταν *παράγεται*, ως κριτική σκέψη, από εκείνους άκριβώς που άσκούν πολιτική με τή στενή έννοια του όρου. Γεγονός που δέν συμβαίνει στίς ήμέρες μας: μοιραία, γιά τό σοσιαλιστικό κίνημα, άπουσία πολλών δεκαετιών.

Άν, πάντως, ή δική μου επανεκτίμηση του μαρξισμού συμπυκνώνεται στα άνωτέρω και στίς δυνατότητες που παρέχουν, όφειλω τουλάχιστον νά παρουσιάσω όρισμένα εραníσματα από τήν άνακοίνωση του Γεράσιμου Βώκου «Ο υλισμός έντός και εκτός Άγίας Οικογένειας: ό Μάρξ και ή ιστορία τής φιλοσοφίας». Δέν θυμάμαι κανένα παρόμοιο, τόσο άπτό, παράδειγμα από τήν ιστορία τής σκέψης του Μάρξ, που νά δείχνει πώς ό ίδιος ό Μάρξ κατέλαβε μιά θέση μέσα στή φιλοσοφία γιά νά διατυπώσει τή δική του πολιτική θέση. Αυτή ή θέση μέσα στή φιλοσοφία του νεαρού Μάρξ (26 ετών) ήταν μιά θέση δανεική και προσωρινή, ή όποια είχε τό θλιβερό προνόμιο νά άναδειχθεί σέ δόγμα από τούς έπιγόνους του. Η παράθεση άποσπασμάτων από τήν άνακοίνωση του Γεράσιμου Βώκου και μόνον δέν μειώνει στό ελάχιστο τίς απόπειρες των άλλων όμιλητών νά φωτίσουν μιά ποικιλία θεμάτων από μαρξιστική σκοπιᾶ (όρισμένες μάλιστα από αυτές τίς απόπειρες ήταν έξοχες). Δέν συνιστά παρά μιά μερική έξόφληση ενός χρέους, όπως άνέφερα και προηγουμένως.

Ο Γεράσιμος Βώκος, λοιπόν, μᾶς θύμισε ὅτι στό βιβλίο *Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια*, τό πρῶτο βιβλίο πού συνέγραψαν οἱ Μάρξ-Ένγκελς, καί συγκεκριμένα στό τρίτο μέρος τοῦ ἔκτου κεφαλαίου («Κριτική μάχη ἐναντίον τοῦ γαλλικοῦ ὕλισμου»), ὁ Μάρξ, στόν ὁποῖο ἀνήκει ἡ σύνταξη τοῦ ἀνωτέρω κεφαλαίου, καταθέτει ἕνα ιστορικοθεωρητικό σχῆμα γιά τήν ἐξέλιξη τοῦ νεότερου ὕλισμου.

Κλείνοντας τή σύντομη ἀνάλυσή του ὁ Μάρξ διατυπώνει, ἐκεῖ, τό πολιτικό ἐξαγόμενο τῆς ὕλιστικῆς φιλοσοφίας: «Ὅταν μελετᾶ κανεῖς αὐτές τῖς ὕλιστικές θεωρίες [...] δέν χρειάζεται μεγάλη ἐμβρόθια γιά νά ἀνακαλύψει τούς θεσμούς πού τῖς συνδέουν ἀναγκαστικά μέ τόν κομμουνισμό καί τόν σοσιαλισμό. Ἐάν ὁ ἄνθρωπος ἀντλεῖ ὅλη τή γνώση, τήν αἴσθηση κλπ., ἀπό τόν αἰσθητό κόσμο καί ἀπό τήν ἐμπειρία στό ἐσωτερικό αὐτοῦ τοῦ κόσμου, αὐτό πού χρειάζεται εἶναι ἡ ὀργάνωση τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά δίδει σ' αὐτόν τόν κόσμο τήν ἀνθρώπινη ιδιότητά του».

Ὑπογραμμίζοντας, ὁ Γεράσιμος Βώκος, ὅτι «τό προηγούμενο ιστορικοθεωρητικό σχῆμα ἐξέλιξης τοῦ νεότερου ὕλισμου μόνον ἀπαρατήρητο δέν πέρασε στή μαρξιστική φιλολογία, μᾶς θύμισε, ἐπίσης, τί γράφει ὁ Λένιν στά *Φιλοσοφικά Τετράδια* γι' αὐτό τό κείμενο τοῦ Μάρξ: «Τό κείμενο αὐτό ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά πολυτιμότερα τοῦ βιβλίου. Δέν ὑπάρχει λεπτομερῆς κριτική ἀλλά θετική ἔκθεση. Πρόκειται γιά μιᾶ σύντομη σύνοψη τῆς ιστορίας τοῦ γαλλικοῦ ὕλισμου». Γιά νά συμπληρώσει πῶς «μέ τήν ἐνθουσιαστική κατάφαση τοῦ Λένιν δέν εἶναι δύσκολο νά καταλάβει κανεῖς ὅτι τό κείμενο τοῦ Μάρξ ἀπέτελεσε τήν ὑποχρεωτική ἀναφορά τῆς συντριπτικῆς πλειοψηφίας τῶν μαρξιστῶν ιστορικῶν τῆς φιλοσοφίας».

Ὑποχρεωτική, λοιπόν, ἀναφορά καί ὁ, τι αὐτό εἶχε ὡς ἐπακόλουθο ἐκεῖνη τήν ἐποχή. Τό ἀπλοϊκό σχῆμα «ὁ ὕλισμός, μέ πρῶτο διστακτικό βῆμα τήν αἰσθησιοκρατία, ὀδηγοῦσε ἀναγκαστικά στόν κομμουνισμό καί τό σοσιαλισμό» (ὑπογράμμιση δική μου) ἐγινε σημαία τῶν μαρξιστῶν.

Ὁ Γεράσιμος Βώκος, ἀφοῦ μᾶς θύμισε τά ἀνωτέρω, προέβη σέ μιᾶ ἐντυπωσιακή δήλωση: «Θά ἐπιχειρήσω νά δείξω ὅτι τό θεμελιώδες αὐτό σχῆμα δέν ἀνήκει στόν Μάρξ, ὅπως, ἐξἄλλου, τό δηλώνει ρητά ὁ ἴδιος καί στή συνέχεια, θά ἀποδώσω τό σχῆμα στόν ἐμπνευστή του». Ὅπερ καί ἐπραξε, μέ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο, γιά νά καταλήξει στό ἀκόλουθο: «Ὁ Μάρξ, σχεδόν σημείο πρὸς σημείο, ἀναπαράγει τήν ἀνάλυση τοῦ Κουζέν. Αὐτό πού ὁ Λένιν θεωροῦσε θετική ἔκθεση τοῦ ὕλισμοῦ, αὐτό τό ὁποῖο οἱ περισσότεροι, στή συνέχεια, θεωρήσαμε τήν αὐθεντική σκέψη τοῦ Μάρξ ὡς πρὸς τό πρόβλημα τοῦ ὕλισμοῦ στή φιλοσοφία, ἀποτελεῖ, στήν πραγματικότητα, τήν ἔκθεση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ πνευματοκράτη Κουζέν. Μέ μιᾶ σημαντική, ὡστόσο, διαφορά. Ἐκεῖ πού ὁ Κουζέν ἀποδοκιμάζει τόν ὕλισμό, ὁ Μάρξ τόν ἐπιδοκιμάζει. Πρόκειται γιά μιᾶ περιεργή φιλοσοφική ἀλγεδρα, στήν ὁποία τό ἀρνητικό πρόσημο μέ τό ὁποῖο ὁ Κουζέν σημαδεύει τούς ὕλιστές φιλοσόφους, μετατρέπεται ἀπό τόν Μάρξ τῆς Ἁγίας Οἰκογένειας σέ θετικό. Αὐτό ὁμως πού μένει σταθερό, τόσο στόν Μάρξ ὅσο καί στόν Κουζέν, εἶναι τό ἴδιο τό σχῆμα πού μοιράζει τήν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας σέ στρατόπεδα ὅπου ὁ καθένας, ἀνάλογα μέ τῖς ἰδεολογικές του προτιμήσεις, ἀλλά ἐρήμην τῶν φιλοσόφων, μπορεῖ νά διαλέξει τούς φίλους καί τούς συμμάχους του» (ὑπογράμμιση δική μου).

Ὅσον ἀφορᾷ τόν Κουζέν, σᾶς τόν παρουσιάζω μέ τά λόγια τοῦ Γ. Βώκου: «Ὁ Κουζέν εἶναι μιᾶ προσωπικότητα πού, ἔως πολύ πρόσφατα, εἶχε περιέλθει σέ ἱστορική λήθη, δηλαδή σέ ἐσκεμμένη ἀποσιώπηση. Σιγά σιγά τόν ἀνακαλύπτουμε. Ὅχι γιατί πρόκειται γιά κανέναν μεγάλο στοχαστή. Ἀντίθετα, ὡς φιλόσοφος ἦταν μετριότατος· ἡ ἀξία του βρῖσκεται ἄλλοῦ. Στό ὅτι ἐμπνεύστηκε, ἐπεξεργάστηκε καί ἐφάρμοσε μέ σιδερένια πειθαρχία καί ἐξαιρετική ἀποτελεσματικότητα τό πρόγραμμα τῆς φιλοσοφίας στό σύνολο τῆς γαλλικῆς ἐκπαίδευσης τόν 19ο αἰῶνα [...]. Καθηγητής πανεπιστημίου, διευθυντής τῆς Ecole Normale, πρόεδρος τοῦ θεμοῦ τῆς Agrégation, βουλευτής, γεροϋσιαστής, μέλος τῆς Βουλῆς τῶν Πατρικίων, ὑπουργός Παιδείας καί ἀκαδημαϊκός [...]. Πρωτεργάτης τοῦ πνευματοκρατικοῦ ἐκλεκτισμοῦ [...].»

Ο ΜΑΡΞ

ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Ο υλισμός εντός και εκτός τῆς «Ἀγίας Οἰκογένειας»

τοῦ Γεράσιμου Βώκου

Ἡ Ἀγία Οἰκογένεια εἶναι γνωστή σέ ὅλους· πρόκειται γιά τό πρῶτο συνεργατικό διβλίο στό ὁποῖο ὁ Μάρξ καί ὁ Ἐνγκελς συναιροῦν τίς δυνάμεις τους, στρεφόμενοι μέ ἐξαιρετική χιαιότητα ἐναντίον τῶν Νέων Χεγκελιανῶν τοῦ Βερολίνου οἱ ὁποῖοι, μέ πρωτεργάτες τούς ἀδελφούς Μπάουερ (Μπρούνο καί Ἐνγκελ) δοκιμάζουν νά ἐνισχύσουν τίς πνευματοκρατικές ὄψεις τῆς χεγκελιανῆς φιλοσοφίας εἰς βάρος τῶν ἐπαναστατικῶν αἰχμῶν τῆς χεγκελιανῆς διαλεκτικῆς. Ἡ σημασία τοῦ ἔργου ἔγκειται, ἀνάμεσα σέ ἄλλα, στό γεγονός ὅτι τόσο ὁ Μάρξ καί ὁ Ἐνγκελς δρᾶνται τῆς εὐκαιρίας γιά νά ἀποσαφηνίσουν καί νά ζυγίσουν τίς δικές τους φιλοσοφικές θέσεις μέ τό βαρῦ ζυγί τοῦ χεγκελιανισμοῦ. Στόν πρόλόγο τους οἱ δύο φίλοι προσδιορίζουν μέ ἀκρίβεια τόν ἀντίπαλο: «Ὁ πῶ ἐπικίνδυνος ἐχθρός τοῦ ἀνθρωπιστικοῦ ρεαλισμοῦ στή Γερμανία εἶναι ἡ πνευματοκρατία ἢ θεωρησιακός ἰδεαλισμός ὁ ὁποῖος στή θέση τοῦ πραγματικοῦ ἑξατομικευμένου ἀνθρώπου τοποθετεῖ τήν "Ἄυτοσυνειδησία" ἢ "Πνεῦμα"» (Ἀγία Οἰκογένεια, σ. 13).

Μέ δεδομένες τίς προηγούμενες σύντομες συστάσεις τοῦ διβλίου, θά θαδίσω κατευθεῖαν στό τρίτο μέρος τοῦ ἔκτου κεφαλαίου, εἰδικά στό σημεῖο πού ἐπιγράφεται: «Κριτική μάχη ἐναντίον τοῦ γαλλικοῦ υλισμοῦ». Ὁ Μάρξ, στόν ὁποῖο ἀνήκει ἡ σύνταξη τοῦ ἐν λόγω κειμένου, καθώς στρέφεται εἰρωνικά ἐναντίον τοῦ Μπρούνο Μπάουερ καί τῆς ἀντίληψής του γιά τόν γαλλικό υλισμό, εἶναι ὑποχρεωμένος νά καταθέσει τή δική του ἀντίληψη γιά τόν υλισμό καί τήν πρόσφατη ἱστορία του, πράγμα τό ὁποῖο κάνει μέ τή σαφήνεια καί τήν εὐθύτητα πού χαρακτηρίζουν συνήθως τό ὕφος του.

Ἡ συνοπτική ἱστορία τοῦ νεότερου υλισμοῦ πρέπει νά γραφῆ, σύμφωνα μέ τόν Μάρξ, μέ ἀφετηρία τήν ἀκόλουθη ἰδρυτική πρόταση: ὁ γαλλικός υλισμός διεξάγει διμέτωπο ἀγῶνα· ἀφ' ἑνός ἐναντίον τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς θρησκείας καί τῆς θεολογίας καί, ἀφ' ἑτέρου, ἐναντίον τῆς μεταφυσικῆς ἐν γένει καί, εἰδικότερα, ἐναντίον τῆς μεταφυσικῆς τοῦ 17ου αἰῶνα, τήν ὁποία ἐπεξεργάζονται ἐπώνυμος ὁ Καρτέσιος, ὁ Μαλεμπράνς, ὁ Σπινόζα καί ὁ Λάιμπνιτς. Ἀπό τή σκοπιά αὐτή, ἡ ἱστορία τοῦ υλισμοῦ εἶναι ἡ ἀφήγηση τῶν συγκρούσεων τῆς φιλοσοφίας μέ τή μεταφυσική· καί ἐάν ὁ Μάρξ ἐξειδικεύει τόν υλισμό στή γαλλική ἐκδοχή του, τό πράττει γιά λόγους μεθόδου: πράγματι, μόνον μέ συγκεκριμένα καί ἐμπειρικά παραδείγματα μπορεῖ νά μιλήσει ἀποτελεσματικά γιά τόν υλισμό, σέ ἀντίθεση μέ τόν Μπάουερ, ὁ ὁποῖος καταφεύγει σέ γενικολογίες.

Στήν προηγούμενη προοπτική, ὁ Μάρξ διακρίνει δύο τάσεις τοῦ γαλλικοῦ υλισμοῦ: ἡ πρώτη ἔλκει τήν καταγωγή της ἀπό

τόν Καρτέσιο· ἡ δεύτερη ἀπό τόν Λόκ. Ἐξασφαλίζοντας τόν διεθνιστικό χαρακτήρα τοῦ υλισμοῦ, ὁ Μάρξ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ τάση τοῦ Λόκ ὀδηγεῖ στόν σοσιαλισμό ἐνῶ ἡ καρτεσιανή τάση ὀδηγεῖ στόν μηχανιστικό υλισμό, ὁ ὁποῖος ἀπορροφᾶται ἀπό τίς ἐπιστήμες τῆς φύσης. Οἱ δύο τάσεις διαπλέκονται στήν ἱστορική τους πορεία, ἀλλά τή διαπλοκή αὐτή, στίς λεπτομέρειές της, ὁ Μάρξ τήν κληροδοτεῖ στούς ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας. Ὁ ἴδιος περιορίζεται σέ παρατηρήσεις καταστατικοῦ τύπου, ξεκινώντας ἀπό τή γαλλική τάση.

Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ Καρτέσιος διακρίνει τελείως τή φυσική του ἀπό τή μεταφυσική του, γιατί «στό ἐσωτερικό τῆς φυσικῆς μοναδικῆς ὑπόσταση εἶναι ἡ ὕλη, μοναδικό θεμέλιο τοῦ ὄντος καί τῆς γνώσης» (Ἀγία Οἰκογένεια, σ. 152)· οὕτως ὥστε, τελικά, ἡ καρτεσιανή φιλοσοφία ἐμφανίζεται ὡς διχασμένη πραγματικότητα. Ὁ Μάρξ ἀποδίδει τόν περιεργο αὐτό διχασμό στό γεγονός ὅτι τόν 17ο αἰῶνα τό περιεχόμενο τῆς μεταφυσικῆς ἦταν ἀκόμη, ἐν μέρει, θετικό· μέ τόν ὄρο αὐτόν, ὁ Μάρξ δηλώνει τίς ἀνακαλύψεις πού γίνονται στά μαθηματικά, στή φυσική καί στίς ἄλλες ἀκριβεῖς ἐπιστήμες. Λίγο ἀργότερα, ὁμως, οἱ θετικές ἐπιστήμες ἀποσπῶνται ἀπό τή μεταφυσική καί ὁ πλοῦτος τῆς τελευταίας συρρικνώνεται στά προβλήματα τῆς σκέψης καί στά ἐπουράνια πράγματα, ἀκριβῶς τή στιγμή πού τά πραγματικά ὄντα καί τά ἐπίγεια πράγματα ἀπορροφοῦν τήν προσοχή τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ἀνθρώπος πού ὑπονόμεισε ἀποφασιστικά ὄχι μόνον τή μεταφυσική τοῦ 17ου αἰῶνα ἀλλά καί κάθε μεταφυσική ἦταν ὁ Πιέρ Μπαίυλ. Μέ ὄπλο τόν σκεπτικισμό, τόν ὁποῖο ἐξάλλου ἐπεξεργάστηκε μέ ἀφετηρία τίς διατυπώσεις τῆς ἴδιας τῆς μεταφυσικῆς, ὁ Μπαίυλ διέλυσε τήν τελευταία καί προετοίμασε τό ἔδαφος γιά τήν εἰσαγωγή τοῦ υλισμοῦ στή Γαλλία.

Ἀλλά ὁ Μπαίυλ ἐξαντλεῖ τίς δυνάμεις του στήν ἀρνητική ἀντιμετώπιση τῆς μεταφυσικῆς· χρειαζόταν, ἐπίσης, ἕνα θετικό ἀντιμεταφυσικό σύστημα. Τό σύστημα αὐτό ἦταν ἔργο τοῦ Λόκ, καί μέ τόν τελευταῖο ὁ Μάρξ περνά στήν ἐξέταση τῆς δευτέρας τάσης τοῦ υλισμοῦ, ἡ ὁποία τόν ἐνδιαφέρει περισσότερο δεδομένου ὅτι ὀδηγεῖ στόν σοσιαλισμό. Ἐάν ὁ Λόκ εἶναι ὁ φιλόσοφος πού ἐπεξεργάζεται τό θετικό ἀντιμεταφυσικό σύστημα, αὐτό δέν πρέπει νά θεωρηθεῖ τυχαῖο καθώς, γιά τόν Μάρξ, «ὁ υλισμός εἶναι ἀυθεντικό τέκνο τῆς Μεγάλης Βρετανίας» (Ἀγία Οἰκογένεια, σ. 154).

Ὁ πραγματικός πρόγονος τοῦ ἀγγλικῶν υλισμοῦ καί ὅλης τῆς σύγχρονης πειραματικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὁ Βάκων. Ἡ ἀληθινή ἐπιστήμη, σύμφωνα μέ τόν τελευταῖο — ὅπως τουλάχιστον τόν διαβάζει ὁ Μάρξ —, βασιζέται στή φυσική ἐμπειρία καί παρουσιάζεται ἐπιτέλους μέ τό πραγματικό της πρόσωπο: ὡς ἐπι-

στήμη πειραματική. Ο ύλισμός όμως του Βάκωνα είναι ακόμη άπλοϊκός και η αίσθησιοκρατία του είναι ποιητική. Έξάλλου, τό άφοριστικό ύφος του φιλοσόφου χαρακτηρίζεται από πλήθος θεολογικών άσυνεπειών. Στη συνέχεια έρχεται ο Χόμπς, ο όποιος συστηματοποιεί τόν ύλισμό του Βάκωνα. "Ο,τι, όμως, κερδίζεται σέ έπιστημοσύνη και ακρίβεια, χάνεται σέ ποίηση και γοητεία· ο ύλισμός του Χόμπς είναι γεωμέτρης και μισάνθρωπος. Προετοιμάζεται έτσι τό τελικό και άποφασιστικό βήμα του άγγλικού ύλισμού πού είναι ο Λόκ. Αυτός άποδεικνύει ότι οί γνώσεις και οί ιδέες έχουν τήν προέλευσή τους στόν αισθητό κόσμο και θεμελιώνει έτσι, μέ τρόπο φιλοσοφικά στέρεο, ό,τι υπήρχε μόνον ως άρχή στόν Βάκωνα και στόν Χόμπς.

Μέ τήν εμφάνιση τού Λόκ ο ύλισμός όχι μόνον άποκτά φιλοσοφική βάση στήν αισθησιοκρατία, αλλά συνδέεται άμέσως μέ τή γαλλική του έκδοχή. Πράγματι, ο Κοντιγκάκ, άμεσος όπαδός και Γάλλος διερμηνέας του Λόκ, στρέφοντας εϋθέως τήν αισθησιοκρατία του Λόκ έναντίον τής μεταφυσικής του 17ου αιώνα, απέδειξε ότι οί Γάλλοι είχαν δίκιο νά άποκρούσουν τή μεταφυσική ως ψευδαισθητικό παράγωγο τής φαντασίας και τών θεολογικών προκαταλήψεων.

Μέ άφετηρία τήν προηγούμενη σύντομη άνάλυση, ο Μάρξ διατυπώνει τό πολιτικό έξαγόμενο τής ύλιστικής φιλοσοφίας: «Όταν μελετά κανείς αυτές τις ύλιστικές θεωρίες [...] δέν χρειάζεται μεγάλη έμβριθεία για νά άνακαλύψει τούς δεσμούς πού τή συνδέουν άναγκαστικά μέ τόν κομμουνισμό και τόν σοσιαλισμό. Έάν ο άνθρωπος άντλεί όλη τή γνώση, τήν αίσθηση κλπ., από τόν αισθητό κόσμο και από τήν έμπειρία στό έσωτερικό αυτού του κόσμου, αυτό πού χρειάζεται είναι ή όργάνωση του αισθητού κόσμου μέ τέτοιον τρόπο, ώστε ο άνθρωπος νά διώκει σ' αυτόν τόν κόσμο τήν άνθρώπινη ιδιότητά του» (Άγία Οίκογένεια, σ. 157).

Τό προηγούμενο ιστορικοθεωρητικό σχήμα εξέλιξης του νεό-

τερου ύλισμού μόνον άπαρατήρητο δέν πέρασε στή μαρξιστική φιλολογία. Ο Λένιν γράφει στά *Φιλοσοφικά Τετράδια* για τό κείμενο πού διαβάσαμε: «Τό κείμενο αυτό άποτελεί ένα από τά πολυτιμότερα του βιβλίου. Δέν υπάρχει λεπτομερής κριτική αλλά θετική έκθεση. Πρόκειται για μία σύντομη σύνοψη τής ιστορίας του γαλλικού ύλισμού». Μέ τήν ένθουσιαστική κατάφαση του Λένιν, δέν είναι δύσκολο νά καταλάβει κανείς ότι τό κείμενο του Μάρξ άποτέλεσε τήν ύποχρεωτική άναφορά τής συντριπτικής πλειοψηφίας των μαρξιστών ιστορικών τής φιλοσοφίας. Στην καλύτερη περίπτωση έπιτρεπόταν ο έμπλουτισμός του θεωρητικού σχήματος του Μάρξ και οί επί μέρους μικροδιορθώσεις, υπό τόν άπαραδάτο όρο ότι τό βασικό σχήμα θά λειτουργούσε άνέπαφο: ή καρτεσιανή φυσική προσπαθούσε, μονότονα, νά άπαλλαγεί από τήν καρτεσιανή μεταφυσική· οί κλασικοί όρθολογιστές φιλόσοφοι του 17ου αιώνα —Καρτέσιος, Μαλεμπράνς, Σπινόζα, Λάμπνιτς— ήταν άναπόδραστα έγκλωβισμένοι στή μεταφυσική προοπτική ή φιλοσοφία στρεφόταν έναντίον τής μεταφυσικής, ή όποία έξαντλούνταν στό θεολογικό έπέκεινα και, τέλος, ο ύλισμός, μέ πρώτο διστακτικό βήμα τήν αισθησιοκρατία, όδηγούσε άναγκαστικά στόν κομμουνισμό και τόν σοσιαλισμό.

Θά επιχειρήσω νά δείξω ότι τό θεμελιώδες αυτό σχήμα δέν άνήκει στόν Μάρξ, όπως, έξάλλου, τό δηλώνει ρητά ο ίδιος και, στή συνέχεια, θά άποδώσω τό σχήμα στόν έμπνευστή του. Από κει και πέρα, ο καθένας είναι ελεύθερος, ευτυχώς, νά δγάλει τά συμπεράσματά του.

Είναι άξιοσημείωτο τό γεγονός ότι κανείς —όσο γνωρίζω— από τούς άναγνώστες του μαρξιστικού κειμένου δέν άναφέρθηκε στήν παρατήρηση μέ τήν όποία ο Μάρξ έπισφραγίζει αυτό πού ο Λένιν όνόμασε «θετική έκθεση και σύντομη σύνοψη τής ιστορίας του γαλλικού ύλισμού». Παρατηρεί, πράγματι, ο Μάρξ: «Ο συσχετισμός του γαλλικού ύλισμού μέ τόν Καρ-

τέσιο και τον Λόκ, καθώς και η αντίθεση της φιλοσοφίας του 18ου αιώνα με τη μεταφυσική του 17ου αιώνα εκτίθενται λεπτομερώς στις περισσότερες από τις σύγχρονες γαλλικές ιστορίες της φιλοσοφίας. Έδώ, για να απαντήσουμε στην Κριτική κριτική, δεν είχαμε παρά να επαναλάβουμε γνωστά πράγματα. Αντίθετα», συνεχίζει ο Μάρξ, «οι δεσμοί ανάμεσα στον υλισμό του 18ου αιώνα και τον αγγλικό και γαλλικό κομμουνισμό του 19ου αιώνα δεν αποτέλεσαν ακόμη αντικείμενο λεπτομερούς έκθεσης».

Πόσες είναι οι γαλλικές ιστορίες της φιλοσοφίας που μπορούσαν να είναι γνωστές, γύρω στο 1845, στον γαλλομαθή Μάρξ; Δεν είναι πολλές για συντομία χρόνου — και όχι μόνον — θά αναφερθώ κατευθείαν στον εμπνευστή τους που είναι και ο ίδιος συγγραφέας χειρογράφων ιστορίας της φιλοσοφίας: στον Β. Κουζέν. Ο Κουζέν είναι μία προσωπικότητα που, έως πολύ πρόσφατα, είχε περιέλθει σε ιστορική λήθη, δηλαδή σε ξεσηκωμένη αποσιώπηση. Σιγά σιγά τον ανακαλύπτουμε. «Οχι γιατί πρόκειται για κανένα μεγάλο στοχαστή. Αντίθετα, ως φιλόσοφος, ήταν μετριότατος· η αξία του θρίσκειται άλλο. Στο ότι εμπνεύστηκε, έπεξεργάστηκε και εφάρμοσε με αδερνία πειθαρχία και εξαιρετική αποτελεσματικότητα το πρόγραμμα της διδασκαλίας της φιλοσοφίας στο σύνολο της γαλλικής εκπαίδευσης τον 19ο αιώνα.

Αξίζει τον κόπο να λησμονήσουμε για λίγο τον Μάρξ και να γνωρίσουμε τον λησμονημένο Κουζέν. Το 1815, σε ηλικία μόλις 23 ετών, διδάσκει φιλοσοφία στη Σορβόνη. Έξαναγκάζεται σε παραίτηση το 1822, καθώς η Παλινόρθωση υιοθετεί αντιδραστική πολιτική· αλλά επιστρέφει στο πανεπιστήμιο το 1828, όταν οι φιλελεύθεροι θριαμβεύουν στη Γαλλία. Η πραγματική του ώρα σήμανε δύο χρόνια αργότερα, με την επανάσταση του '30, γνωστή ως Έπανάσταση του Ίουλιου. Τότε ήταν που ανέλαβε να οργανώσει τη διδασκαλία της φιλοσοφίας τόσο στη μέση όσο και στην ανώτατη παιδεία, με δηλωμένο στόχο την εξασφάλιση των ιδεολογικών θεμελίων του φιλελεύθερου άστικου κράτους. Καθηγητής πανεπιστημίου, διευθυντής της Ecole Normale, πρόεδρος του θεσμού της Agrégation για είκοσι ολόκληρα χρόνια, βουλευτής, γεροισιαστής, μέλος της Βουλής των Πατρικών, ύπουργός Παιδείας και ακαδημαϊκός, ο Κουζέν, όπως τό άκούτε, έχει εξασφαλίσει όλα τά όχυρά από τά όποία μπορεί νά δώσει με επιτυχία τίς μάχες του. Και ξέρει τί κάνει, γιατί ό αντίπαλος είναι πανίσχυρος: πρόκειται για την ίδια την Καθολική Έκκλησία, ή όποία διεκδικεί τόν άποκλειστικό έλεγχο της δημόσιας εκπαίδευσης. Επιγραμματικά, αυτό που πέτυχε ό Κουζέν ήταν νά διατύπώσει, νά κατοχυρώσει, και νά επικυρώσει θεσμικά, μέσω τών προγραμμάτων διδασκαλίας, τή συμμαχία του κράτους και της φιλοσοφίας έναντιόν του κλήρου και της Έκκλησίας.

Άλλά για νά πετύχει και νά αποδώσει αυτή ή συμμαχία, χροιάστηκαν όρισμένες έπεμβάσεις στη φιλοσοφία. Όπως τό λέγει με άφοπλιστική ειλικρίνεια ένας μαθητής του Κουζέν, καθηγητής πανεπιστημίου ό ίδιος, ό διάσημος Ζανέτ: «Η ίδια ανάγκη που μās έκανε νά δημιουργήσουμε τό μάθημα ήθικής στά δημοτικά σχολεία στις μέρες μας (1880), δημιούργησε, τό 1830, τό μάθημα της φιλοσοφίας στά γυμνάσια». Τό πρόγραμμα του Κουζέν, όπως τό επισημαίνει πολύ αργότερα ένας νεαρός καθηγητής της φιλοσοφίας στό γυμνάσιο, ήταν άπολύτως σαφές: «Ο καθηγητής είχε τήν υποχρέωση νά αποδείξει τόν πνευματικό χαρακτήρα και τήν άθανασία της ψυχής με επίσημα αναγνωρισμένες αποδείξεις: έπρεπε νά αποδείξει τό αύτεξούσιο κατ' έντολήν, νά αναζητήσει και νά βρει τή θείκη υπόσταση κατά παραγγελίαν, τέλος νά παραδοθεί ό ίδιος και νά

παραδώσει τούς μαθητές του στον έκλεκτισμό και σε θεωρίες αναγνωρισμένες και έγγυημένες από τήν κυβέρνηση».

Ο έκλεκτισμός, ίδου ή επινόηση του Κουζέν και τό φιλοσοφικό θεμέλιο μās πολύ ένδιαφέρουσας θεωρίας για τήν ιστορία της φιλοσοφίας. Σύμφωνα με τόν έκλεκτισμό, ή ιστορία της φιλοσοφίας δεν είναι χάος και λαβύρινθος — όπως θά τό πίστευε ό μή έξασκημένος άναγνώστης: πράγματι, ή πολλαπλότητα τών φιλοσοφικών συστημάτων ανάγεται σε έναν μικρό αριθμό φιλοσοφικών τύπων στους όποιους έμπεριέχονται όλες οι ύπαρκτες φιλοσοφίες. Οι θεμελιώδεις αυτοί τύποι είναι μόλις τέσσερις: ή αισθησιαρχία, ό ιδεαλισμός, ό σκεπτικισμός και ό μυστικισμός. Στην αισθησιαρχία άνήκουν όλα τά ιστορικά φιλοσοφικά συστήματα που υποστηρίζουν ότι ή γνώση προκύπτει από τίς αισθήσεις: στον ιδεαλισμό άνήκουν όλα εκείνα τά συστήματα που ισχυρίζονται ότι οι γνώσεις μας προκύπτουν από τίς ιδέες: στον τρίτο τύπο άνήκουν όλες εκείνες οι τάσεις που άποκλείουν τήν ίδια τή δυνατότητα της γνώσης ενώ, τέλος, στον μυστικισμό περιέχονται οι φιλοσοφίες που άποκρούουν τή γνώση ύμνώντας τό συναίσθημα, τήν έμπνευση και τό ένστικτο.

Οι τέσσερις προηγούμενοι φιλοσοφικοί τύποι είναι, για τόν Κουζέν, ιδεατοί και, ως προϊόντα της άνάλυσης του ιστορικού της φιλοσοφίας, χαρακτηρισίζονται από τρία γνωρίσματα: 1. Ο καθένας προσηλώνεται άποκλειστικά σε μία και μοναδική άρχη, στην όποια αναγνωρίζει άρετές καθολικής εξήγησης. Άν, όμως, με τόν τρόπο αυτό ό φιλοσοφικός τύπος εξασφαλίξει τή λογική του συνοχή και τήν καθαρότητά του, τό τίμημα που πληρώνει είναι βαρύ γιατί καταλήγει στην ύπερβολή της μοναδικής εξήγησης. 2. Οι ιδεατοί αυτοί τύποι δεν άπαντούν, υπό τήν καθαρή τους μορφή, στην εμπειρική πραγματικότητα της ιστορίας της φιλοσοφίας. Στην ιστορική πραγματικότητα τόν μόνον μείγματα τών τεσσάρων τύπων μπορούμε νά διαπιστώσουμε και οι ιστορικές φιλοσοφίες κρίνονται από τό βαθμό που πλησιάζουν τόν ιδεατό τύπο στον όποιο έντάσσονται. Τέλος, 3. οι τέσσερις φιλοσοφικοί τύποι πραγματοποιούνται σε κάθε μεγάλη περίοδο στην ιστορία της φιλοσοφίας και, μάλιστα, με προκαθορισμένη σειρά διαδοχής: στην άρχη κάθε περιόδου εμφανίζονται συστήματα που είναι αισθησιοκρατικά και ιδεαλιστικά ενώ άκολουθούν συστήματα σχετικά και μυστικά.

Είναι προφανές ότι ή θεωρητική μηχανή του Κουζέν όχι μόνον επιτρέπει τή διάταξη τών φιλοσοφικών συστημάτων μέσα στο χρόνο αλλά, επιπλέον, προσφέρει τά θεωρητικά εργαλεία που άποφασίζουν τήν αξιολόγηση τών ιστορικών φιλοσοφικών σχηματισμών. Αυτές οι λειτουργίες της μηχανής όφείλονται στον έκλεκτισμό, ό όποιος ως ύψηλή τέχνη, σύμφωνα με τόν Κουζέν, «ρευνά και διακρίνει τό άληθές στα διάφορα φιλοσοφικά συστήματα και, χωρίς νά άποκρύψει τίς νόμιμες προτιμήσεις του για όρισμένα από αυτά, αντί νά ικανοποιείται με τήν καταδίκη και τήν προγραφή τών άλλων λόγω τών άναπόφευκτων σφαλμάτων τους, φροντίζει μάλλον νά επανορθώσει και νά δικαιώσει τά σφάλματα αυτά καθώς επίσης και νά τούς βρει νόμιμη κατοικία στη φιλοσοφική πολιτεία».

Εάν, όπως δραστικά τό ισχυρίζεται ό Κουζέν, ή άμεροληψία δεν είναι άδιαφορία, ό έκλεκτισμός προβάλλει με θάρρος τίς φιλοσοφικές του προτιμήσεις: «Προτιμούμε τό πνεύμα από τίς αισθήσεις, όσο κι αν οι τελευταίες μās φαίνονται χρήσιμες και ή πίστη είναι, για μās, προτιμότερη από τήν άμφιβολία. Συνεπώς, δηλώνουμε άπερίφραστα τή συμπάθειά μας για όλα τά συστήματα που θέτουν τό σκεπτικισμό [...]». Η πραγματική μας θεωρία, ή πραγματική μας σημαία είναι ή τόσο στέρεη και

γενναϊόδωρη φιλοσοφία που αρχίζει από τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα, που διαδίδεται στο κόσμο δια του Εὐαγγελίου και την οποία διαμόρφωσε υπό την αὐστηρή της μορφή ὁ Καρτέσιος».

Ἄλλὰ ὁ Κουζέν δὲν ἔμεινε σὲ δηλώσεις προγραμματικῆς τύπου. Συγκέντρωσε σὲ τόμο τὰ μαθήματά του καὶ τὰ δημοσίευσε τὸ 1831, ὑπὸ τὸν τίτλο *Γενικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ὡς τὸν 19ο αἰώνα*. Τὸ βιβλίο αὐτό, στὸ ὁποῖο ἐφαρμόζεται κατὰ γράμμα ἡ θεωρία τῶν τεσσάρων φιλοσοφικῶν τύπων, ἀποτέλεσε τὸ ὑποχρεωτικὸ ἔργο ἀναφορᾶς γιὰ κάθε σπουδαστὴ τῆς φιλοσοφίας πού διεκδικοῦσε θέση σὲ ὁποιαδήποτε βαθμίδα τῆς ἐκπαίδευσης ἢ, ἀκόμη, τὸν ἀσφαλὴ γνάμονα γιὰ τὴν πιστοποίηση τῶν ὑγιῶν φιλοσοφικῶν φρονημάτων. Ὁ Ζ. Σιμόν, ἑτεροδόξος μαθητὴς τοῦ Κουζέν, ἔχοντας πληρώσει ἀκριβᾶ τὴν ἑτεροδοξία στάση του, διαπιστώνει: «Πῶς οἱ καθηγητὲς θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι ἐλεύθεροι μὲ κάποιον πού ἦταν δεσπότης τους στὴν Ecole Normale, κριτὴς τους στὴν Agrégation, ἢ ἐλπίδα εἰσόδου των στὴν Ἀκαδημία, πού διάβαζε ὅλα τους τὰ γραπτά καὶ πού εἶχε ἀπόλυτη ἐξουσία στὴν καριέρα τους;»

Φαίνεται ὅτι ἀπομακρυνθήκαμε πολὺ ἀπὸ τὸν Μάρξ. Τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει ὁ νεαρὸς ἐπαναστάτης, ἐξόριστος στὸ Παρίσι, μὲ τὸν πρωτεργάτη του πνευματοκρατικῆς ἐκλεκτικισμοῦ πού μόλις γνωρίσαμε; Ἐρωτήσουμε τὰ κείμενα. Θὰ στραφῶ στὴν *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας* τοῦ Κουζέν καὶ θὰ περιοριστῶ, γιὰ εὐνόητους λόγους, στὴ νεότερη φιλοσοφία. Γιὰ τὸν Κουζέν, ὅπως κάθε φιλοσοφικὴ περίοδος, ἔτσι καὶ ἡ νεότερη φιλοσοφία ἀρχίζει μὲ τὴν αἰσθητοκρατία, ἡ ὁποία ὅμως, δυστυχῶς, καταλήγει στὸν ὕλισμό καὶ τὸν ἀθεισμό, γιὰ τοὺς ὁποῖους εἶναι ὑπεύθυνοι οἱ ἄμεσοι διάδοχοι τοῦ θεμελιωτῆ Βάκωνα, δηλαδή ὁ Χόμπς καὶ ὁ Λόκ. Στὰ τρία αὐτὰ ὄνόματα θὰ σταθῶ καὶ θὰ συγκρίνω τὸ κείμενο τοῦ Κουζέν μὲ τὸ κείμενο τοῦ Μάρξ.

Κουζέν: γιὰ τὸν Βάκωνα, ἡ φιλοσοφία εἶναι κυρίως ἡ φυσικὴ φιλοσοφία, δηλαδή ἡ φυσική. Ἡ φιλοσοφία καθ' ἑαυτὴ, δηλαδή ἡ μεταφυσική, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Βάκωνα κατ'ἀλλοιοτὸν παρελθόντος, ξεπερασμένη ἐπιστήμη πού δὲν τὸν ἐνδιαφέρει καθόλου. Ἀνάγει ὅλη τὴ φιλοσοφία στὴν παρατήρηση στὴν ὁποία θεμελιώνει τὴν ἐπαγωγή· ὁ Βάκων εἶναι ὁ εἰσηγητὴς τῆς ὀρθολογικῆς μεθόδου, ἡ ὁποία συνίσταται σὲ ἐπαγωγή, ἀνάλυση, παρατήρηση, πείραμα.

Μάρξ: γιὰ τὸν Βάκωνα ἐπιστήμη εἶναι ἡ πειραματικὴ ἐπιστήμη, ὁ ὁποῖα συνίσταται στὴν ἐφαρμογὴ τῆς ὀρθολογικῆς μεθόδου στὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων. Ἐπαγωγή, ἀνάλυση, σύγκριση, παρατήρηση, πείραμα, ἰδοὺ οἱ βασικοὶ ὅροι τῆς ὀρθολογικῆς μεθόδου.

Κουζέν: ἄμεσος διάδοχος τοῦ Βάκωνα εἶναι ὁ Χόμπς. Γι' αὐτόν, μοναδικὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφίας εἶναι τὸ σῶμα πού καθὼς σχηματίζεται ἀποκτᾶ τὶς ιδιότητές του. Ὁ Χόμπς ἀποκλείει ἀπὸ τὴ φιλοσοφία καὶ παραπέμπει στὴ θεολογία τὴν ἔρευνα γιὰ τὴ φύση καὶ τὰ κατηγορήματα τοῦ Θεοῦ· καθὼς δὲν μπορούμε νὰ τὸν γνωρίσουμε, ξεπερνᾶ τὶς δυνάμεις μας καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ αὐτόν.

Μάρξ: μὲ ἀφετηρία τὸν Βάκωνα, ὁ Χόμπς δείχνει ὅτι ἡ ἀσώματη ὑπόσταση εἶναι ἔκφραση τὸ ἴδιο ἀντιφατικὴ μὲ τὴν ἔκφραση ἀσώματο σῶμα. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ μόνον ἡ ὕλική πραγματικότητα μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενο γνώσης, δὲν γνωρίζουμε τίποτα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ.

Μάρξ: ἤδη ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, ἡ μεταφυσικὴ τοῦ 17ου αἰώνα τὴν ὁποία ἐκπροσωπεῖ στὴ Γαλλία κυρίως ὁ Καρτέσιος εἶχε ὡς ἀνταγωνιστὴ τὸν ὕλισμό. Ὁ Καρτέσιος τὸν συναντᾶ στὸ πρόσωπο τοῦ Γκασσέντ [Gassendi], ὁ ὁποῖος ἀνακαινίζει

τὸν ὕλισμό τοῦ Ἐπίκουρου.

Κουζέν: ὅλη ἡ προσπάθεια τοῦ Γκασσέντ ἐξαντλεῖται στὴν ἀνανέωση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπίκουρου. Ὅλα στὸν Ἐπίκουρο, ἀρχές, μέθοδοι, ἀποτελέσματα, εἶναι αἰσθησιοκρατικά, ὕλισμός, ἀθεισμός· μὲ αὐτὰ τὰ ὄπλα ὁ Γκασσέντ πολεμᾷ τὸν ἐκκολαπτόμενο καρτεσιανὸ ἰδεαλισμό.

Κουζέν: ὁ Λόκ ἐπισφραγίζει καὶ ὀλοκληρώνει τὴν αἰσθησιοκρατικὴ σχολή τοῦ 17ου αἰώνα καὶ εἶναι ἀναγνωρισμένος ἀρχηγὸς τῆς αἰσθησιοκρατικῆς σχολῆς τοῦ 18ου.

Μάρξ: ὁ Λόκ εἶναι αὐτὸς πού, μὲ τὸ *Δοκίμιο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη νόηση*, θεμελίωσε τὴν ἀρχὴ τόσο τοῦ Βάκωνα ὅσο καὶ τοῦ Χόμπς. Τὸ ἔργο τοῦ Λόκ ἤρθε τὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ τοὺς Γάλλους.

Κουζέν: Ὁ Κοντιγιὰκ (Condillac), στὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς του, ἀναπαράγει ἀπλῶς τὸν Λόκ: στὴ δεύτερη περίοδο τὸ μόνο πού κάνει εἶναι ὅτι ἐνοποιεῖ τὴ φιλοσοφία τοῦ τελευταίου.

Μάρξ: ὁ Κοντιγιὰκ, ἄμεσος ὀπαδὸς καὶ Γάλλος διερμηνέας τοῦ Λόκ, στρέφει εὐθέως τὴν αἰσθησιοκρατία τοῦ Λόκ ἐναντίον τῆς μεταφυσικῆς τοῦ 17ου αἰώνα. Καί, στὴν προκειμένη περίπτωση, ὁ Μάρξ προσθέτει μίαν πρόταση πού ὁ Κουζέν δὲν μπορούσε νὰ γράψει: ὁ Κοντιγιὰκ ἀντικαταστάθηκε στὰ γαλλικὰ σχολεῖα ἀπὸ τὴν ἐκλεκτικὴ φιλοσοφία.

Θὰ μπορούσα νὰ συνεχίσω τὴ σύγκριση γιὰ πολὺ ἀκόμα. Ὁ χρόνος μού τὸ ἀπαγορεύει· εὐτυχῶς, γιὰ τὴν ἐπαναλάμβανα μονότονα τὸ ἴδιο πράγμα: ὁ Μάρξ, σχεδὸν σημεῖο πρὸς σημεῖο, ἀναπαράγει τὴν ἀνάλυση τοῦ Κουζέν. Αὐτὸ πού ὁ Λένιν θεωροῦσε θετικὴ ἔκθεση τοῦ ὕλισμοῦ, αὐτὸ τὸ ὁποῖο οἱ περισσότεροι, στὴ συνέχεια, θεωρήσαμε τὴν ἀθηντική σκέψη τοῦ Μάρξ ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ ὕλισμοῦ στὴ φιλοσοφία, ἀποτελεῖ, στὴν πραγματικότητα, τὴν ἔκθεση τῶν ἀντιλήψεων τοῦ πνευματοκράτη Κουζέν. Μὲ μίαν σημαντικὴ, ὡστόσο, διαφορά. Ἐκεῖ πού ὁ Κουζέν ἀποδοκιμάζει τὸν ὕλισμό, ὁ Μάρξ τὸν ἐπιδιοκιμάζει. Πρόκειται γιὰ μίαν περιέργη φιλοσοφικὴ ἄλγεβρα, στὴν ὁποία τὸ ἀρνητικὸ πρόσθετο μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Κουζέν σημαδεύει τοὺς ὕλιστές φιλοσόφους μετατρέπεται ἀπὸ τὸν Μάρξ τῆς Ἁγίας Οἰκογένειας σὲ θετικὸ. Αὐτό, ὅμως, πού μένει σταθερό, τόσο στὸν Μάρξ ὅσο καὶ στὸν Κουζέν, εἶναι τὸ ἴδιο τὸ σχῆμα πού μοιράζει τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας σὲ στρατόπεδα, ὅπου ὁ καθένας, ἀνάλογα μὲ τὶς ἰδεολογικὲς του προτιμήσεις ἀλλὰ ἐρήμην τῶν φιλοσόφων, μπορεῖ νὰ διαλέξει τοὺς φίλους καὶ τοὺς συμμάχους του.

Ξεκίνησα μὲ τὸν Μάρξ· ἀλλὰ θὰ τελειώσω μὲ τὸν Κουζέν. Πρόκειται, ὅπως τὸ ἀνέφερα ἤδη, γιὰ ἐξαιρετικὰ μέτριο φιλόσοφο καὶ ὁ ἐκλεκτισμὸς εἶναι σήμερα, στὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, συνώνυμο τῆς φιλοσοφικῆς περιφρόνησης. Σύμφωνα. Ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι κανεὶς φιλόσοφος δὲν θὰ θελήσει πιά νὰ παίξει, ὡς ὕλιστὴς τὴ φορὰ αὐτὴ, τὸ ρόλο τοῦ πνευματοκράτη Κουζέν.

Τὸ κείμενο πού δημοσιεύεται ἐδῶ εἶναι ἡ εἰσήγηση τοῦ Γ. Βάκου στὸ Συμπόσιο «Μαρξισμὸς: μίαν ἐπανεκτίμηση», πού διοργανώθηκε ἀπὸ τὴ Σχολὴ Μωραΐτη στις 3 καὶ 4 Νοεμβρίου 1995.

ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Ι. ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΜΕ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Τό πρόβλημα μέ τή μητρική σκέψη

τῆς Μάρυ Ντιέτζ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στό κείμενο αὐτό ἡ Μάρυ Ντιέτζ ἀπαντάει στή Ζάν Μπέθκε Ἐλσάιν καί γενικότερα στήν ἀποψη πού ὑποστηρίζεται ἀπό ἕνα ρεύμα τῆς φεμινιστικῆς σκέψης — στό κείμενο ἀναφέρεται μέ τόν ὄρο «κοινωνικός φεμινισμός» — γιά τήν ἀναθεώρηση τῆς ἀξίας τῆς οἰκογένειας καί τῆς μητρότητας στήν προοπτική μιᾶς φεμινιστικῆς συνείδησης καί μιᾶς ἐναλλακτικῆς πολιτικῆς πράξης πού θά ἐξασφαλίσει τήν «ἠθική πολιτεία». Στό πρῶτο μέρος αὐτοῦ τοῦ κειμένου,¹ ἡ Ντιέτζ ἀσχολήθηκε μέ τήν πρόταση τῆς Ἐλσάιν γιά τόν ἀναπροσδιορισμό προτεραιοτήτων στή σχέση δημόσιου-ιδιωτικοῦ καί τήν ἀποκατάσταση τῆς αὐθεντικῆς ταυτότητας τῶν γυναικῶν (δυνητικῶν) μητέρων, ὡς προϋποθέσεων ἐξανθρωπισμοῦ τῆς δημόσιας σφαίρας καί ἀνανέωσης τῆς ιδιότητος τοῦ πολίτη.² Ἀσκώντας κριτική στήν ἀτελή καί ἀπλουστευτική θεώρηση τῆς οἰκογένειας ὡς χώρου στόν ὁποῖο «οἱ ἄνθρωποι διώνουν τίς πιό εὐγενεῖς διαστάσεις τῆς ὑπαρξῆς τους», ἀναδεικνύοντας τήν πολυμορφία τῶν οἰκογενειακῶν συναθροίσεων καί τήν πολυπλοκότητα τῶν οἰκογενειακῶν σχέσεων, ἡ Ντιέτζ ἀνέλαβε νά ὑπερασπίσει τήν ἀριστοτελική θέση σχετικά μέ τήν ὑπαρξιακά πρωταρχική σχέση τῆς πολιτικῆς ἀπέναντι σέ ὅποια-δήποτε ἄλλη δραστηριότητα καί πρακτική, κρατώντάς τή διαφωνία της μέ τήν παράλληλη ἀποψη του γιά τόν ἐγκλεισμό τῶν γυναικῶν στήν ιδιωτική σφαῖρα.

Τό πρῶτο μέρος τοῦ κειμένου τῆς ἐκλείσει

μέ μιᾶ διαφορετική ἀνάγνωση τῆς Ἀντιγόνης ἀπό τήν Ἐλσάιν. Στή θέση μιᾶς Ἀντιγόνης πού ὑπερασπίζεται τό ιδιωτικό ἀπέναντι στό δημόσιο, τή σφαῖρα τῶν γυναικῶν ἀπέναντι στή σφαῖρα τῶν ἀνδρῶν, τήν οἰκογενειακή ἠθική ἀπέναντι στήν ἀλαζονεία τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, ἡ Ντιέτζ πρότεινε μιᾶ Ἀντιγόνη πολιτικό πρόσωπο πού ὑπερβαίνει τό δημόσιο/ιδιωτικό χάσμα μεταμορφώνοντας μέ τό λόγο καί τήν πράξη της «μιᾶ ιδιωτική ὑπόθεση» σέ δημόσιο ζήτημα, μιᾶ Ἀντιγόνη πολίτισσα πού ἀντιστέκεται στήν αὐταρχική διακυβέρνηση τοῦ Κρέοντα ὑπερασπιζόμενη ἕνα ὁλόκληρο καί διαφορετικό πολιτικό ἦθος, αὐτό τῆς συλλογικῆς πολιτικῆς ζωῆς. Στό δεύτερο μέρος ἡ Ντιέτζ ἀσχολεῖται μέ τίς προβαλλόμενες ἀξίες τῆς ιδιωτικῆς/οἰκογενειακῆς ζωῆς γιά νά ἐξηγήσει πόσο ἀκατάλληλες εἶναι γιά τήν ἀνάδειξή τους σέ ἀξίες ἑνός νέου κοινωνικοῦ συμβολαίου.

Γιά τό Κέντρο ΔΙΟΤΙΜΑ
Μαρία Ρεπούση

1. Ὁ Πολίτης δεκαπενθήμερος (14), 1995, σ. 22-29.

2. Ἡ Ἐλσάιν ὑποστήριξε τήν ἀποψη αὐτή σέ πολλά ἄρθρα καί κυρίως στό βιβλίο της *Public Man, Private Woman* [Δημόσιος Ἄνδρας, Ἰδιωτική Γυναίκα], πού ἐκδόθηκε στίς ἐκδόσεις Princeton University Press τό 1981.

III.

Χωρίς ἀμφιβολία, ἡ προστασία τῆς ζωῆς εἶναι ἀναγκαῖα προϋπόθεση κάθε πολιτικοῦ συστήματος. Ποιός θά ἀμφισβητοῦσε ὅτι ἡ ἀνατροφή καί προστασία τῶν παιδιῶν εἶναι ζωτικῆς σημασίας κοινωνικῆς ἐπιταγῆς ἢ ὅτι ἡ προστασία τῆς εὐάλωτης

ἀνθρώπινης ζωῆς εἶναι σημαντική; Ἀλλά σίγουρα ἕνα κίνημα ἢ μιᾶ πολιτική συνειδητοποίηση πού δεσμεύεται ἀπλά στό ἐνδιαφέρον γιά «εὐάλωτες ἀνθρώπινες ὑπάρξεις», ὅπως ὁ κοινωνικός φεμινισμός τῆς Ἐλσάιν, δέν μπορεῖ νά μᾶς προσφέρει κανένα κριτήριο — πράγματι μπορεῖ μόνο νά ἀντηχήσει τή σιωπή τῆς Ἰσμήνης — ὅταν καλοῦμαστε νά ἐπιλέξουμε ἐναλ-

ΚΑΙ ΜΗΤΡΙΚΗ ΣΚΕΨΗ

λακτικές πολιτικές λύσεις ή να αποδεχθούμε πολιτικές αξίες που αξίζουν την υποστήριξη μας ως φεμινιστριών. Ένας φωτισμένος δεσποτισμός, ένα κράτος πρόνοιας και μιά δημοκρατία, όλα μπορούν να προστατεύουν τη ζωή παιδιών ή να δείχνουν συμπαθία για τους φτωχούς. Στη βάση ποιών κριτηρίων, όμως, θα επιλέξουμε ανάμεσα σ' αυτά τ'α διαφορετικά πολιτικά συστήματα; Η ήθικη επιταγή του κοινωνικού φεμινισμού — ή συντήρηση και ή ανατροφή των παιδιών — έχει εκπληρωθεί σ' αυτή την περίπτωση. Αυτό θα έπρεπε να απασχολεί ιδιαίτερα τόν «κοινωνικό φεμινισμό», με δεδομένο ότι σύμφωνα μέ τήν Έλσταιν έχει πάρει θέση υπέρ ενός ιδιαίτερου πολιτικού συστήματος, τής κοινότητας δημοκρατίας. Κατά γενική παραδοχή επικροτεί «εκείνες τīs πλευρές τής αριστοτελικής σκέψης που επιτάσσουν ότι τό νά δράς συλλογικά μαζί μέ άλλους και νά συμφωνείς σέ κοινούς σκοπούς είναι αξιόπεινη μορφή ανθρώπινης ζωής». Αλλά ή Έλσταιν παραλείπει νά μās δώσει κάποιο θεωρητικό έπιχείρημα που νά συνδέει τή μητρική σκέψη και τήν κοινωνική πρακτική τής μητρότητας μέ δημοκρατικές αξίες και μιά δημοκρατική πολιτική.

Γιά νά μπορέσει νά τά συνδέσει αυτά έπιτυχώς, θά πρέπει νά αποδείξει ότι οι μητρικές αρετές συνδέονται έννοιολογικά μέ ή ότι ή κοινωνική πρακτική τής μητρότητας αίτιωδώς έπιφέρει δημοκρατικές αξίες — ιδιαίτερα ένεργό πολιτική ιδιότητα, αυτοκυβέρνηση, ισότητα και άσκηση τής έλευθερίας. Αλλά αυτό ή Έλσταιν δέν μπορεί νά τό κάνει. Οι μητρικές αρετές δέν μπορεί νά είναι πολιτικές μέ τήν έννοια που αναζητήσαμε, γιατί, όπως ή ίδια ή Έλσταιν αναγνωρίζει, συνδέονται μέ — και αναδύονται από — μιά δραστηριότητα που είναι ειδική, διακρινόμενη και άνόμοια μέ κάθε άλλη. Πρέπει λοιπόν νά συμπεράνουμε ότι αυτή ή δραστηριότητα είναι άνόμοια μέ τή δραστηριότητα τής ιδιότητας του πολίτη. Δέν μπορούν νά θεωρηθούν και οι δύο ότι κατά κάποιο τρόπο μοιράζονται τά ίδια χαρακτηριστικά, τīs ίδιες ικανότητες και τούς ίδιους τρόπους γνώσης. Έτσι τό νά είσαι μητέρα δέν σημαίνει από μόνο του ότι έχεις τīs ικανότητες που απαιτεί ή ιδιότητα του πολίτη. Οι (καλές) μητέρες μπορούν κάλλιστα νά είναι (καλές) πολίτισσες αλλά τό γεγονός ότι είναι (καλές) μητέρες δέν τīs κάνει (καλές) πολίτισσες. Οι δύο αυτές περιγραφές γυναικών δέν είναι έναλλάξιμες.

Πρέπει νά έπιμείνουμε περισσότερο στό σημείο αυτό μέσα από τή θεώρηση τής πραγματικής σχέσης μεταξύ τής μητέρας και του παιδιού τής. Δέν έχει αναλογίες μέ τή σχέση μεταξύ πολιτών άκόμα κι όταν (και αυτό δέν έχει, μέχρι τώρα, έμπειρικά υπολογισθεί) παρουσιάζει τīs ιδανικές αρετές που εκθειάζει ή Έλσταιν. Η μητέρα και τό παιδί βρίσκονται σέ ριζικά διαφορετικές θέσεις από τήν άποψη τής έξουσίας και του έλεγ-

χου. Τό παιδί υπόκειται στή μητέρα και οι σχέσεις ανάγκης διαφοροποιούνται επίσης πολύ. Του παιδιού είναι άπόλυτες, τής μητέρας σχετικές. Μιά μητέρα δώνει τό παιδί τής ως συνέχεια του έαυτού τής, όχι χωριστά.³⁶ Μέ άλλα λόγια, οι ειδικές και διακριτές πλευρές τής μητρότητας ανακύπτουν από μιά ριζικά άνιση σχέση, έστω γλυκιά ή τρυφερή, στήν όποία ένα πρόσωπο είναι υπεύθυνο για μιά δεδομένη χρονική περίοδο για τή φροντίδα και τή συντήρηση ενός άλλου. Είναι μιά οικεία αποκλειστική και ιδιαίτερη δραστηριότητα, και οι μητέρες συντηρούν τά παιδιά τους και όχι τή μητρότητα. Κατά τήν Έλσταιν μπορούμε νά τό αποκαλέσουμε αυτό προϋπόθεση τής *στοργικής αγάπης*.

Η δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη, από τήν άλλη πλευρά, είναι συλλογική, περιεκτική και γενικευμένη. Έπειδή είναι μιά κατάσταση όπου τά άτομα στοχεύουν στό νά είναι ίσα, ή σχέση μητέρας-παιδιού δέν είναι ιδιαίτερα κατάλληλο μοντέλο. Γιατί ή ιδιότητα του πολίτη είναι μιά ένεργός κατάσταση στήν όποία πολλά πρόσωπα μοιράζονται τήν ευθύνη τής διαχείρισης και τής φροντίδας τους όχι μόνο σέ σχέση μέ τή γενική δημόσια πολιτική, αλλά ταυτόχρονα διαιωνίζοντας άκριδώς τήν ίδια τήν ιδιότητα του πολίτη. Κατά τόν Άριστοτέλη μπορούμε νά τό αποκαλέσουμε αυτό προϋπόθεση τής έλευθερίας.

Περαιτέρω, ό δεσμός μεταξύ πολιτών δέν μοιάζει μέ τήν αγάπη μεταξύ τής μητέρας και παιδιού, γιατί οι πολίτες δέν έμπλέκονται μεταξύ τους μέ οικείο τρόπο αλλά πολιτικά. Ίδωμένος κατ' αυτό τόν τρόπο, ό κοινωνικός φεμινισμός έπιχειρεί μιά έκδοχή μās από τīs ιδεολογικές υπερβολές τής Γαλλικής Έπανάστασης, δηλαδή τό αίτημα ότι ή δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη πρέπει νά άντανανκλά τήν «άδελφούνη των ανθρώπων». Μά οι πολίτες δέν συνδέονται, γιατί δέν μπορούν νά συνδεθούν, ό ένας μέ τόν άλλο σάν άδελφός μέ άδελφό ή σάν μητέρα μέ παιδί. Κοιτάμε σέ λάθος μέρος για νά βρούμε μοντέλο δημοκρατικής ιδιότητας του πολίτη, όταν κοιτάμε τήν οικο-

36. Για μιά πιο λεπτομερή άνάλυση τής σχέσης μητέρας-παιδιού, βλ. Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (Berkeley: University of California Press 1978). Για μιά άνάλυση τών σχέσεων μητέρας-παιδιού που αναγνωρίζει τά προβλήματα τής μητρικής έξουσίας, βλ. Dorothy Dinnerstein, *The Mermaid and the Minotaur* (New York: Harper Colophon, 1977). Τό συμπέρασμα τής Dinnerstein είναι ότι θά πρέπει νά νοιαζόμαστε όχι για τήν «οικογενειοποίηση» τής πολιτείας αλλά για τή δημοκρατικοποίηση τής οικογένειας. Γι' αυτό υποστηρίζει τή «διπλή γονική ιδιότητα», ένα θέμα που δέν άγγίζουν ούτε ή Ruddick ούτε ή Elshtain. Ούτε ξεετάζουν, όπως κάνει ή Dinnerstein, τīs δυνατότητες και τό νόημα τής «πατρότητας».

γένεια (άκόμα κι όταν τήν έχουμε προσεκτικά όρίσει).³⁷ Θά ήταν προτιμότερο νά κοιτάζαμε τή φίλια μέ τήν έννοια πού τής δίνει ο Άριστοτέλης, ή άκόμα καλύτερα τόν άμοιβαίο σεβασμό μέ τήν έννοια πού του δίνει ή Χάνα Άρεντ, γιά νά βρούμε ένα μοντέλο του είδους του δεσμού πού μπορεί νά προσμενουμε άπό —ή έλπίζουμε νά καλλιεργήσουμε στους— δημοκρατικούς πολίτες.

Τό νά υποστηρίξεις κατόπιν ότι οι άρετές πού άναδεικνύονται μέσα άπό τήν κοινωνική πρακτική τής μητρότητας πρέπει νά είναι ή νά δημιουργούν άξίες πού έμπλουτίζουν τήν πολιτική πρακτική τής ιδιότητας του πολίτη παρανοεί τό νόημα τής πολιτικής ζωής και παρερμηνεύει τίς «μεταφυσικές συμπεριφορές» πού λένε τίς μητέρες ότι βιώνουν. Η οικειότητα, ή άγάπη και ή καρτερικότητα είναι έν μέρος πολύτιμα πράγματα, γιατί είναι άποκλειστικά και ως τέτοια δέν μπορούν νά βιωθούν άπλώς όπουδήποτε ή άπλώς άπό όποιονδήποτε μέ όποιονδήποτε. Καί γι' αυτό τό λόγο ή άγάπη και ή οικειότητα άν πρέπει νά παραμείνουν άγνές και νά στηρίξουν τήν ταυτότητα των γυναικών μέ τόν τρόπο πού τό θέλει ή Έλσταιν, δέν πρέπει νά γίνουν οι βάσεις πολιτικής δράσης και λόγου, γιατί ή μυχιότητα χάνει τό νόμά της και ή άγάπη τή «συγκεκριμένη ιδιαιτερότητα» της, όταν εφαρμόζονται σε έναν λαό ως σύνολο ή έπιστατεύονται γιά πολιτικούς σκοπούς. Ο έξω κόσμος μπορεί μόνο νά διαβρώσει ή νά σπάσει, δέν μπορεί νά συμμερισθεί αυτούς τους δεσμούς.

Όταν ή Έλσταιν μάς θυμίζει τήν ευαισθησία και τήν άνθεκτικότητα τής οικογενειακής ζωής καθώς και τήν ειδική γνώση των γυναικών ως μητέρων φαίνεται νά τά άποδέχεται όλ' αυτά. Άλλά όταν μάς πιέζει νά θεωρήσουμε τή μητρική σκέψη σαν μία σφήνα γιά τήν έξέταση του δημόσιου χώρου και νά τή δούμε σαν έναν τρόπο «διανομής» στοργικής άγάπης στην κοινωνία, ύπονομεύει άκριβώς ό,τι πιό πολύτιμο ύπάρχει στή μητρότητα και στην άγάπη — τή βαθιά προσωπική και έντονα ένδοστρεφή φύση της.³⁸ Ίσως γι' αυτό ή γλώσσα τής Έλσταιν ακούγεται πάντα τόσο δύσκολη όταν προσπαθεί νά κάνει τίς μητρικές άρετές τή βάση του πολιτικού λόγου και πράξης. Η άδυναμία άκριβώς ένός τέτοιου έγγειώματος άποκαλύπτεται σε μία ρητορική δέξων λέξεων όπως «σφήνα» ή «παρεμβάλλω», ή λέξεων τεχνητής διαμεσολάθησης όπως «περίγραμμα», ή λέξεων πού εκθέτουν τήν έλάττωση τής πυκνότητας τής μητρικής σκέψης, όπως όταν αυτή «διανέμεται» στά μέλη πολιτικών κοινωνιών ως συνόλων. Η ρητορική άποκρύπτει τό έπιχείρημα.

Έτσι, μέσα στην άποφασιστικότητά της νά άναβιώσει τήν οικογένεια και νά μητροποιήσει τή φεμινιστική συνείδηση, ή Έλσταιν τεντώνει μία ξεχωριστή κοινωνική πρακτική — τή μητρότητα — μέχρι τό άκραιο της σημείο. Τελικά αυτό πού μπορούν νά κάνουν οι γυναίκες ως μητέρες όλο κι όλο είναι νά εξαγνίσουν τήν άλαζονική δημόσια έξουσία. Δέν μπορούν νά τήν εκδημοκρατήσουν. Οι γυναίκες πού δέν διακινδυνεύουν έντός οικογένειας, ή δέν συμμετέχουν σε πρακτικές πέραν τής μητρότητας, δέν είναι σε θέση νά κατανοήσουν τόν τρόπο μέ τόν όποιο ή πολιτική καθορίζει τίς ζωές τους. Ούτε μπορούν — ως μητέρες ή δημιουργήματα τής οικογένειας — νά βοηθήσουν στό μετασηματισμό μιάς πολιτικής πού βρίσκεται σε σύγκρουση μέ τίς μητρικές άξίες. Η μόνη συνείδηση πού μπορεί νά χρησιμεύσει ως βάση γιά τόν μετασηματισμό αυτό και άρα γιά τό είδος τής ενεργού πολιτικής ιδιότητας πού ή Έλσταιν έπιθυμεί νά προωθήσει είναι μία ξεχωριστή πολιτική συνείδηση συνδεδεμένη μέ συναίνεση πρός τίς δημοκρατικές άξίες και τήν ισότητα. Παρομοίως, ή μόνη πρακτική πού μπορεί νά γενικεύ-

σει και νά ένδυναμώσει μία τέτοια συνείδηση δέν είναι ή μητρότητα, αλλά ή πρακτική τής πολιτικής δράσης, τής δέσμευσης μαζί μέ άλλους πολίτες στόν καθορισμό και τήν έπιδίωξη άτομικών και κοινών συμφερόντων σε σχέση μέ τό κοινό καλό. Συνοπτικά, ή πολιτική πρακτική τής ιδιότητας του πολίτη δέν πρέπει νά έγκαταλειφθεί γιά τήν κοινωνική πρακτική τής μητρότητας, άν θέλουμε ο φεμινισμός νά έπιτύχει.

Οι γυναίκες, όπωσδήποτε, μπορεί νά παρακινήθούν κατ' άρχήν νά μπουν στην πολιτική λόγω των ειδικών ένδιαφερόντων πού έχουν ως μητέρες ή δυνητικές μητέρες. Τά παραδείγματα πού έχουμε τώρα είναι άφθονα και σημαντικά (για παράδειγμα, οι Μητέρες Κατά των Μεθυσμένων Όδηγών, οι Μητέρες του Καναλιού τής Άγάπης, μητέρες πού διαμαρτύρονται κατά του πυρηνικού πολέμου ή τής έγκατάστασης πυραύλων). Άλλά δέν πρέπει νά παρερμηνεύσουμε τή φύση τέτοιων έγγειωμάτων ούτε στό πλαίσιο τής σύγχρονης πολιτικής ούτε στό πλαίσιο του ίδιου του έπιχειρήματος τής Έλσταιν. Η Έλσταιν δέν προωθεί άπλώς «γυναικεία ζητήματα» ούτε συμβουλεύει τίς γυναίκες ως μητέρες νά οργανώνονται ως ομάδες πίεσης στόν πολιτικό στίβο του φιλελεύθερου καπιταλιστικού κράτους. Σχεδόν τό αντίθετο. Τό όραμά της αντίκειται σ' αυτή τήν αντίληψη τής πολιτικής στην άνταγωνιστικότητά της, στην έμπορευσιμότητά της. Οι γυναίκες ή οι μητέρες μπορούν άσφαλώς, κάτω άπό συνθήκες σαν τίς παραπάνω, νά άντιληφθούν τήν άνάγκη νά γίνουν ενεργοί πολίτες λόγω των ιδιαίτερων συμπερόντων πού έχουν ως γυναίκες και μητέρες. Άλλά όπως έχω ήδη ύποστηρίξει, τό νά είσαι πολίτης δέν είναι (τό ίδιο σαν) νά είσαι μητέρα, και τό αντίστροφο. Αυτές οι διαφορετικές κοινωνικές περιγραφές των γυναικών συνεπάγονται διαφορετικές άρετές και ιδανικά και θεμελιώνονται σε διαφορετικές ύλικές πρακτικές. Άν πρόκειται νά έχουμε τό είδος τής δημοκρατικής — και ήθικής — πολιτείας πού έπιθυμεί ή Έλσταιν, τότε οι γυναίκες πού παρακινούνται νά μπουν στην πολιτική μέ τήν ιδιότητά τους ως μητέρων πρέπει νά παραμείνουν στην πολιτική ως πολίτες και νά δρουν μαζί και ένάντια σε άλλους πολίτες όπως οι πολίτες — και όχι όπως μία μητέρα δρ άπέναντι στό παιδί ης. Και άν οι γυναίκες άποσυρθούν στά σπίτια τους μετά άπό μία περιοδική — και σπάνια — νίκη, δέν θά συμβάλουν ποτέ σε μία δημοκρατική και ήθική πολιτεία — άκόμα χειρότερα — θά έπαναλάβουν τίς χειρότερες πρακτικές πολιτικής συμμετοχής στό φιλελεύθερο καπιταλιστικό κράτος.

Τό θέμα έξαρτάται λοιπόν όχι άπό τή «νίκη» μιάς «σφαίρας» τής άνθρώπινης ζωής πάνω σε μία άλλη, αλλά άπό τή φύση τής άνθρώπινης πράξης και τό νόημα τής «πολιτικοποίησης». Πράγματι, γιά νά μήν πολυλογούμε, τό νά καθιερώσουμε τή μητρική σκέψη ως βάση φεμινιστικής πολιτικής συνειδητοποίησης είναι άκριβώς σαν νά πηγαίνουμε τά πράγματα πίσω, γιατί μόνο όταν οι μητέρες πολιτικοποιούνται και, ειδικότερα, όταν δρουν συλλογικά ως φεμινίστριες μπορούν νά έγγηθούν τή δημόσια πολιτική πού, μεταξύ άλλων, προστατεύει τά παιδιά. Κατά τή διάρκεια αυτής τής διαδικασίας, αρχίζουν νά συνειδητοποιούν ότι δέν είναι άπλώς μητέρες, αλλά γυναίκες πού μοιράζονται μία κοινή πολιτική κατάσταση μέ άλλες γυναίκες, μερικές άπό τίς όποιες είναι μητέρες και μερικές άπό τίς όποιες δέν είναι. Έπομένως, οι άρχές πού πρέπει νά ύπερασπιστούν δέν είναι τόσο μητρικές (ή άνατροφή και συντήρηση των παιδιών) όσο πολιτικές (έλευθερία, ισότητα και δύναμη τής κοινότητας). Γιατί μόνο αυτές οι πολιτικές άξίες και τά ειδικότερα ζητήματα, των μητρικών συμπεριλαμβανομένων, μπορούν νά έπιτευχθούν μέ άποφασιστικότητα και φαν-

τασία.³⁹ Γενναιόδωρα, γι' αυτό ο Ἀριστοτέλης είπε ότι ἡ πόλις προηγείται κάθε ἄλλης συνεργασίας ἢ δραστηριότητας, καὶ ὄχι ὅτι «τό δημόσιο» εἶναι μιά ἀνώτερη σφαῖρα ἀρσενικῶν ἀρετῶν. Καί γι' αὐτόν τὸ λόγο ὁ στόχος τοῦ φεμινισμοῦ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πολιτικοποίηση τῆς συνείδησης καὶ ὄχι ἡ μητροποίηση.

Αὐτός εἶναι ἕνας προγραμματικός στόχος γιὰ τὸ μέλλον. Ἄλλὰ δέν εἶναι χωρὶς ἱστορικές ρίζες. Οἱ φεμινίστριες ἱστορικοί ἔχουν ἀρχίσει νὰ ἀποκαλύπτουν καὶ νὰ διεκδικοῦν γυναικείες ἐμπειρίες ἀγνοημένες γιὰ χρόνια ἀπὸ γενιές ὀλόκληρες ἀνδρῶν ἱστορικών. Ἡ προσπάθεια ἀποκάλυψε ὄχι μόνο τίς ἰδιωτικές ζωές τῶν γυναικῶν ἀλλὰ καὶ τίς πολιτικές ζωές τους. Ἡ πολιτικότητά τους δέν ἦταν σίγουρα τοῦ εἴδους ποῦ ἡ Ἐλστáιν περιγράφει σάν κάτι ποῦ «ἀσπάζεται μιά δημόσια ζωή... δη-

μιουργημένη ἀπὸ ἄνδρες».⁴⁰ Συχνά ἀντιστεκόταν μᾶλλον στὴν ἀδικία, τὴν καταπίεση καὶ τὰ θεσμοθετημένα συστήματα ἐξουσίας. Οἱ φεμινίστριες ἱστορικοί ἔφεραν στὴν ἐπιφάνεια ὅτι οἱ γυναῖκες ἀναπτύσσουν ξεχωριστές ὀργανωτικές μορφές καὶ ἐνεργοποιοῦν μεταρρυθμιστικά κινήματα, δροῦν συλλογικά καὶ μὲ ξεχωριστά δημοκρατικούς τρόπους, ξεσηκώνονται γιὰ κοινωνικές ἀλλαγές καὶ ἀμφισβητοῦν τὴν πολιτική διαφθορά.⁴¹ Μιά ἀπὸ τίς πιο ἐνδιέφερουσες πλευρές τῶν σύγχρονων σπουδῶν στὴν ἱστορία τῶν Ἀμερικανίδων γυναικῶν ἀφορᾶ τὴν πολιτικοποίηση τῶν γυναικείων κοινωνικῶν καὶ κοινοτικῶν ἐνώσεων. Ἀνακαλύπτουμε ὅτι οἱ γυναῖκες ἦταν καὶ παραμένουν ἐξόχως ἱκανές νὰ πολιτικοποιοῦνται χωρὶς νὰ χάνουν τὴν ψυχὴ τους. Ἐτσι, ἂν θέλουμε νὰ ἐντοπίσουμε μιά διάσταση τῆς γυναικείας ἐμπειρίας ποῦ εἶναι μοναδική σέ μᾶς ὡς

γυναίκες, καλά θά κάνουμε νά κοιτάξουμε τήν ιστορία μας, τίς οργανωτικές μας μορφές και τούς ξεχωριστούς μας τρόπους πολιτικού διαλόγου αλλά όχι τό ρόλο μας ως (δυνητικών) μητέρων.⁴² Ο τελευταίος προσδιορίζει τήν ταυτότητά μας σέ μία μόνο διάσταση, όσο περιποιοτική και τρυφερή κι αν είναι αυτή σέ κάποιον πιθανό κόσμο.

Η ανάγκη νά αντιμετωπίσουμε τήν «άλαζονική δημόσια έξουσία» και ένα «άμοραλιστικό πολιτικό σύστημα» — γιά νά χρησιμοποιήσουμε τά λόγια τής Έλσταϊν — παραμένει άποφασιστικός φεμινιστικός στόχος. Άλλά ή μόνη άποτελεσματική άντιμετώπιση ενός διεφθαρμένου ή άδικου κράτους είναι μία και είναι άπό μόνη της κατηγορηματικά πολιτική. Όχι ή γλώσσα τής άγάπης και τής συμπαράστασης, αλλά μόνο ή γλώσσα τής έλευθερίας και τής ισότητας, τής ιδιότητας του πολίτη και τής δικαιοσύνης θά άντιμετωπίσει μή δημοκρατικούς και καταπιεστικούς πολιτικούς θεσμούς. Έπομένως, αυτό πρός τό όποιο πρέπει νά τείνει ή φεμινιστική πολιτική συνείδηση είναι ή δυνατότητα των γυναικών ως πολιτών και ή ιστορική πραγματικότητα τους ως συλλογικής και δημοκρατικής δύναμης και όχι τό «εϋρωστο» αίτημα τής μητρότητας. Στην πράξη, μία τέτοια συνείδηση περιμένουμε νά πάρει μορφή όχι σέ μία σιωπηλή παρέλαση άπό άδεια καρτσάκια ούτε μέσα άπό τή συγκατάθεση σέ ομάδες συμπερόντων και πολιτικά κόμματα, αλλά μέσα άπό δημόσιες όμιλίες και άνταλλαγές άπόψεων, οργανωμένα κινήματα μέ ρητούς πολιτικούς στόχους και δημοκρατικές δραστηριότητες, στίς όποιες οί φεμινίστριες πολίτες θά άντιμετωπίζουν τά «δεδομένα» και θά προσπαθούν νά άναξωγογήσουν τίς δημοκρατικές άξίες προσδίδοντας στίς γενιές των πολιτών πού θά 'ρθουν.

37. Αν και αυτό τό ζήτημα δέν μπορεί νά συζητηθεί έδώ όσο λεπτομερώς άξίζει, οί οικογενειακές μεταφορές είναι άπρόσφορες γιά νά κατανοήσουμε τίς πολιτικές διευθετήσεις. Όσοι μπαίνουν στόν πειρασμό νά σκεφθούν διαφορετικά, καλά θά κάνουν νά επανέλθουν στά έπιχειρήματα του Λόκ κατά του Patriarcha του Filmer. Γιά μία σύγχρονη άποψη, βλ. Martha Acklesberg, 'Sisters' or 'Comrades'? The Politics of Friends and Families', *Families, Politics, and Public Policy: A Feminist Dialogue on Women and the State*, ed. Irene Diamond (New York: Longman), σ. 339-356.

38. Γιά μία συζήτηση περί του γιατί ή άγάπη, ή καλοσύνη και ή οικειότητα (και οί χριστιανικές άρετές γενικά) είναι «άντι-πολιτικές», βλ. Arendt, *The Human Condition*, s. 51-56, 75-79. Η Άρεντ θά συμφωνούσε μέ τήν πρόταση τής Elshain ότι ή άγάπη είναι ένα «ιδιωτικό» πράγμα, αλλά θά ένίστατο μέ έμπάθεια στην προσπάθεια τής Elshain νά τήν κάνει «δημόσιο».

39. Δέν νομίζω ότι οί φεμινίστριες άκολουθούν αυτούς τούς ρητά πολιτικούς στόχους μέ άρκετά έντονο τρόπο στή θεωρία, παρ' όλο πού σίγουρα τό κάνουν στην πράξη. Παρά τήν άκαταμάχητη άποκάλυψη τής πατριαρχικής έξουσίας, ή φεμινιστική θεωρία πρέπει ακόμα νά άναπτύξει τή δική της πολιτική θεωρία πού νά άντιτίθεται σέ μορφές πολιτικής έξουσίας πού κρίνει άποδοκιμαστές. Οί φεμινίστριες θεωρητικοί πρέπει νά κάνουν κάτι παραπάνω ένσωματώνοντας φεμινιστικούς στόχους σέ ειδικευμένες πολιτικές άξίες. Έδώ προτείνω μόνο ένα δυνατό σύνολο άξιών — αυτές πού συνιστούν τή δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη.

40. Elshain, "Feminism, Family and Community", σ. 447.

41. Βλ. π.χ., Sara Evans and Harry C. Boyte, "Schools for Action", *Democracy* 2,4 (Fall 1982), σ. 55-65, γιά μία θεώρηση τής «ιστορικής κοινωνικής ταυτότητας των γυναικών» πού, άντίθετα μέ τής Elshain, δέν είναι ιδιωτικοποιημένη. Βλ. επίσης Evans, *Personal Politics: The Roots of Women's Liberation in the Civil Rights Movement and the New Left* (New York: Vintage Books, 1980). Έπίσης βλ. Louise Till, "Paths of Proletarianization: Organization of Production, Sexual Division of Labor, and Women's Collective Action", *SIGNS* 7,2 (Winter 1981), σ. 400-417, γιά μία συζήτηση γιά τή συλλογική δράση των γυναικών έξω άπό «μορφοποιημένες» πολιτικές δομές.

42. Βλ. π.χ., Carol Gilligan, *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development* (Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1982).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ: Μία πρόμην έκδοχή αυτού του άρθρου παρουσιάστηκε στή συνάντηση τής Western Political Science Association στό Σιάτλ τής Ουάσιγκτον στίς 24-26 Μαρτίου 1983. Θά ήθελα νά εύχαριστήσω τόν Terence Ball, τήν Amy Gutmann, τή Hanna Pitkin, τή Joan Tronto και, ιδιαίτερα, τόν James Farr γιά τά πολλά βοηθητικά σχόλια και τίς προτάσεις τους σέ διάφορα χειρόγραφα αυτού του άρθρου.

ΤΟ «ΜΙΣΟΣ»

ΜΙΑ ΤΑΙΝΙΑ ΠΟΥ ΔΙΑΙΡΕΙ

της Διώς Καγγελάρη

Αυτή τη φορά, ή γροθιά στο στομάχι παραμονεύει στον κινηματογράφο. Μέσα από τό τί λέει και τό πώς τό λέει *Τό μίσος*, του είκοσιεπτάχρονου Ματιέ Κασσοβίτς, βραβείο σκηνοθεσίας στο Φεστιβάλ των Καννών. Μίσος, βία και ζήν επικινδύνως για τους τρεις νεαρούς των υποβαθμισμένων παρισινών προαστίων των δέκα εκατομμυρίων κατοίκων. «Βία ονομάζω μιά τόλμη ακατάσχετη πού οί κίνδυνοι είναι τό πάθος της. Τή διακρίνουμε σέ μιά ματιά, σέ μιά περπατησιά, σ' ένα χαμόγελο. Καί σηκώνει μέσα μας φουρτούνες.» (μπορούμε νά τόν εμπιστευόμαστε τόν Ζενέ: τούς όρισμούς του τούς έχει έπαληθεύσει στήν πράξη, στίς φυλακές και στά αναμορφωτήρια.) Βίαιοι, αναιδείς και προκλητικοί, διεφθαρμένοι αλλά και αθώοι, καταρρίπτουν τά όρια, ρισκάρουν, τά βάζουν μέ τούς μπάτσους, παίζουν μέ τόν θάνατο. Κλέφτες αυτοκινήτων χωρίς νά ξέρουν όδήγηση, δολοφόνοι έν έκκολάψει...

Έπαναστάτες «χωρίς αίτια»; Οί ίδιοι δέν τήν ψάχνουν, δέν τήν ονομάζουν τήν αίτία: τήν όσφραίνονται μόνο και τή ζούν στο πέτσι τους. Πνιγρό τό παρόν και τό μέλλον άόρατο. Η μιζέρια του σπιτιού δέν τούς χωράει.

Άσφυκτική ή όμοιομορφία των εργατικών πολυκατοικιών. Περιθωριακοί; Έκτός κι αν περιθωριακή είναι σχεδόν όλη ή ανθρωπότητα, θά άπαντούσε ένας άλλος Γάλλος. Άπλως: είναι νέοι. Καί τίποτα γύρω τους δέν τούς κρατάει. Καμία άξία δέν έχει μένει όρθή σ' αυτόν τόν κόσμο πού καταρρέει. Γι' αυτό τά σπάνε. Γι' αυτό ψάχνουν αφορμή για νά τά κάνουν μπάχαλο και νά πάρουν έκδίκηση.

Έπιστροφή στον νεορεαλισμό μετά μισόν αιώνα φανερώνει τελευταία ή κινηματογραφική θεματολογία (Δ' *Άμερικά* του Άμέλιο, ένα παράδειγμα). Όμως, ή φόρμα εδώ δέν έχει καμία σχέση μέ τήν ήθογραφία.

Ούτε και μέ τήν ήθικολογία. Σάν τούς ήρωες, ή κάμερα «τά παίρνει στο κρανίο». Μέσα από τά μάτια της ψυχής τους βλέπει. Αιφνιδιάζει και ανατρέπει. Άφομοιωμένες οί κινηματογραφικές παραδόσεις, από free cinema μέχρι Σκορσέζε κι από Ταραντίνο μέχρι Σπάικ Λή. Κάμερα στο χέρι όπως στίς πρώτες ταινίες του Κασσαβέτη. Γρήγορα πλάνα, άναρχη σκόπευση των προσώπων, ρήξη μέ τά καλλιεπή καθραρίσματα, σχόλια για τόν κινηματογράφο. Στους ρυθμούς της ξέφρενης νιότης, της ράπ και ενός ώρολογιακού μηχανισμού πού μετράει τόν χρόνο πριν έκραγει.

Αυτό πού έχει σημασία είναι «ή τελική πρόσκρουση». Ό σκηνοθέτης γνωρίζει καλά και τό «κακό» και τά άνθη του. Άλλά δέν σφυρίζει τίς αίτίες ούτε στους ήρωες ούτε στα τους θεατές. Καταγράφει τήν άθλιότητα, κατανοεί τήν τρελή αλλά άσυνείδητη άπρόγνωση των προσώπων του (κάνει μιά στάση και στήν άνίσχυρη ζωή των γυναικών) και κινητοποιεί τήν κριτική σκέψη του θεατή. Δέν έχει μασημένη τή λύση. Παίρνει θέση μέσα από τόν κινηματογράφο πού κάνει: ή ταινία του δέν ένώνει αλλά διαιρεί. Ένας μαύρος, ένας Άραβας κι ένας Γαλλοεβραίος. «Ναι, κι εσύ ο Έβραίος μαζί», μοιάζει νά λέει έμμεσα ό Κασσοβίτς. «Ό κόσμος δέν χωρίζεται σέ ράτσες αλλά σέ τάξεις». Για τέτοιες διαφέσεις μιλούσε και ό Μπρέχτ. Υποδορίως και μιά νύξη για τά «σκατά» του «ύπαρκτου», από τόν τρελαμένο κύριο στο σύρητήριο. «Γιατί μάς τά διηγήθηκε τώρα αυτά;», θά αναρωτηθούν οί τρεις μάγκες.

Κι όταν ένα πιστόλι φαίνεται στα πρώτα
πλάνα (όπως και στην πρώτη πράξη...), στο
τέλος πρέπει να εκπυρσοκοτηθεί... Και
εκπυρσοκοτεί. 'Επιφυλάσσοντας εκπλήξεις.
'Ο πιο δειλός της παρέας θα πάρει τη
σκυτάλη. (Μά τι μᾶς βάζει πάλι να
ἀποκρυπτογραφήσουμε αυτός ο τύπος;)
Μέσα ἀπό τὴν ὁμότητα τῆς ζωῆς
ξεπροβάλλουν ἡ ὁμορφιά τῆς καὶ ἡ ἄγρια
ποίησι. Γιατί ποίηση δὲν εἶναι τὰ στημένα

πλάνα τοῦ 'Αγγελόπουλου. 'Ο Κασσοβίτς
μπορεῖ καὶ βλέπει κατάματα τὴν
πραγματικότητα καὶ ἀρπάζει τὴν πεμπτουσία
τῆς. Τό θέμα πού θίγει ξεφεύγει ἀπὸ τὰ
τοπικά ὄρια, γίνεται οἰκουμενικό. Τὰ τρία
κακά παιδιά εἶναι χιλιάδες, δὲν ζοῦν στὰ
περίχωρα τοῦ Παρισιοῦ ἀλλὰ σ' ὅλο τὸν
κόσμο. Μερικά ζοῦν κι ἐδῶ, ἀνάμεσά μας.
Μᾶς ξάφνιασαν πρόσφατα. Στὴν κατάλληλη
ᾠρα μᾶς ἤρθε αὐτὴ ἡ ταινία...

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗΣ

των Ζάν Λαπλάνς και Ζ. Μπ. Πονταλίσ
(Z. Laplanche και J. B. Pontalis)

Μετάφραση: Β. Καγαμπέλης, Λ. Χαλκούση, Α. Σκουλίκα, Π. Αλούπης, έκδ. Κέδρος 1995, σ. 578

Δέν ξέρω άν οι συνήθειες, επιφανείες και άφανείες, βαθμολογητές τής έτήσιας διβλιοπαραγωγής, πού άποφαίνονται στό τέλος τής χρονιάς για τά «καλά» διβλία πού διάδασαν ή άκουσαν νά γίνεται λόγος γι' αυτά, θά κατατάξουν και τό Λεξιλόγιο τής Ψυχανάλυσης τών Λαπλάνς και Πονταλίσ στό άξιολογημένο διβλία. Μεταφράστηκε στό έλληνικά από τούς Β. Καγαμπέλη, Λ. Χαλκούση, Α. Σκουλίκα και Π. Αλούπη, στίς εκδόσεις Κέδρος. Τό διβλίό αυτό δέν είναι, όπως θά νόμιζε κανείς, ούτε συγκέντρωση έγκυκλοπαιδικών περι ψυχανάλυσης λημμάτων ούτε λεξικό ψυχαναλυτικών όρων ούτε μία σύνοψη τής ψυχαναλυτικής θεωρίας ούτε παιδαγωγικό-πανεπιστημιακό σύγγραμμα. Πρόκειται όπως τονίζουν και οι μεταφραστές για μία κριτική παρουσίαση τών βασικών ψυχαναλυτικών έννοιών «όπως αυτή ξετυλίγεται μέσα από τή συστηματική ανάγνωση τών κειμένων του Φρόντ». Και ύπ' αυτή τήν έννοια, καθώς ή εργασία τών Πονταλίσ και Λαπλάνς παίρνει θέση άπέναντι στό άντιφατικά πολλές φορές ψυχαναλυτικά ρεύματα, άποτελεί άνοιγμα πρós νέα έρωτήματα και γονιμοποιεί νέες άναγνώσεις. Αυτά άκριβώς τά χαρακτηριστικά προσδίδουν στό Λεξιλόγιο τής Ψυχανάλυσης τό κύρος πού απέκτησε όχι μόνο στό χώρο τής γαλλικής διβλιογραφίας αλλά και τής διεθνούς.

Τό Λεξιλόγιο βασίζεται κυρίως στίς έπεξεργασίες του ίδιου του Φρόντ. Άλλωστε ή πλειονότητα τών όρων πού χρησιμοποιούν σήμερα όλα τά ρεύματα τής ψυχανάλυσης προέρχονται από τά φροϋδικά κείμενα. Όπως, έπίσης, όλες οι σύγχρονες ψυχαναλυτικές θεωρίες άντλούν από τά κείμενα του Φρόντ ή συγκροτούνται ως θεωρητικά και έρμηνευτικά συστήματα χάρη σε μία εργασία πάνω στό κείμενα του Φρόντ κυρίως. Τό Λεξιλόγιο, ώστόσο, ακολουθώντας τή γραμμή κριτικής ανάγνωσης τών φροϋδικών κειμένων κυρίως, παρουσιάζει και έννοιες πού έπεξεργάστηκαν άλλοι συγγραφείς π.χ. οι Μέλανι Κλάιν Ράνκ, Φερέντσι, Άντλερ, Λακάν κλπ.

Στό Λεξιλόγιο κάθε όρος συνοδεύεται από έναν όρισμό και ένα σχόλιο. Συμπύκνωση έπομένως του νοήματος του όρου και ταυτόχρονα τό σχόλιο στό όποιο εκδιπλώνεται ή κριτική ανάγνωση και ή έρευνα τών ψυχαναλυτικών κειμένων. Δέν λείπει έπομένως και ή ιστορική διάσταση, καθώς οι συγγραφείς θά παρακολουθήσουν τόν κάθε όρο στίς άπαρχές του αλλά και στό έπόμενα στάδια τής εξέλιξής του. Έτσι, τά έκτενή ή λιγότερο έκτενή κατά περίπτωση σχόλια του Λεξιλογίου καταπιάνονται και μέ τίς αντιφάσεις πού σχετίζονται μέ τίς ψυχαναλυτικές έννοιες και μέ τή γενικότερη θεωρητική προβληματική από τήν όποία προέκυψαν αλλά και τήν κλινική έμπειρία. Και μπορούμε νά πούμε ότι ενώ διατηρεί τήν άναγκαία έρμηνευτική άνοχτότητα, παράλληλα καταγράφει όρισμένες μόνιμες δομές τής ψυχαναλυτικής σκέψης. Είναι έπομένως έργο πολύτιμο

και για τούς ειδικούς και για όσους τά πνευματικά τους ενδιαφέροντα τούς φέρνουν άντιμέτωπους πρós τήν ψυχαναλυτική σκέψη.

Οι Γάλλοι συγγραφείς του Λεξιλογίου προσπάθησαν νά ένοποιήσουν τή γαλλική ψυχαναλυτική όρολογία πού κι αυτή έπασχε από άνομοιογένεια. Τό κύρος του Λεξιλογίου όφείλεται και σ' αυτή του τή διάσταση, τουλάχιστον στόν γαλλόφωνο κόσμο.

Τήν ίδια, σημαντικότερη ύπηρεσία προσφέρει ή έκπληκτική πραγματικά προσπάθεια τών μεταφραστών. Άπό τά χρόνια τής εμφάνισής της στόν Μεσοπόλεμο, ή ψυχανάλυση έζησε στην Ελλάδα μέσα σ' ένα χάος όρολογίας. Για τήν ίδια έννοια ό κάθε ειδικός ή, τό συνηθέστερο, ό μεταφραστής (πού σπάνια ήταν και ειδικός) δούλευε μέ τή δική του λύση, άγνοώντας συχνά άν κάποιος είχε καταλήξει σε κάποια καλύτερη. Συνυπήρχαν πολλοί όροι, πολλές λέξεις, για τήν ίδια έννοια, χωρίς ποτέ νά έχει γίνει ούτε μία συναγωγή ψυχαναλυτικών όρων ούτε μία σοβαρή κριτική τών λύσεων πού κατά καιρούς προτάθηκαν. Άπ' αυτή τήν άποψη ή δουλειά τών μεταφραστών δέν ήταν εύκολη. Πάντως τώρα, χάρη στή μετάφραση του Λεξιλογίου, έχουμε ένα συνεκτικό corpus στή γλώσσα μας. Μπορούμε νά συνηνοθηούμε και οι ειδικοί και οι βέβηλοι. Άν κάποια λύση, ένδεχομένως, είναι άτυχής, ή θά ύπάρξει κάποια καλύτερη, δέν έχει τόση σημασία, γιατί, ακριβώς, ή ύπαρξη του Λεξιλογίου επιτρέπει τή συζήτηση, ένα καινούργιο ψάξιμο και διορθώσεις στό μέλλον.

Όσοτόσο αυτή ή θαυμάσια δουλειά του εκδότη και τών μεταφραστών πάσχει από μία χρηστική άνεπάρκεια, πού θά ήταν εύκολότατο νά άποφευχθεί. Λείπει, στό τέλος, ένα εύρετήριο μέ τούς γαλλικούς, ιταλικούς, γερμανικούς, άγγλικούς και πορτογαλικούς όρους (σε κάθε λήμμα ύπάρχει ή αντίστοιχη λέξη και στίς πέντε αυτές γλώσσες) στους όποιους άντιστοιχεί ό ελληνικός του λήμματος. Έτσι, για παράδειγμα, όταν συναντά κανείς στό γαλλικά τόν όρο relation d' objet ή τόν όρο forclusion δέν έχει αυτό τό γλωσσάρι για νά ξέρει ότι στό ελληνικά άποδίδεται μέ τούς όρους «σχήμα άντικειμένου ή άντικειμενότροπος σχέση» τό πρώτο, «διάκλειση» τό δεύτερο. Θά πρέπει, τουλάχιστον ως πρós τή μετάφραση, ό Έλληνας άναγνώστης νά ξεφυλλίσει όλα τά λήμματα μήπως συναντήσει τόν ξένο όρο πού τόν άπασχολεί. Χάνει, δηλαδή, τό Λεξιλόγιο μεγάλο μέρος τής σημασίας του και ως λεξικού. Έλπίζουμε ότι σε μία δεύτερη έκδοση ή άκόμη και σε τούτη πρέπει άπαραιτήτως νά προστεθεί τό σχετικό, κατά γλώσσα εύρετήριο. Τούτου λεχθέντος, τό Λεξιλόγιο δέν παύει νά είναι πολύτιμο.

Άγγελος Έλεφάντης

ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ

ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΚΑΠΟΙΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ

του **Ηλία Κανέλλη**

Αν οί γιορτές για τὰ 100 χρόνια κινηματογράφου συνήθως επιχειρούν νά τονίσουν τό μυθολογικό στοιχείο τῆς τέχνης τοῦ αἰώνα, δέν σημαίνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι πού κλωθογυρίζουν στό πλατώ δέν ἦταν παρόντες μέ σάρκα καί οσά: μέ ἀγωνίες, μέ ἀνάγκες, μέ προβλήματα, μέ ἀντιφάσεις, μέ πνευματικές ἀνησυχίες.

Αὐτές τίς κρυφές πτυχές κάποιων ἀπό τοὺς ἀνθρώπους πού ἔμαθαν στό κοινό νέους τρόπους νά βλέπει, πίσω ἀπό τή φαινομενική εἰκόνα τῆς πραγματικότητας, επιχειροῦν νά φωτίσουν τὰ «προσωπικά» ἀνέκδοτα πού ἀκολουθοῦν. Ὅλα προέρχονται ἀπό ἀφηγήσεις τους ἢ ἀπό αὐτοβιογραφικά κείμενα καί παρουσιάζουν ἀνθρώπους πού πασχίζουν νά ὑπάρξουν μέσα ἀπό ἕνα πνευματικό γεγονός, ὅπως ἡ τέχνη, χωρίς κατ' ἀνάγκη νά τοὺς καλύπτει ἡ «σιγουριά» τῆς διομηχανίας (ἢ τοῦ κρατικού συστήματος παραγωγῆς).

Τὰ μικρὰ ἐπεισόδια ἀπό τή ζωή τῶν κινηματογραφιστῶν πού ἀκολουθοῦν, ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ κινηματογράφος, ἐκτός ἀπό μυθολογία καί τέχνη, ἐκτός ἀπό ἔργο διασημοτήτων καί ἀστέρων, εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα μιά ἀνθρώπινη περιπέτεια. Περιπέτεια πού σφραγίστηκε πολύ συχνά μέ μόχθο, ἀγωνίες, πόνο. Παρακολουθώντας τοὺς ἀνθρώπους τοῦ σινεμά μακριά ἀπό τὰ φῶτα, ἐκεῖ πού ἡ ζωὴ ἔχει τό πραγματικό της μέγεθος καί τὰ καθημερινὰ προβλήματα ἐμφανίζονται μέ τήν ἀπέθεια, τήν τραχύτητα, ἀκόμη καί μέ τήν κωμική τους διάσταση, καταλήγουμε στό συμπέρασμα ὅτι τίποτα δέν μπορεῖ νά ὑποκαταστήσει τήν ἀνθρώπινη πλευρά τῶν πραγμάτων. Κι ἀκόμα ὅτι μέρικες ἀπό τίς πύ ἰσχυρές μυθολογίες ἔχουν ἀξία ἀκριβῶς ἐπειδή ὑπαγορεύτηκαν ἀπό ἕνα βαθιά ἀνθρώπινο κίνητρο. Διαφορετικό ἀπό τὰ συνήθη κίνητρα ὅσων ἐργάζονται στό θέαμα: τήν ἀποκαλυπτική ματιὰ σέ μιά πραγματικότητα πού θά μπορούσε νά ἦταν ἄλλη — ἢ ν' ἀλλάξει.

Ὁ Μπουνιουέλ καί τό ἰδανικό μπάρ

Οἱ ἀναφορές σέ ἱστορίες, ἀκόμη καί ἀνέκδοτα, μέ θέμα ἀνθρώπων τοῦ κινηματογράφου θά μπορούσαν νά μὴν ἔχουν τελειωμό. Σέ οποιαδήποτε τέτοια περίπτωση, ὁ μόνος τρόπος νά μεταφέρει δρισμένες μόνο ἱστορίες καθημερινῆς τρέλας ἀπό τόν κόσμο τοῦ σινεμά εἶναι... ὁ δρόμος τῆς καρδιάς. Τί ἀγαπᾷς πύ πολύ καί πῶς τ' ἀνέκδοτα πού θά διαμεσολαθήσεις γιά νά περιγραφοῦν συγκρότησαν καί τόν δικό σου τρόπο νά βλέπεις κινηματογράφο — καί φυσικά τοὺς δικούς σου μύθους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη, δικαίως πρῶτος στή λίστα εἶναι ὁ Μπουνιουέλ, ὁ σκηνοθέτης τοῦ Ἀνδαλουσιανοῦ σκύλου, τῆς Βιριδιάννα, τῆς Ὁραίας τῆς ἡμέρας καί τοῦ Φαντάσματος τῆς ἐλευθερίας. Ἔχει ὅλα τὰ προσόντα. Ὑπῆρξε ἀνατροπῆς τῶν κοινῶν τόπων, λάτρης τῆς φαντασίας πού ἀλλάζει ὀλωσδιόλου

τό πεδίο τῆς πραγματικότητας, κουμπωμένος μέ τοὺς λογιῆς κήσορες πού ἰδεολογοῦν ἀσυστόλως προσπαθώντας νά ἐπιβάλουν τὴν ἀλήθεια τους καί ... γερός πότης. Θαρρεῖς καί τίς μεγάλες ἐμπνεύσεις του τίς κατέβαζε, στήν κυριολεξία, στό ἡμίφως ἐνός μπάρ, ὄχι πολύ θορυβώδους, πού σέρβιρε καλά ποτὰ (ἔξω οἱ μπόμπες) καί, ἰδίως, σπέσιαλ ντράι μαρτίνι. Ὁ Λουὶς Μπουνιουέλ φαίνεται ἔχει καεὶ μέ τὴν ἐκζήτηση πολλῶν μπάρ στὰ ὁποῖα ξόδευε κατὰ καιροὺς τό χρόνο του. Ὁραματιζόταν, λοιπόν, τό ἀπόλυτο μπάρ, ἕναν χώρο ὅπου τό ὄνειρο εἶχε κίόλας ταυτιστεῖ μέ τὴν πραγματικότητα. Ἀπὸ τό αὐτοβιογραφικό του βιβλίο *Ἡ τελευταία πνοή* (στὰ ἑλληνικά κυκλοφορεῖ σέ μετάφραση Μαρίας Μπαλάσκα ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Ὀδυσσεάς) περιγράφει τό μπάρ τῶν ὁνείρων του:

«Μιά μέρα λοιπόν, μᾶς ἦρθε ἡ ἰδέα νά ἀνοίξουμε ἕνα μπάρ, πού θά ὀνομαζόταν «Ἡ Κανονία» καί πού θά ἦταν σκανδαλωδῶς ἀκριβό, τό ἀκριβότερο στόν κόσμο καί δέν θά εἶχε παρὰ μόνο ἐκλεκτὰ ποτὰ, ἀπίστευτα ἐκλεπτυσμένα, πού θά ἔφταναν ἀπ' ὅλες τίς γωνίες τῆς Γῆς... Μπροστά στήν εἴσοδο, δικαιολογώντας τό ὄνομα τοῦ μπάρ, θά ὑπῆρχε ἕνα παλιό κανόνι μέ φυτίλι καί μπαρούτι, πού θά ἔριχνε μιά δυνατὴ κανονιά σέ οποιαδήποτε ὦρα τῆς μέρας ἢ τῆς νύχτας, κάθε φορά πού κάποιος πελάτης θά εἶχε ξοδέψει χίλια δολάρια... Εἶναι ἐνδιαφέρον νά σκέπτεσαι ἕναν ταπεινὸ ὑπάλληλο, σέ μιά γειτονική πολυκατοικία, νά ξυπνάει στίς τέσσερις τό πρωὶ ἀπὸ μιά κανονιά καί νά λέει στή γυναίκα του: «Ἄλλο ἕνα καθίμι πού πέταξε γιά τὴν πλάκα του χίλια δολάρια»».

Χίτσκοκ: ὁ ἄνθρωπος πού δέν ἤξερε πολλά

Ἄν ὁ Μπουνιουέλ ὑπῆρξε γερό ποτήρι, ὁ μέτρο τοῦ σασπένς, ὁ Ἄλφρεντ Χίτσκοκ, ἔπινε μόνο ἀγνό, καθαρὸ νερό. Δέν ἦταν μόνο αὐτό, ὅμως, πού χαρακτήριζε τόν ἰδιοφυῆ σκηνοθέτη μέ τὴ χαρακτηριστικὴ φουσκομάγουλη φιγούρα καί τό αἰνιγματικό ὕψος. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ στόν Φρανσουά Τρυφῶ (στόν ὁποῖο, μέ τὴ μορφή συνεντεύξεων, παραχωρεῖ τό ἀπόσταγμα τῆς πλούσιας καί ιδιαίτερα ἐνδιαφέρουσας κινηματογραφικῆς του ἐμπειρίας), μάθαινε σιγά σιγά ἀπὸ τόν κινηματογράφο ὅσα τοῦ στέργησε ἢ συντηρητικὴ του ἀνατροπὴ καί οἱ ἐνοχές τοῦ πουριτανικοῦ οἰκογενειακοῦ του περιβάλλοντος.

Ἡ πρώτη ταινία πού σκηνοθέτησε ὁ Ἄλφρεντ Χίτσκοκ λεγόταν *Ὁ κῆπος τῆς ἠδονῆς*. Εἶναι ἡ ἱστορία μιᾶς ἐρωτικῆς σχέσης γεμάτη ζηλοτυπία πού τὴν ὀλοκληρώνουν τὰ ὄπλα. Ἀγγλογερμανικὴ παραγωγή καί χωρὶς πολλά χρήματα γιά τὴν ὀλοκλήρωσή της, ἡ πρώτη ταινία τοῦ τότε εἰκοσιεξάχρονου σκηνοθέτη (γυρίστηκε τό 1925) τοῦ κόστισε πολλές ταλαιπωρίες. Περιπλανήσεις, ἀγωνία, μπλεξίματα μέ τελωνιακοὺς καί

«Θά ήταν πολύ χρήσιμο νά τοποθετηθεῖ μέσα στό σουτιέν ἢ μέσα στό φόρεμα κάτι πού νά υπογραμμίζει τό μέρος ἐκεῖνο στό ὁποῖο βρίσκονται οἱ μαστοί τῆς Ράσσελ, οἱ ὁποῖοι, εἶμαι σέ θέση νά γνωρίζω, δέν ἐμφανίζονται μέ φυσιολογικό τρόπο... Ἐνα τέχνασμα σ' αὐτό τό σημείο θά ἀποδεικνυόταν ἐπιθυμητό ἄν καταστῆ δυνατή ἡ ἐνωμάτωσή του χωρίς νά καταστραφεῖ ἡ γενική γραμμή τοῦ στήθους».

«Ὁ Τρουφώ θεωρεῖ τόν Χιούζ ὡς τόν πλέον στυγνό χρηματοδότη πού γνώρισε τό Χόλυγουντ», σημειώνει ὁ Χρήστος Βακαλόπουλος, ἀναφερόμενος στήν περίπτωση (*Δεύτερη προβολή*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια). Ὁ μεγιστάνας ἴσως νά ἤθελε νά ἐπέμβει στό σῶμα τῆς στάρ ἀκόμη καί μέ χειρουργική ἐπέμβαση. Δέν τολμᾶει γιατί — συνεχίζει ὁ Βακαλόπουλος — «γνωρίζει ὅτι ἀποτελεῖ κοινό κτήμα τῆς βιομηχανίας τῶν εἰκόνων — τό μοναδικό πράγμα πού τοῦ ἐπιτρέπεται εἶναι νά τό μεταμφιέσει, νά κατασκευάσει μιά ψεύτικη εἰκόνα του». Ὁ Στέρνμπεργκ ἀδιαφοροῦσε γιά τό «σταρλίτι». Ἐδινε περισσότερη σημασία κι ἀπό τήν εἰκόνα τῶν στάρ στήν ἴδια τήν ταινία, στό καλλιτεχνικό του ὄραμα. Ἀπολύθηκε. Ὁ Χιούζ κάλεσε τόν Νίκο Ραίη νά ἀποτελειώσει τά γυρίσματα. Ὁ Στέρνμπεργκ, μετά ἀπ' αὐτό, ἔσβησε ἀπό τό χάρτη τοῦ κινηματογράφου. Ἀπέμεινε, μόνος καί ξεχασμένος, νά περιμένει τό θάνατό του.

Ἡ πραγματικότητα ἐναντίον τοῦ Πιέρ Πάολο

Ἄν στήν Ἀμερική τό σύνθημα φαινόμενο στό χῶρο τοῦ κινηματογράφου ἦταν ἡ διαρκής ἀντίθεση τῶν παραγωγῶν μέ τούς σκηνοθέτες (συνήθως, βέβαια, τίς νίκες κέρδιζαν οἱ παραγωγοί), στήν Εὐρώπη, ἰδιαίτερα τά πρώτα χρόνια μετά τόν Πόλεμο, οἱ ἐλεύθεροι καί ἀνυπότακτοι καλλιτέχνες εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν δύο ἄλλους, σημαντικούς παράγοντες: τήν πουριτανική διάθεση τῆς κοινῆς γνώμης στίς χώρες τους καί τό μακρῷ χέρι τῆς ἐξουσίας. Ἀνάμεσα στούς διωγμένους κατ' ἐπανάληψιν γιά τό ἔργο τους καί ὁ Πιέρ Πάολο Παζολίνι.

Αἰρετικός καί μαχητικός, ὁ Παζολίνι ζοῦσε τόν κινηματογράφο καί τή ζωή μέ τόν ἴδιο τρόπο: τά ἤθελε ὅλα ἡ τίποτα — γι' αὐτό καί πάντα ὀδηγοῦσε τά πράγματα στά ἄκρα. Ζοῦσε ἀκραῖα καί ἔκανε ἀκραίες ταινίες — πού, τήν ἴδια στιγμή, ἦταν ἐξαιρετικά ἀπλές, ἀφοῦ ὁ σκηνοθέτης ἤξερε νά ἔχει ἀνοιχτά τά μάτια του στήν πραγματικότητα, στόν πλοῦτο τῆς ἀλλά καί στή σκληρότητά τους. Πολύ πρὶν ἀπό τό τραγικό του τέλος, εἶχε βρεῖ μπροστά του τούς ἠθικολόγους, τήν Ἐκκλησία ἀλλά καί τή δικαστική ἐξουσία. Διηγῆται ὁ ἴδιος τήν περιπέτεια πού ἀκολούθησε τήν προβολή τῆς ταινίας του *Θεώρημα* (1968):

«Ἡ ταινία πήρε τό Μεγάλο Βραβεῖο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας στή Βενετία. Ἄλλά οὔτε τό βραβεῖο οὔτε ἡ θερμῆ καί καθισμαστική ὑποδοχή τῆς διεθνούς κριτικῆς ἐμπόδισαν τίς δικαστικές ἀγωγές πού ἔγιναν μέ τό πρόσχημα τοῦ ἄσεμνου. Δικάστηκα στή Βενετία. Κινδύνευα νά πάω φυλακή πολλούς μῆνες. Τελικά ἀπαλλάχτηκα. Μοῦ εἶπαν ὅτι ἔχω τρία εἰδωλα: τό Χριστό, τόν Μάρξ καί τόν Φρόυντ. Αὐτά εἶναι φόρμουλες. Τό μόνο μου εἰδωλο εἶναι ἡ πραγματικότητα».

Τό ὄνειρο τοῦ Ταρκόφσκι

Ἄν ὁ Παζολίνι λάτρευε τήν πραγματικότητα (καί πέθανε πασχίζοντας νά ζήσει ὅσο πιό έντονα μποροῦσε), ἕνα ἄλλος Εὐρωπαϊός κινηματογραφιστής, ὁ Σοβιετικός πολίτης Ἀντρέι Ταρκόφσκι, ἀγαπημένος τῶν διανοουμένων τοῦ σινεμά, πλή-

ρωσε ἄσχημα τό γεγονός ὅτι, μολοντί διάσημος καί ἐπιτυχημένος Σοβιετικός σκηνοθέτης, δέν εὐνοοῦσε μέ τήν τέχνη του τό καθεστῶς. Ὅλη του ἡ ζωή ἦταν μιά καθημερινή τρομοκρατία, μιά συνεχῆ γραφειοκρατική ταλαιπωρία καί διαρκῶς ἔπρεπε νά ὑπερπηδᾷ τά ἐμπόδια πού τοῦ ἔβαζε τό καθεστῶς προκειμένου νά τοῦ δυσχεράνει τά γυρίσματα. Ἐλεγε ὅτι δέν εἶχε, πολλές φορές, τέσσερα καπίκια νά πάρει τό τράμ. Κάποτε διηγῆθηκε μιά ἱστορία καταπληκτική. Κατέθηκε στίς Κάννες, στό φεστιβάλ ὅπου προβαλλόταν ταινία του, μέ ὅλα κι ὅλα στίς ἀποσκευές του εἴκοσι φράγκα πού τοῦ εἶχε δώσει τό καθεστῶς γιά νά περάσει ὅσες μέρες θά βρισκόταν στή Γαλλία! «Μόλις ἔφτασα στό ἀεροδρόμιο, ἀγόρασα μέ τά χρήματα λουλούδια πού τά χάρισα στά κορίτσια τῆς ὑποδοχῆς», διηγῆται. «Ἐπειτα, καθόμουν στό δωμάτιο τοῦ ξενοδοχείου καί ἔτρωγα ψωμοτύρι πού εἶχα τήν πρόνοια νά πάρω μαζί μου».

Ὁ Ταρκόφσκι ἔζησε ὡς τό 1984 στή Σοβιετική Ἐνωση σχεδιάζοντας καί πραγματοποιώντας κάποιες ταινίες του (*Τά παιδικά χρόνια τοῦ Ἰβάν*, *Ἀντρέι Ρουμπλιώφ*, *Στάλκερ*, *Καθρέφτης*, *Σολάρις*) εἴτε ὄνειρευόμενος. Τά ὄνειρά του σχεδόν πάντα ἦταν ἐφιάλτες. Ἀπό τό *Μαρτυρολόγιο* του (χειμένα τοῦ προσωπικοῦ του ἡμερολογίου, μετάφραση Ἀλέξανδρος Ἰσσαρης, ἐκδ. Νεφέλη), σταχυολογοῦμε τήν ἀφήγησή του γιά ἕνα ὄνειρο πού εἶναι καταγραμμένο στήν ἐγγραφή τῆς Πέμπτης, 19 Φεβρουαρίου 1976:

«Χθές εἶδα ἕνα ὄνειρο πού μέ ἀναστάτωσε πολύ. Ὀνειρεύτηκα ὅτι μ' ἔκλεισαν στή φυλακή ἐξαιτίας ἐνός γελοίου παραπτώματος. Δι' ἀσήμαντον ἀφορμῆν ἀπ' ὅ, τι θυμᾶμαι, ὅμως τό γεγονός αὐτό μοῦ εἶχε δημιουργήσει δυσκολίες στήν ἐπικοινωνία μου μέ τό ἔξωτερικό. Ἡ φυλακή αὐτή βρισκόταν κάπου στά ὄρια τῆς πόλης, ὅμως ὄχι στά σημερινά, στά προπολεμικά της ὄρια — ὄχι: στά μεταπολεμικά. Ὅμως μετά βρέθηκα ξαφνικά ἐλεύθερος. Περίπου ὅπως στούς *Μοντέρνους καιρούς* τοῦ Τσάπλιν. Μ' ἔπιασε τέτοιος τρόμος πού ἄρχισα νά γυρνῶ σάν τρελός στούς δρόμους μιάς προπολεμικῆς μοσχοβίτικης συνοικίας, ψάχνοντας νά βρῶ τή φυλακή. Ἐνας πολύ εὐγενικός νεαρός μοῦ ἔδειξε τό δρόμο. Μετά (ἡ πρὶν; δέν θυμᾶμαι) συνάντησα τή Μαρίνα, πού ἄρχισε νά τρέχει ξωπίσω μου κλαίγοντας μέ ἀναφιλητά καί φωνάζοντας πῶς ἡ μαμά ἤξερε πολύ καλά τί μοῦ εἶχε συμβεῖ... Ἐγίνα ἔξω φρενῶν μέ τή Μαρίνα καί γιά νά τῆς ξεφύγω ἀνέβηκα μιά σκάλα, πού στό τέρμα τῆς ὑπῆρχε μιά προτομή τοῦ Λένιν. Κάποτε ἀντίκρισα μέ χαρά τήν εἰσοδὸ τῆς φυλακῆς: τήν ἀναγνώρισα ἀπό τό ἔλλειψοειδές σχῆμα τῆς ΕΣΣΔ. Εἶχα μεγάλη ἀγωνία, γιατί δέν ἤξερα πῶς θά μέ ὑποδέχονταν ἐκεῖ μέσα, ἀλλά αὐτή ἡ ἀγωνία ἦταν ἀστεία μπροστά στήν ἄλλη πού ἔνωθα ὅταν ἤμουν ἐλεύθερος. Ζύπνησα καθώς προχωροῦσα πρὸς τήν πύλη τῆς φυλακῆς...».

δαμούς, φασαρίες με τούς ήθοποιούς... Καί σάν νά μήν ἔφταναν αὐτά, ἐνῶ πρέπει νά σκηνοθετηθεῖ μιά σκηνή στή θάλασσα τῆς Γένοδας στήν ὁποία πνίγεται μιά γυναίκα, ἡ ἡθοποιός πού θά τήν ὑποδυόταν οὔτε νά τ' ἀκούσει δέν θέλει ὅταν ὁ σκηνοθέτης τῆς ζητάει νά μπεῖ στό νερό. Ἀφηγεῖται ὁ Χίτσκοκ στόν Τρυφώ, στό βιβλίο τοῦ τελευταίου πού ἔχει τό ὄνομα τοῦ πρώτου (στά ἑλληνικά κυκλοφορεῖ σέ μετάφραση τοῦ Γιάννη Δ. Ἰωαννίδη ἀπό τίς ἐκδόσεις Ὑψίλον):

«Βγαίνω στό δρόμο καί νά σου ὁ ὀπερατέρ μου, ὁ Βεντιμίλια, ἡ Γερμανίδα πού θά ἔπαιζε τό κορίτσι πού πνίγεται καί ὁ ὀπερατέρ τῶν ἐπικαίρων, πού εἶχε τελειώσει τή δουλειά του καί θά ἐπέστρεφε στό Μόναχο. Στέκονται ἐκεῖ καί οἱ τρεῖς τους μέ τά κεφάλια κοντά κοντά καί κουβεντιάζουν σοβαρά. Τούς πλησιάζω καί λέω: "Συμβαίνει τίποτα;" "Ναί", μοῦ λένε, "τό κορίτσι δέν μπορεῖ νά μπεῖ στό νερό" — "Τί ἐννοεῖτε δέν μπορεῖ νά μπεῖ στό νερό;", ρωτῶ — "Δέν μπορεῖ νά μπεῖ στό νερό", ἐπιμένουν, "ἔξερτε..." — "Δέν ἔξερω. Τί ἐννοεῖτε;" ἀπαντῶ. Κι ἐκεῖ στό πεζοδρόμιο, οἱ δύο ὀπερατέρ ἀναγκάζονται νά μοῦ ἐξηγήσουν τά πάντα περὶ περιόδου. Ἦταν ἡ πρώτη φορά πού τ' ἀκούγα στή ζωή μου! Προχώρησαν λοιπόν σέ βαθύτατες λεπτομέρειες κι ἐγὼ ἀκούγα μέ μεγάλη προσοχή. Ἐχουν τελειώσει τίς ἐξηγήσεις τους ἀλλά ἐγὼ ἐξακολουθῶ νά εἶμαι σκυθρωπός γιατί σκέφτομαι τά λεφτά πού πέταξα γιά νά φέρω τό κορίτσι μαζί μας, ὅλες αὐτές τίς λίρες καί τά μάρκα. Φοβάρᾳ θυμωμένος λέω: "Δέν μποροῦσε νά μᾶς τό ἔλεγε στό Μόναχο ἐδῶ καί τρεῖς μέρες;"».

Γιατί ὁ Γουέλς δέν σκηνοθέτησε τόν τηλεφωνικό κατάλογο

Ὁ Χίτσκοκ, βεβαίως, ἦταν ἓνας ἄνθρωπος πού εἶχε πηγαία τήν αἴσθησή τοῦ χιουίμορ. Δέν δίσταζε νά σαρκάζει μέ τόν ἑαυτό του ἀλλά καί στίς ταινίες του, μαζί μέ τό σασπένς, προσέφερε πηγαίες δόσεις σαρκασμοῦ καί σαρωδῶνιου γέλιου. Τσαντιζόταν συχνά, ὑπόγεια, χωρίς ἐκρήξεις — καί κάποτε πού τόν ρώτησαν γιά τό ρόλο πού παίζει τό σενάριο στόν κινηματογράφο, ἔξαλλος μέ τίς ιδιοτροπίες τῶν σεναριογράφων τοῦ Χόλυγουντ, ἔδωσε πλήρωμένη τήν ἀπάντησή: « Ἡ σκηνοθεσία εἶναι ἐκεῖνο πού μετράει. Φέрте μου νά σκηνοθετήσω ἀκόμα καί τόν τηλεφωνικό κατάλογο!»

Ποτέ του, βέβαια, δέν ἀποπειράθηκε νά σκηνοθετηθεῖ τόν τηλεφωνικό κατάλογο (οὔτε καν τίς πρώτες σελίδες τοῦ Α). Τήν ἴδια ἀποψη, ὅμως, σίγουρα θά συμμαριζόταν ὁ φλεγματικός καί ιδιόρρυθμος Ὁρσον Γουέλς, τό τρομερό παιδί κάποτε τοῦ ἀμερικανικοῦ κινηματογράφου. Ὁ ἄνθρωπος πού συνετριβή ἐπειδή τὰ ἔβαλε κατά πρόσωπο μέ τά μεγάλα οἰκονομικά συμφύροντα τοῦ Χόλυγουντ καί μέ τίς προκάτ κατασκευές τῆς μεγάλης κινηματογραφικῆς βιομηχανίας, τὰ βρήκε στή ζωή του πολλές φορές μπαστούνια. Γύρω στό 1946, ὁ ἀλόηχος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Πολίτη Κέην εἶχε καταλαγιάσει καί ὁ Γουέλς, ὅ,τι κι ἂν ἔκανε, ὀδηγοῦνταν σέ οἰκονομική καταστροφή. Μάλαμα ἔπιανε, χῶμα γινόταν. Χώρισε καί ἀπό τή Ρίτα Χαίγγουορθ ὕστερα ἀπό ἓνα σύντομο καί θυελλῶδες εἰδύλλιο, κι ὁ ἄνθρωπος ἦταν δυστυχής. Καί ἐπιπλέον, ἀφραγκος. Διηγεῖται ὁ Γουέλς φέρνοντας στό μυαλό του ἐκείνους τούς καιρούς:

« Ἀπ' τή Βοστώνη τηλεφώνησα στόν Χάρυ Κόν, πού ἦταν τότε διευθυντής τῆς Κολούμπια στό Χόλυγουντ, καί τοῦ εἶπα: "Ἐχω μιά ἐξαιρετικά ἀσυνήθιστη ἱστορία γιά σᾶς, ἂν μοῦ στείλετε μέσα σέ μιά ὥρα τηλεγραφικά πενήντα χιλιάδες". Ὁ Κόν μέ ρώτησε: "Τί ἱστορία;" Τηλεφώνουσα ἀπό τό ταμειό τοῦ θεάτρου. Δίπλα ἀκριβῶς ἦταν ἓνα περίπτερο μέ βιβλία τσέπης.

Διάλεξα ἓναν τίτλο στήν τύχη καί τοῦ εἶπα: "Ἡ κυρία ἀπό τή Σαγκάη". Ἀγόρασε τό βιβλίο κι ἐγὼ θά γυρίσω τήν ταινία". Μιά ὥρα ἀργότερα, τά χρήματα ἦταν στά χέρια μας. Ἀργότερα διάβασα τό βιβλίο. Ἦταν φρικτό. Ἐτσι κἀθησα στά γρήγορα κι ἔγραψα μιά ἱστορία».

Ἡ ταινία γυρίστηκε. Ἀπέτυχε. Τό τίμημα τῆς ἀποτυχίας δέν πλήρωσαν μόνο ὁ σκηνοθέτης ἢ ὁ παραγωγός. Τό πλήρωσε κι ἡ Ρίτα Χαίγγουορθ πού, παρά τά προβλήματα στή σχέση τους, εἶχε δεχτεῖ νά πρωταγωνιστήσῃ στήν ταινία τοῦ πρώην συζύγου τῆς.

Ὁ Σάρτρ καί τό σενάριο γιά τόν Φρόντ

Ὁ,τι καί νά λένε οἱ σκηνοθέτες γιά τό σενάριο, πάντα ἦταν ἓνα μεγάλο πρόβλημα καί σχεδόν μόνιμος πονοκέφαλος γιά τά στούντιο παραγωγῆς. Ὁ Τζῶν Χιούστον, πού ἐκτός τῶν ἄλλων ἀγαποῦσε ὑπερβολικά τή λογοτεχνία, προσέφυγε πολλές φορές σέ λογοτεχνικά κείμενα πού τοῦ παρείχαν τή βεβαιότητα ὅτι, κατά τή μετάπλασή τους ἀπό τούς σεναριογράφους σέ ἐργαλεῖο ἐργασίας, δέν θά χανόταν ἡ ἀρχική αἴσθησή πληρότητας πού σοῦ δημιουργεῖ τό λογοτεχνικό κείμενο. Δύο ἀπό τίς μεγάλες ταινίες τοῦ Χιούστον, ἄλλωστε, στηρίζονται σέ ἰσάριθμα ἀριστοτεχνήματα: Τό Κάτω ἂπ' τὸ ἠφαίστειο βασίστηκε στό βιβλίο τοῦ Μάλκολμ Λόουρεν ἐνῶ τό κύκνειο ἄσμα τοῦ σκηνοθέτη, οἱ Δουβλινέζοι, στόν Νεκρό (ἢ, μήπως, τούς Νεκρούς) τοῦ Τζαίμς Τζόνς. Μιά ἄλλη φορά, ὅταν ὁ Χιούστον ἠθέλε νά κάνει ταινία τῆς βιογραφίας τοῦ μεγάλου ψυχαναλυτῆ, τοῦ Ζίγκμουντ Φρόντ, κατέφυγε στήν εἰδίκευση τοῦ Εὐρωπαϊοῦ (γι' αὐτό καί πιό κοντά στοὺς προβληματισμούς τοῦ πατέρα τῆς ψυχανάλυσης) Ζάν Πῶλ Σάρτρ.

Ὁ Σάρτρ κἀθησε μέ ἐπιμέλεια καί «ἔχτισε» ἓνα πλούσιο κείμενο. Τά εἶχε ὅλα. Τά παιδικά χρόνια τοῦ Φρόντ, τίς πρώτες του ἐπιστημονικές ἐμπειρίες, τίς σχέσεις του μέ τούς συνεργάτες του, τίς κόντρες του, τίς θέσεις του γιά τήν ψυχανάλυση... Τήν προκαθορισμένη ἡμερομηνία ἔφτασε στό γραφεῖο τοῦ Χιούστον ἓνα ὀγκῶδες σύγγραμμα, χίλιες πάνω-κάτω σελίδες. Πανικός. Καί τώρα; Τί νά πρωτογυρίσεις, τί νά πρωτοδιαλέξεις;

Ἀπό τό δίλημμα τόν ἔβγαλαν οἱ ἐπαγγελματίες σεναριογράφοι. Παρέδωσε τό ἀρχικό κείμενο στό σεναριακό του ἐπιτελεῖο καί σύντομα, ὁμορφα κι ὠραῖα, τοῦ παρέδωσαν ἓνα τελικό κείμενο περίπου ἑκατό σελίδων, ὅ,τι ἔπρεπε γιά γύρισμα. Ὁ Σάρτρ ἤξερε πολλά γιά τήν ψυχανάλυση, ἐλάχιστα ὅμως γιά τό σινεμά.

Τό στήθος τῆς Τζαίην

Ἄν τό σενάριο εἶναι πονοκέφαλος γιά τά στούντιο παραγωγῆς, ἀκόμα μεγαλύτερος πονοκέφαλος εἶναι οἱ στάρ. Εἰδῶλα τοῦ μεγάλου κοινῶ, ἀπό τή στιγμή πού θά χτίζονταν πάνω σ' ἓνα πρότυπο, ἢ πιό σοφῆ συμβουλή πού ἔδιναν οἱ παραγωγοί στοὺς σκηνοθέτες ἦταν νά μήν τίς ἀγγίζουν. Στά γυρίσματα τοῦ Μακάο (1951), ὅπου πρωταγωνιστοῦσε ἡ Τζαίην Ράσελ, ὁ Γερμανός σκηνοθέτης πού δούλευε στό Χόλυγουντ, Γιόζεφ φόν Στέρνμπεργκ (ὁ ἄνθρωπος πού ἀνέδειξε, ἐκτός τῶν ἄλλων, τήν Μάρλεν Ντήτριχ), τήν πάτησε ἄγρια ἐπειδή παραγνώρισε τό πόσο ἐπένδυσαν οἱ παραγωγοί στήν εἰκόνα τῶν στάρ τους. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Φρανσουά Τρυφώ, ὁ παραγωγός Χάουαρντ Χιούζ, στά δοκιμαστικά τῆς ταινίας, ἔστειλε ἓνα γράμμα στόν σκηνοθέτη. Ἐπισήμαινε: